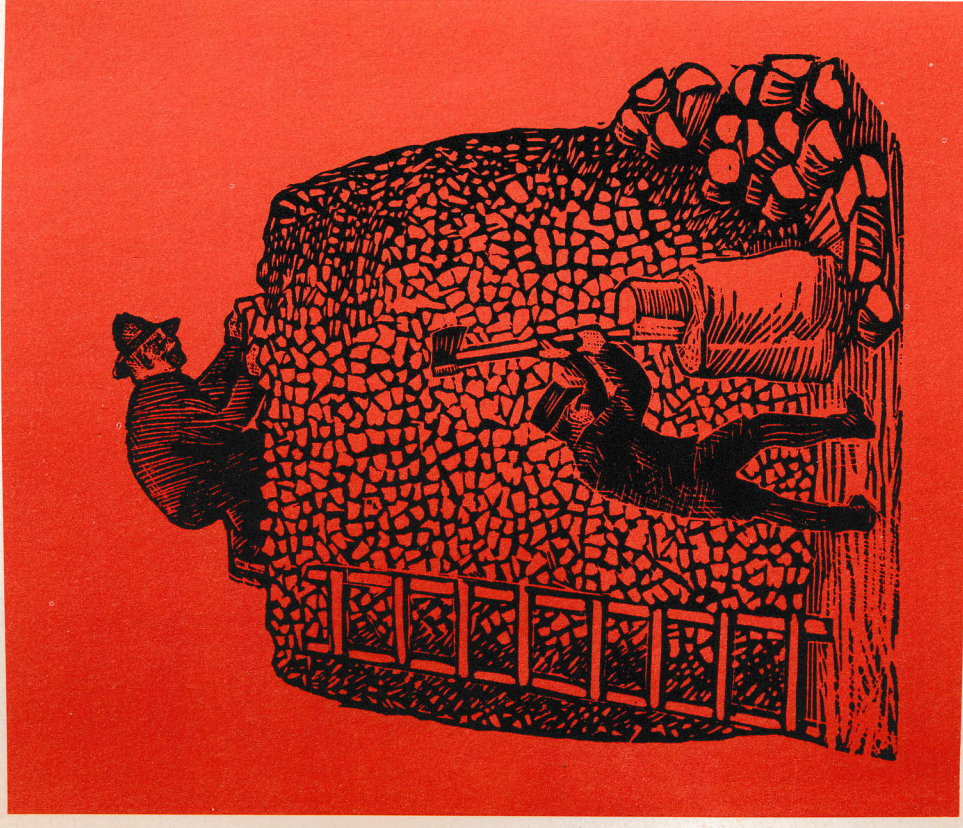

Mats Rehnberg om
80-talets folklore
Nyetisk väckelse -
Svensk arbetardiktning
Sven Ljungbergs bilder

FÖRROCHNU

TIDSKRIFT FÖR FOLKETS KULTUR NR 1 1984 PRIS 20 KR

JUBILEUMSNUMMER
1974 — 1984

FÖRROCHNU

Tidskrift för en folkets kultur

Styrelse:

Gun Kessle, ordförande
Ulla-Britt Antman, avsv. utg.

Tony Gustavsson

Gunilla Karlsson

Per-Olov Käll

Anne Lidén

Mats Miljand

Margareta Zetterström

Håkan Ågren

Kent Begler

Christina Ericsson

Inga-Lill Eriksson

Ann-Katrin Lennartsson

Kerstin Nordfors

Adress: Hornsgatan 170, 2 tr.

117 28 Stockholm

Telefon: 08-84 73 14

Mottagning: måndagar: 18-20.00 med samma namn.

Postgiro: 35 60 72 — 9

Bankgiro: 324 — 1262

Prenumeration: 90:—/4 nr

Stödprenumeration: 150:—/4 nr

Medlemskap: 250:—

Årsavgift: 50:—

Förr och Nu ägs av föreningen

Föreningens paroller är:

• FÖR EN FOLKETS KULTUR

• FÖR EN FOLKETS HISTORIA

• FÖRSVAR FÖR YTTRANDE-

OCH TRYCKFRIHET

• ANTIIMPERIALISM

FÖRR OCH NU begär inte pengar av stat eller kommun. Våra inkomster kommer från medlemmar och andra läsare; medlemsavgifter, gåvor och prenumerationer. Vi i FÖRR OCH NU utför själva ett frivilligt föreningsarbete ända från redaktion till distribution. Detta visar att det frivilliga bildningsarbetet och den gamla folkrörelsetraditionen fortfarande är

en demokratisk möjlighet. Man kan stå på egna ben!

Om Du tycker att tidningen är bra och om Du vill att den skall fortsätta att utvecklas ge då gärna en gåva men helst en eller fler prenumerationer!

Om Du bor i Stockholmsstrakten ring oss då måndagar 18 — 20 och kom sedan upp för att delta i arbetet. Det finns mycket att göra.

Styrelsen

Innehåll

Ledare. Gun Kessle

Vilken är 1980-talets folklore?

Samtal med Mats Rehnberg. Eva Bäckstedt

Palestina. Anne Lidén

En ful fan: Nils Hammarström. Hans Gabriellson

En nyetisk väckelse. Kent Begler

Den svenska arbetardiktens betydelse. Sven O Bergkvist

Nobelpriset åt Ivar Lo! Margareta Zetterström

Sven Ljungberg, en enveten bildbyggare. Anne Lidén

Dikten inget sällskapsnöje. Marianne Fors

Det puritanska arvet. John Bunyan, John Milton och vår tid.

Lars Åke Augustsson

Stormakternas kamp om intressesfärer sedan andra världskriget. Åke Kilander
Bokanmälningar

Omslag. Sven Ljungberg. Trägravyr ur *Parvus*. 1971.

4

5

8

10

17

27

36

37

46

48

55

62

Det tycks mig alldeles nyss vi satt några stycken i en studentlixa på Lilla Essingen och funnade på ett namn för den tidskrift vi tyckte behövdes.

Tidskriften behövdes inte bara för att få in längre artiklar än sådana som kunde publiceras i andra tidningar och tidskrifter som då hade ungefär samma inriktning på *anti-imperialism*. Vi ansåg att alltför stora delar av vad som då lösligt kallade sig vänster och anti-imperialism var omedvetna både om sin kultur och omedvetna om folkets demokratiska tradition. Vi ville därför ha en folkbildande tidskrift som verkade också för *folkets kultur* och *försvar för yttrande- och tryckfrihet*. Men det innebar inte att vi konkurrerade med Folket i Bild/kulturfront. Vi ville vara en ren kulturtidskrift. Ty en sådan behövs.

Vi ville dessutom skapa en folkbildande tidskrift som inte flöt på modevägarna utan en som hade riktiga rötter. Vi var alltså också en kulturtidskrift också för en *folkets historia*. Men vi tänkte inte heller konkurrera med Arkivet för Folkets Historia lika litet som vi tänkte konkurrera med Folkets Rättigheter. Vi menade att vi alla arbetade i samma allmänna riktning fast på olika avsnitt. Vi var alla vänner utan att behöva några organisatoriska band.

Gemensamt hade vi grundinställningen att det som var av värde, det skapades i frivilligt arbete. Vi gick inte i statens ledband. Vi skulle stå fast vid den demokratiska fria folkbildningstanken.

Detta hade vi pratat om hela hösten. Näväl till slut valde vi namn. Det blev FÖRR OCH NU. Det är ett namn med tradition. Men inte var vi medvetna om vilket motstånd vi skulle möta. Många som kallade sig vänster tog som sin huvuduppgift att bekämpa tanken på en folks kultur och tanken på att det demokratiska folkbildningsarbetet fortfarande var möjligt.

Men det visade sig att det fanns många som tänkte som vi. Nu har vi överlevat i tio år och funnit vår stil. Det finns många drömmar vi inte kunnat förverkliga. Vi har inte kunnat bli tjockare och inte få ordentlig rygg t.ex. Inte heller visste vi vad som väntade oss i fråga om prishöjningar och alltmer förödande portobestämmelser.

Detta var allvarigare än vi trott. Motståndet från sådana som i teorierna inte var överens om folks kultur och folks historia och försvaret av demokratin var inte så svårt att stå emot som de statliga ingreppen. Det är som jag sade till kulturminister Bengt Göransson när jag var uppe hos honom för att diskutera kulturlinje:

—Det kulturtidskrifterna behöver är inte stöd. De behöver mindre pålagor och färre straffåtgärder från stat och myndigheter!

Men trots alla dessa statliga åtgärder har FÖRR OCH NU visat sig stark nog att envist gå vidare. Man har varken fått död på oss eller kunnat tvinga oss att bli beroende av staten.

Som ordförande de senaste åren vill jag tacka alla de många som frivilligt arbetat och arbetar för att göra FÖRR OCH NU möjlig. Vi är inte så dåliga! Men vi bör bli bättre! Och jag önskar att vi kan behålla vår trevliga, glada och obyråkratiska arbetsstil också under nästa tio år!

Alla ni som »fördriver tiden» i Stockholm och dess närhet på måndagskvällarna — kom till oss så får ni meningsfullt arbete! Helt oavkortat! Och ni som bor i andra delar av Sverige — hör av er. Det finns arbete i och kring FÖRR OCH NU för oss alla.

Blir vi fler som arbetar då blir tidskriften än bättre. Då kan den också bli tjockare, få ordentlig rygg och komma oftare!

För styrelsen FÖRR OCH NU

Gun Kessle

Vilken är 1980-talets folklore? Samtal med Mats Rehnberg

av Eva Bäckstedt

□ I Förr och Nu:s provnummer 1974 berättade professorn i folklivsforskning Mats Rehnberg om den folkliga kulturens ramsor, visor, skillingtryck och berättelser.

Nu, tio år senare, har vi träffat Mats Rehnberg igen. Det blev ett vindlande och intressant samtal — särskilt utvecklingarna.

Mats Rehnberg är idag professor emeritus, pensionerad sedan ett år tillbaka från institutionen för folklivsforskning vid Stockholms universitet.

Intervjun skulle handla om folkets kultur — igen. Men frågorna den här gången handlade om var skillingtrycken, ramsorna, historierna och visorna lever idag. Vilken är 1980-talets folklore?

— För att börja med skillingtrycken, så har de helt enkelt bytt form, säger Mats Rehnberg. — Det är TV och kanske särskilt kvällspresen som har tagit över deras roll. Skillingtrycken handlade ju gärna om någon aktuell händelse — ibland stod kolportörerna och sålde sina blad i gathörnen redan dagen efter händelsen som texten handlade om. Skillingtrycken berättade, precis som kvällstidningarna idag, om ruskiga eller gripande tilldragelser ur levande livet.

Ramsorna, däremot, har i det närmaste dött ut idag, säger Mats Rehnberg. Och det hänger ihop med att bildningsnivån har höjts.

— Ramsorna, och delvis också historieberättandet, hörde till de illiteratas, de icke läs- och skrivkunnigas kultur, säger han.

— Följaktligen är det egentligen bara hos dagisbarnen de lever kvar. De har sin bajshumor, och de har sina Hitlerhistorier. Och tänk att de har Hitlerhistorier också! För de riktigt små har Hitler fått ta över Bellmans roll. För dem är han bara en tokig gubbe!

Men det finns ett område i vuxenlivet där ramsorna fortfarande lever, och det är inom idrottens värld. I hejallackarna på Råsundas och Johanneshovs läktare diktas det nytt.

— Idrottsarenorna har ju kommit att ersätta romarnas gamla cirrus, och det är en viktig form av samvaro för kolossalt många människor. Man behöver bara se på vilka enorma summor som omsätts på spel varje vecka. Men sportarenornas läktare har också alltför ofta kommit att bli skådeplats för våldsamma slagsmål bland publiken.

— Det är något som har kommit på senare år, säger Mats Rehnberg. Det är ett nytt fenomen. I min ungdom höll vi naturligtvis också på våra lag, men att man skulle ge sig till att spöa upp en kille bara för att han höll på AIK, det var uteslutet, sådant hände inte.

En annan typ av moral

Överhuvud taget, säger Mats Rehnberg, fanns det en annan typ av moral för bland ungdomen, just när det gällde slagsmål och våld.

— Det var en scoutmoral som levde till exempel på skolgårdarna. Var man liten och svag och blev angripen kunde man alltid ty sig till någon som var äldre och starkare. Där visste man att man fick skydd, för moralen sa: »Träd in — det är någon som är liten som behöver hjälp.»

Men det fanns också en annan typ av slagsmål som numera tycks ha försvunnit.

— Ja, när jag var barn uppstod ofta slagsmål som hade rent sociala orsaker, mellan arbetare och dem som hade det bättre ställt. De grabbar som gick i läroverk, »kissedoggarna», gjorde klokt i att gömma skolmössan om de skulle ta sig igenom ett arbetarkvarter. Annars låg de illa till. Och på samma sätt kunde arbetargrabbar råka illa ut i kvarter där de bodde som stod högre upp på den sociala rangskalan. Och det är skönt, tycker jag, att små barn inte längre tvingas in i slagsmål för sina sociala härkomsts skull.

Fast fortfarande kommer förstas klassmotsättningarna till uttryck bland ungdomen.

— Alla minns väl raggarna, hur de betedde sig på vietnamdemonstrationernas tid. De åkte ju förbi i sina amerikanska bilar och viftade med Saigonflaggor. Och det hände också, vill jag minnas, att raggarna startade slagsmål i samband med striden om almarna. Inte hade raggarna någon speciell politisk övertygelse, tror jag. De var bara arbetargrabbar som ville retas med medelklassungdomen i demonstrationen. På så sätt slog alltså klasstriden igenom.

Sättet att lösa konflikter och upprätthålla ordningen är något som har förändrats. Numera ringer man på polis när det uppstår bråk, men förr var det vanligare att folk själva höll ordning. Ofta kunde det räcka med att några spårvägare grep in, säger Mats Rehnberg.

Spårvägare ingav respekt

— Just spårvägare ja, de var ju nämligen arbetarklassen i uniform! Dem hade man sådan respekt för att bråkstakarna lugnade sig så fort de fick se dem. Och så hade vi förstas portvakterna, detta årens folk! De kände folket i sitt hus och behövde inte kalla på polis för att hålla efter slagsmål och förstörelse.

En förutsättning för att en folklig kultur ska kunna blomstra är naturligtvis att folk kommer samman. Visor och berättelser har i alla tider förts vidare vid fester och marknader. Också våra festtraditioner håller på att förändras.

— Men det är fortfarande stor skillnad mellan arbetarklassens och borgarklassens fester. Bland arbetarna har man alltid firat när ett ar-

bete av något slag har varit slutfört. Och så är det fortfarande, inom kolonilottsföreningar och båtklubbar. Det är otänkbart med en sjösättning utan brännvin.

— Ett annat exempel. När jag skulle flytta för en tid sedan bad jag några ungdomar om hjälp. De ställde gärna upp, lånade någons bil, antagligen en som någon av dem hade tillgång till på jobbet. (Förresten var det säkert olagligt alltihop, och sådana olagliga flyttningar äger rum varenda helg.)

— Den där flyttningen gick umärkt smidigt, och allt vad jag behövde göra var att bjuda på middag efteråt, så att flyttlaget kunde fira när jobbet var klart.

Borgarklassen däremot, har fest utan någon speciell anledning, bara för att umgås, som det heter, säger Mats Rehnberg.

Där har man sedan länge sina speciella former för festandet, och så småningom kommer väl också arbetarklassen att finna sina. Ungdomen är redan på god väg, med knytkalas eller fester där man betalar för sig.

— Inte så tjuusigt och flott kanske, men solidariskt och realistiskt, så typiskt för ungdomen. Det är ju ingen billig affär precis, att bjuda sina tio närmaste vänner på kalas.

Men inte bara vid fester, utan också i det vardagliga livets rutiner träffas folk i sina traditionella gemenskaper. Arbetarna möts fortfarande, som de alltid har gjort, en stund på morgonen före arbetsdagens början.

— Ja, arbetarklassen har ju aldrig varit rädd för att säga upp i ottan. Och det är betecknande att, såvitt jag vet, aldrig någonsin en fackorganisation (åtminstone inte på LO-området) har fört fram krav på att arbetstiden ska börja senare på dagen.

Mats Rehnberg berättar att han numera, på gammelmansvis, vaknar mycket tidigt på morgnarna. Och då går han ibland ut och sätter sig på något av de arbetarkaféer som ännu finns kvar. De öppnar klockan fem eller sex på morgonen, och där sitter han och lyssnar till hur snacket går.

— Det är alltid fullt där då, och folk sitter och pratar om semestern, eller bilen, eller båtten, eller TV-programmet. Någon direkt muntlig berättartradition kan man nog inte tala om,

men däremot en speciell jargong. Man byter ord med varandra, är slagfärdig. Det är en rätt hård jargong som är typisk för storstadfolk. Och den utvecklas just bland människor som jobbar tillsammans.

Och dessa arbetarnas tidiga morgonsamlingar är en livskraftig tradition som förs vidare.

— Det är nämligen inte bara de gamla, morpiga gubbarna som sitter där. Också de unga pojkar är med. Visserligen sitter de och gåspår vid bordet, men de är där varje morgon, och de för traditionen vidare.

Arbetsvisorna försvinner

En tradition som däremot är på väg att försvinna, om den inte redan gjort det, är arbetsvisorna. Det beror på att de yrken där de mest förekom, till exempel bland rallare och byggnadsarbetare, antingen har försvunnit eller har förändrats så mycket att visorna inte längre behövs.

— Arbetsvisorna var till för att man skulle hålla jämn takt i arbetet. Det var nödvändigt för att allt skulle flyta bra. Det var för övrigt en nationalekonom som på 20-talet gjorde den första vetenskapliga studien av arbetsvisorna!

Men för den skull är inte visan död idag. Den lever vidare om än i nya former.

— Det är sådana som ABBA som bär upp vistraditionen idag. Den lever på bredden också, se bara på alla källarband som ungdomarna håller på med, rock och punk och allt vad det heter.

Det faktum att det sena 1900-talets visa är amerikansk snarare än svensk är inte särskilt upprörande, tycker Mats Rehnberg.

— Så har det varit genom århundradena, att vi alltid har haft starka utländska kulturinfluster. Medeltiden var ju helt tysk och 1700-talet var franskt. Det franska kulturinflytandet gick djupt ner i folklagen, tänk bara på bondrokoon.

— Det går liksom i bägar eller vågor, och idag är det amerikanskt. Och inget ont i det. Jag säger som Johan Olof Wallin: »En skål för amerikanar!» USA är en nation som har starka demokratiska traditioner, och som var en förebild även för forna tiders socialister.

Det amerikanska kom med bostonvalsen.

— För övrigt kom ju det amerikanska hit redan vid sekelskiftet med bostonvalsen. Och sedan kom jassen, det man då kallade negermusik, en musikform som man helt enkelt inte kunde motstå. Inom Svenskt Visarkiv finns det faktiskt en särskild jazzrotel numera.

Till detta kommer allt det folkliga musikutövande som förekommer i mer eller mindre organiserade former. Aldrig har så många människor i Sverige sjungit i kör som nu, och massor av folk går regelbundet ut och dansar.

— Vi har också ett mycket intressant och typiskt folkligt musikutövande på alla firmafester. Där sjunger man, och man sjunger allsång, alltid på kända melodier. Där liksom i den organiserade körsången är det den kollektiva upplevelsen man är ute efter.

Firmafesterna, kurserna, konferenserna och den del av det sociala livet som är knutet till arbetsplatserna håller på att få en ny betydelse för många människor, säger Mats Rehnberg.

— Det är i jobbet som man träffar nya människor, och det är på arbetsplatsen som man numera upplever kollektivet. Samtidigt förfaller familjelivet att bli allt smalare och alltmer småborgerligt, begränsat till de allra närmaste.

— Och jag tror att tjejernas inträde på arbetsmarknaden har betytt mycket för att arbetsmarknaden på arbetsplatserna har blivit varmare. Det verkar som om tjejerna mycket mer än killarna håller reda på hur arbetskamraterna har det också privat. När jag själv började jobba på 30-talet ansågs det närmast som en hederssak att inte lägga sig i arbetskamraternas privatliv. För kvinnorna betyder förstås de ändrade sociala mönstren särskilt mycket, säger Mats Rehnberg. För femtio år sedan var en ogift, barnlös, medelålders kvinna socialt fullkomligt ensam och isolerad.

— Men idag har hon ju vänner och umgänge genom jobbet, och är en helt självklar del av gemenskapen. Och på kurser och konferenser och personalfester deltar hon i diskussionerna och allsången.

Och kanske är det där, tror Mats Rehnberg, på kursgårdar och konferenshotell, som datidens folklore kommer att utvecklas.

Palestina

av Anne Lidén

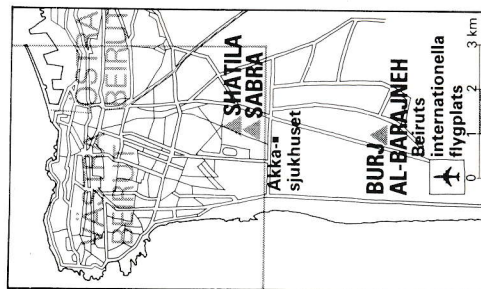
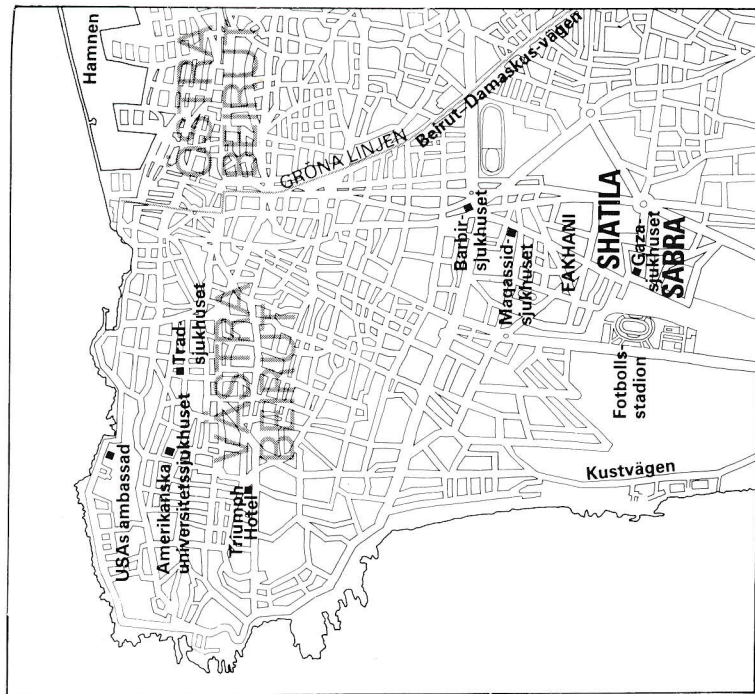
□ Anne Lidén anmäler två aktuella böcker; om Palestina, och om Israels invasion och ockupation av Libanon. Den centrala frågan är enkel, skriver hon. Det palestinska folket har rätt till sitt hemland.

Den israeliska invasionen och ockupationen av Libanon 5 juni 1982 var en bekräftelse på sionismens syfte; imperialism och folkmord, en systematisk utrotning av det palestinska folket. Vid en internationell hearing i Stockholm november 1982 framträdde olika vittnen bla läkare och sjuksköterskor i flyktinglägren runt Tyr, Saïda och Västra Beirut. Deras ögonvittnesskildringar av israeliska soldaters och libanesiska falangisters bestialiska grymhet dokumenteras tillsammans med rapporten från den internationella undersökningskommissionens möte i Nicosia augusti 1982. *På flykt igen!* innehåller även korta bakgrundsanalyser bla av Noam Chomsky. Rob Weltman tar även upp utvecklingen efter invasionen och Sovjetunionens roll. Bakom boken står en rad organisationer som Kristina Kommittén för Palestina (KKP) och Palestina grupperna i Sverige (PGS). Sprid den!

Religionsfrihet och skydd för de heliga platserna i Palestina är en av huvudfrågorna för PLO. Israel bedriver en systematisk judaise-

ring. Diskrimineringen av »icke-judar» ökar. Sigbert Axelsson, sedan länge aktiv i Kristina Kommittén för Palestina, redogör för ockupationsmaktens brott mot demokratiska fri- och rättigheter i boken *Det gäller Palestina*. Utifrån en kristen grundsyn vill författarna ge bred kunskap om Palestinafrågan för att bryta de kristnas inombiblska perspektiv på problemen. I den palestinska motståndskampen växer samarbetet mellan muslimer och kristna. Svenska KKP stöder PLO. Boken är läsvärd även för icke-troende. Tyvärr ingår dålig analys av konfliktforskaren Karl-Åke Nordquist. Hans idealistiska och akademiska ickevårdsteori ter sig barbarisk i ljuset av Israels invasion i Libanon.

En heltäckande politisk och historisk information ges däremot i Lars-Gösta Hellströms bok *Palestina* (Ordfront 1981). Fortfarande saknas dock en populärt hällen folkrättslig genomgång av staten Israels uppkomst 1948. Den centrala frågan är enkel. Det palestinska folket har rätt till sitt hemland.

PÅ FLYKT IGEN! Israels invasion och ockupation av Libanon. Claes Ohlsson mfl red. Ill. Foto. 160 s. Ordfront 1983. Pris: ca 65:-

ISBN 91-7324-1962

DET GÄLLER PALESTINA — och kristen solidaritet. Göran Gunnér och Per Wirtén red. Ill. Foto. 186 s. Kristna Studentrörelsen i Sverige (KRIS). Gummesson 1981. Pris: ca 67:- ISBN 91-7070-633-6

En ful fan: Nils Hammarström

av Hans Gabrielson

□ Konstnären Nils Hammarström, som dog förra året, presenteras av Hans M Gabrielson. Det finns gott om Hammarströmbilder i de gotländska hemmen. »Tvärs igenom åren förblev han plump och ofin, infam och folklig».

I december 1983 skulle Nils Hammarström fyllt 54 år. Den 15 oktober dog han i cancer. En av de stora svenska satiriska konstnärerna är borta. Sedan slutet av 60-talet bodde och arbetade han uteslutande på Gotland; är alltså numera ganska okänd på fastlandet. Sommaren 1981 försökte jag övertala honom att publicera några av sina satirer i FiB/Kulturfront eller i Förr och Nu. Han avböjde, menade att han inte hade tid, han var upptagen med skisserna till vad som skulle bli hans sista bok, »Bildbok för läskunniga» och vi talade inte mer om saken. Sannerligen, det finns tillfällen då efterklokheten smakar extra bittert i käften.

Nils Hammarström var en politisk satirisk konstnär som är omöjlig att fösa in i ett etiketterat fack. Han har allt efter politisk konjunktur blivit skäld för ryssdräng, vänsterextremist, nidritare och fascist. Tvärs igenom åren förblev han plump och ofin, infam och folklig. Se där ett föredöme!

Han arbetade med små medel: tusch och vatten, blyerts och vattenfärg. Streck, linjer, skuggor; sällan rena porträtt, det var i stället det typiska som intresserade honom. Folk kände igen överhet, portföljbärare, trasvänner och folk. Både bett och udd i bilderna, de gjorde verkan. Det var glesare mellan oljemålningarna — färgstarka, burleska saker, roliga och vulgåra. Inget för finesteterna.

När Nils haft utställning i Visby eller ritat och kaserat i lokalbladen klagade rescensenter på både höger- och vänsterkanten (fast mest de vänsterfina) över hur grov och rå och perfid han var. Medan »vänner»-folket upprördes och ringde upp och blåskällde honom för fascist och att nu fick det jävlar vara nog med reaktionära nidsbilder, skrattade folk, såg och köpte. Han höll låga priser, 150–300 kr för sina blyerts och tuschteckningar. Det finns gott om Hammarströmbilder i de gotländska hemmen.

Självporträtt. 1979. Hänger på restaurang Lindgården i Visby.

Foto Calle Brobäck.

Obekväm har han alltid varit. Tidningsstecknare på Ny Dag 1952–69, han medarbetade även i Clarté och i SSU:s tidning Frihet, gamla Stockholmstidningen och i DN. Under det kalla krigets värsta år drev han med och angrep den tidens Natovänliga överhet: borgare, kyrkofäder och militär. Genom att istadigt vägra bli medlem i SKP/VPK blev han även med tiden allmer inopportun i dåvarande Ny Dag-redaktionens och partiledningens ögon. Han skyddade lojaliteten. Så blev det ingen karriär heller. Han försörjde sig och familjen som teckningslärare och biblioteksanställd på deltid.

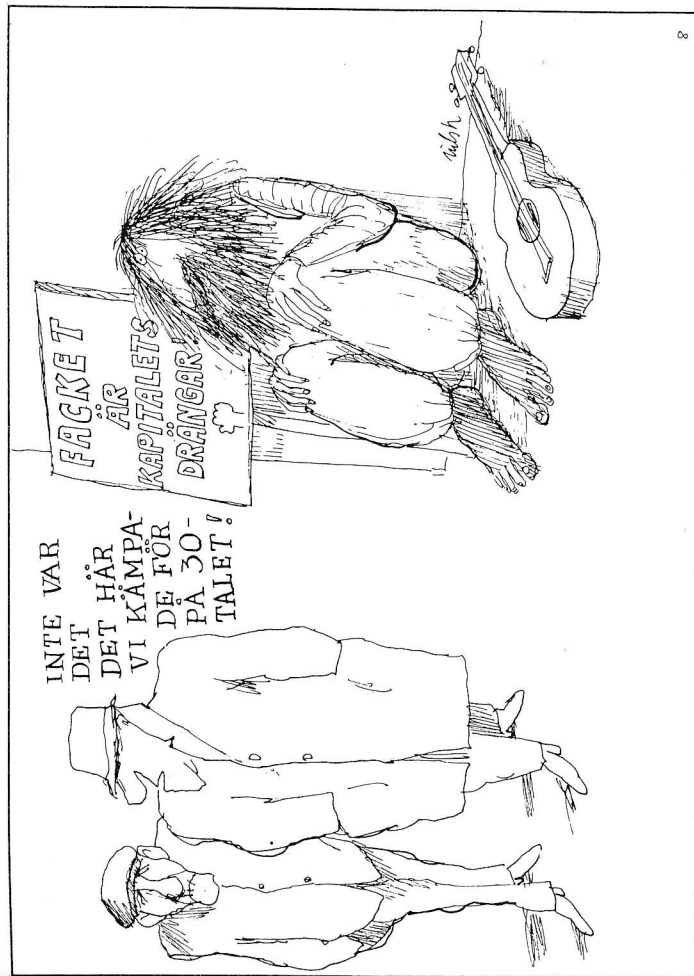
På grund av bland annat den cyniska ihålligheten i VPK efter augusti —68 lämnade Nisse Ny Dag 1969 och släppte alla förbindelser med fastlandet. Nya motiv blev havet, stränderna, den provinsiella överklassen — och »vänner». Han såg tidigare än de flesta — och klarare! — klyftan mellan »vänner» och

folket. Han brukade småskattande säga att ju rödare, finare och krängligare de snackade, desto säkrare kunde man vara på att där hörde man en med snabb karriär framför sig. Han menade att »vänner» var ovanligt tacksam att driva med, den var inte bara löjlig, den saknade dessutom humor.

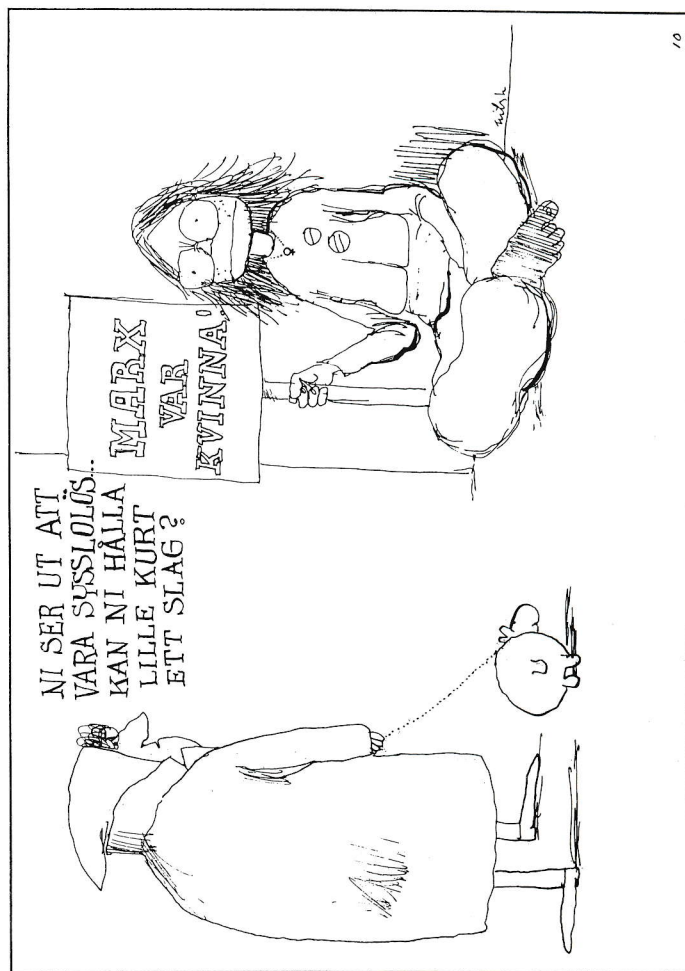
Gutarna tycker om hans bilder — den folkliga och elaka träffsäkerheten (se bara på physiognomierna, på attributen!) avspeglar folks inställning till överheten, blå grå eller röd.

Den politiska sensmoralen i hans satirer är dels att det inte finns någon höger i folket och dels att det inte finns någon vänster utanför eld mot folket.

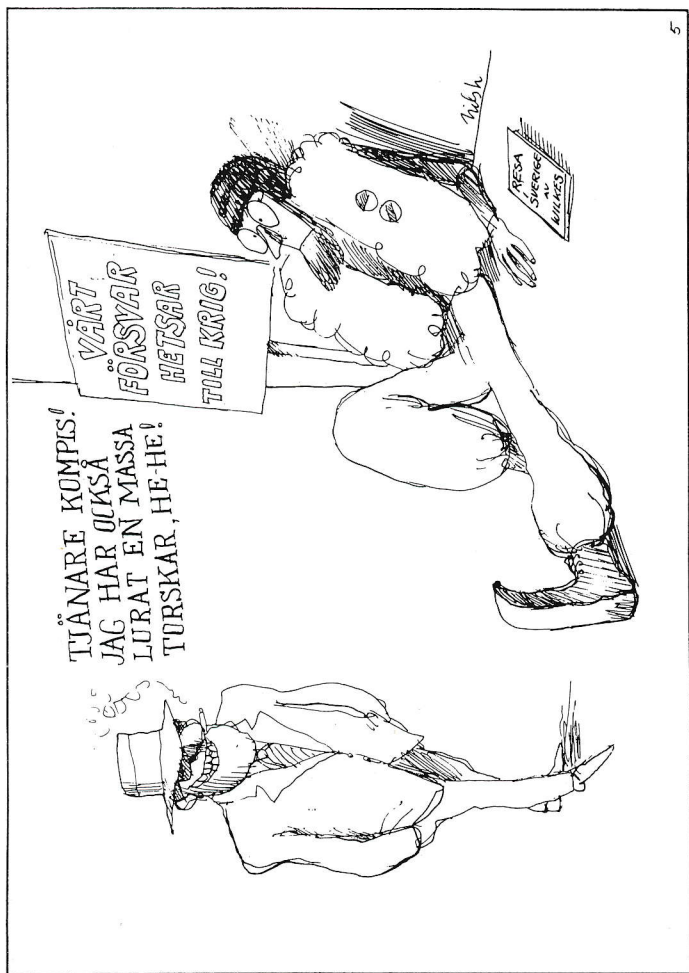
Nils Hammarström var en ful fan; en fröjd för ögat; ett jordens salt. Nu är han bort men hans bilder biter länge än.

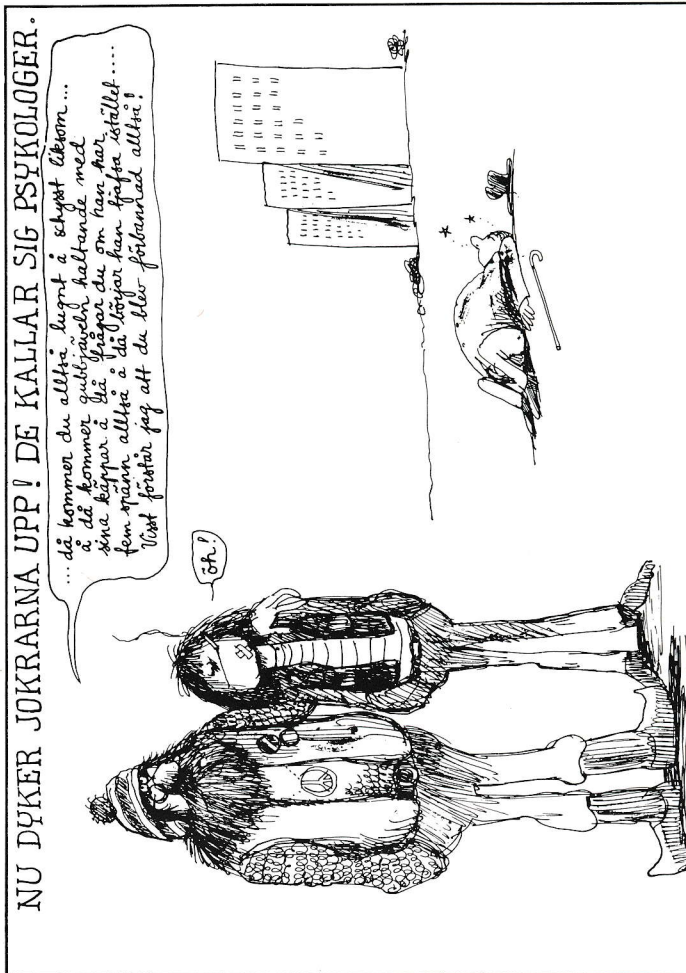
8

10

5

NEW YORK (AB) Scenen är en sliten domstolsbyggnad i Brooklyn.

Blåklädda poliser med hårda ansikten, batonger, tunga revolverhölster och skramlande handbojor finns överallt. Polisbilar med röda blinkljus står utanför. Civilklädda poliser talar i portabla radiosändare. De- tektiver tar bilder av åskådarna.

Det är platsen där de Svarta Pantrarna ska oskad- liggöras i USA.

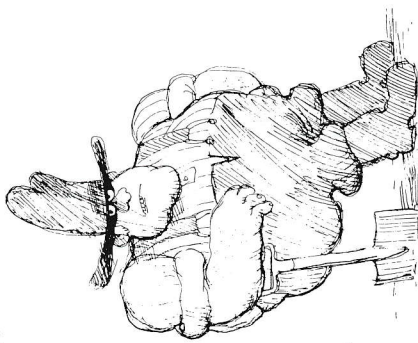
HALL OF JUSTICE

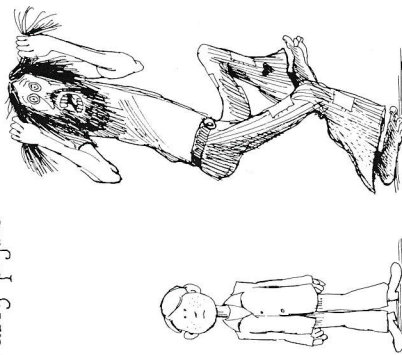
—Det är ju bra att dom knäcker nigrerna i domstolarna, men det är i alla fall roligare att göra det på vårt sätt!

Opublicerad
tuschteckning
från vintern 82-83.

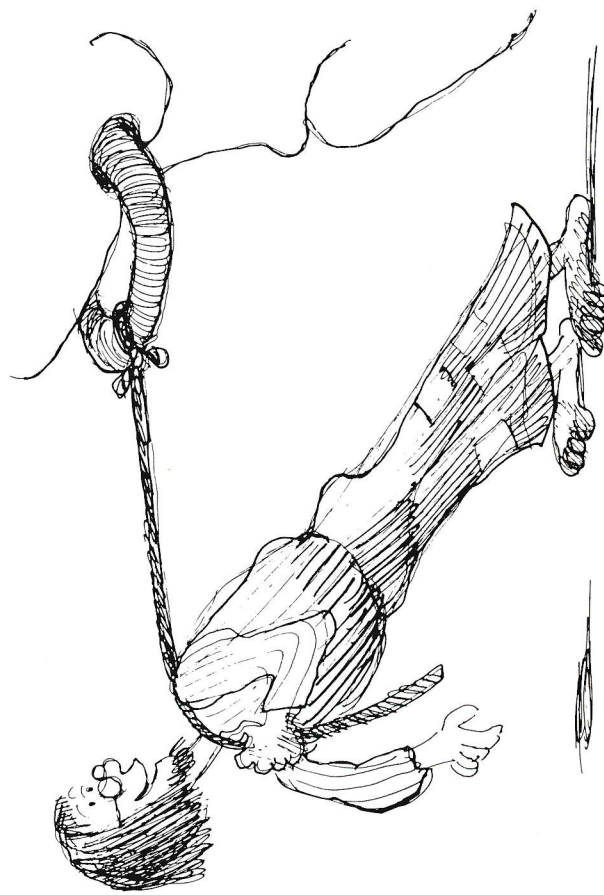
Hauge herrar di jär sum luppar.
Slar man pa dem sa huppar di
pa seide, u strax får man ett
nytt bett ei assul!

Jämlighetsterapeut upptäcker
klippt och tvättad
begävad och
studiemotiverad
11 årig pojke

ur boken *Skisser och ord* av Nils Hammarström. 1975.

En nyetisk väckelse

av Kent Begler

□ Vad vi bevitnar är en renässans för esteticismen, skriver Kent Begler. Han har granskat några nyutkomna svenska romaner av bland andra Mats Gellerfelt, Johan Günther och Niklas Rådström; "Skönandarna sitter trygga i sina vadderade rum".

Det är ostridigt att en ny tendens börjar göra sig gällande inom den unga författargenerationen i vårt land under senare år. Det är visserligen förenat med en del risker att tala om "tendenser" och — än värre — "trender", ty alla författare ryms icke under samma paraply och vilken indelningsgrund man väljer är risken alltid att några motspänstiga andar hamnar utanför. Ändå finns det tendenser inom konst och litteratur, sextioåret hade sin särpräglade litterära profil, sjuttioåret en annan osv. Det gäller med andra ord att skilja litteraturens fär och getter från varann; med preciseringens pekpinne kan jag antyda vilka getter jag har i tankarna. Det är i första rummet de nya författarna det handlar om, de har nyligen lämnat startlocken och är nu med snabba steg på väg ut på litteraturens rännarbanor. Vad vi bevitnar är en renässans för esteticismen. Det nya mönstret avtecknar sig tydligt i såväl poesis som prosan, och i de kulturella tidskrifterna framträder högröstade och bredbröstade företrädare för detta nya tänkande och utvecklar läran i teoretisk form. Själva författarrollen har förändrats. Sextio- och sjuttioårens författare var en utpräglad samhällelig individ; han var till en början genompolitiserad och senare rejält och hederligt kulturdemokratisk; han var progressiv och debattlysten som aldrig förr; han kunde inte öppna munnen utan att komma med ett påpekande om konstens sam-

hälleliga funktion och dess relation till massorna i tredje världens länder, han var sin epoks dåliga samvete som i politiska pamfletter och orättvisa betraktelser gisslade sin tid. För dagens tidsmedvetne författare är allt detta ett minne blott, naiva men kanske förklarliga misstag från en tidigare fas i världslitteraturens evolution. I kulturartiklar och djupsinniga essayer förkunnas nu i högrävande ordalag det nya estetiska evangeliet. "Kaos", "kroppslighet", "mörker", "jaget" är dagens nyckelord. Till skillnad från många tidigare esteticismer finns här också ett dunkelt filosofiskt innehåll vilka evangelisterna i första hand hämtat från Paris, vallfartsorten framför andra för dagens skönandar och litterära grubbelgubbar. Det författaren skriver är inte längre romaner utan "texter". För övrigt är det tvivel underkastat om det verkligen är författarna som skriver "texterna"; anonyma makter är här i verksamhet; "strukturen" borde rätteligen ha såväl copyrighten som äran och stipendierna. En annan aspekt på förvandlingen är det nya intresset för författarens arbetsverktyg: språket. Förenklat uttryckt kunde man säga att språket förr var det instrument varmed verkligheten synliggjordes, medan det nu upphöjts till ett mål i sig, ett självständigt objekt för meta-poetisk reflexion. Reflexionen utmynnar nog så ofta i uppfattningen att språket blott är en verklighetens slöja, eller eventuellt,

Bilderna är utlånade av sonen Björn Hammarström.

den enda riktigt verkliga verkligheten. Därpå fördjupar man sig ännu mer i språkets underliga beteende, medan Verkligheten där ute gör sig ännu en obekymrad piruett, glad och lycklig i sitt fria icke-språkliga vara. Själén — för att nu avsluta denna tendentiösa tendensteckning — har också fått en ny status. Samhälleliga problem, eller snarare mänskliga problem och passioner i växelverkan med samhälleliga relationer lyser med sin frånvaro i de texter jag här avser. Litteraturen har blivit inåtvänd och själisk och gör såtillvida gemensam sak med allmänt förekommande anti-empiristiska betraktelsesätt och ny-andliga rörelser i tiden.

Själva denna företelse har icke, vad jag kan erinra mig, kritiskt uppmärksamhets från en oberoende position utanför det unglitterära etablissemanget självt. En sådan granskning är en del av syftet med nedanstående reflexioner. Ej endast företrädare för den nyestetiska väckelsen kommer att diskuteras, utan även exempel på andra strategier inom romankonsten tas upp till behandling.

Tidstypiska representanter

Mats Gellerfelt, Johan Günther och Niklas Rådström är alla, var och en på sitt personliga sätt, med sina personliga accenter, tidstypiska representanter för denna nyestetiska väckelse. Deras aktuella höstromaner — novellsamling i ett fall — präglas alla mer eller mindre av det språkliga kaos och den känsla av andlig anarki som uppenbarligen är litteraturens svar på ideologiernas och den politiska trosvisshetens sammanbrott.

"Strukturerna" befinner sig i full upplösning; och i enlighet med denna upplevelse får romanen sin speciella gestalt.

Gellerfelts opus har den poetiskt klingande titeln *i höstens sköra ljus*; dess kärna är en ganska glanslös och omständligt berättad kärlekshistoria på vilken Gellerfelt rest en pretentiös men ganska ihålig överbyggnad av diverse litterära och filosofiska teorier som nu för tiden är gängse inom den litteraturteoretiska debatten. Gellerfelt är ju den mest expressive och högröstade företrädaren för det litterära evangelium vars innehåll jag inledningsvis antydde. Från sin talartribun i SvD har han under sena-

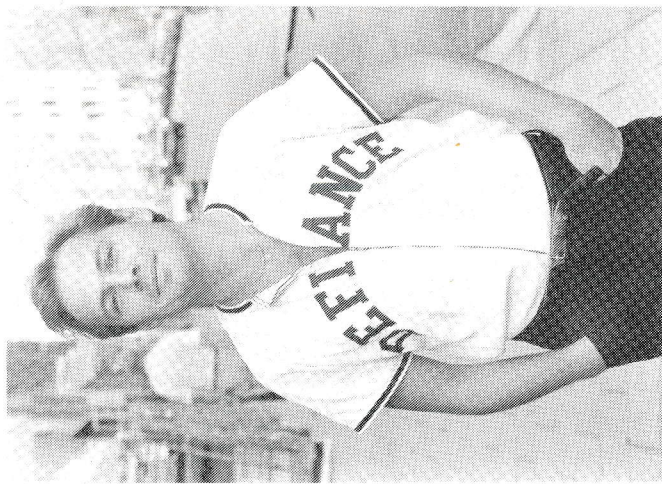

FOTO PÅ UDOKAN

Mats Gellerfelt

re är utvecklats sina teorier om litteraturens vandan och varthän. En tanke hos Gellerfelt kunde vi kalla teoremet om den litterära ekogrottan. Efter trägna studier i världslitteraturens bok tycks Gellerfelt ha kommit fram till att alla litterära produkter blott är ekon, upprepningar, citat och imitationer av varandra. Det är således icke utan en viss nyfikenhet man påbörjar läsningen av denna hans debutroman. Sätillvida kan den betraktas som ett hållfasthetsprov för teoriernas sanning. I åttandet prövas puddingen. Olyckligtvis visar sig den Gellerfeltska puddingen dock vid närmare betraktande vara en tom och innehållslös soufflé som sjunker ihop vid första anblicken. Bokens handling är nog så trivial. Erik är en ung författare som hamnat i kris; i bokens upptakt har han en våldsam uppgörelse med de materiella lämnarna av sin femte, oavslutade roman; ett antal manussidor vilka han ömsom kastar in i ömsom kastar ut ur sin garderob. Denne krisande författare möter så journalisten Kersin, som just är på väg att fråga sig ur ett annat förhållande. Som en följd därav be-

finner sig även hennes personlighet i ett latent kristillstånd. Känns mönstret igen? Herregud — hur många krisande terapibehövande människor har vi inte sett vandra genom svenska romaner under senare år? Redan i upptakten tar Gellerfelt sålunda effektivt avstånd från alla originalitetsanspråk, obrottsligt trogen sitt program; teoremet om ekogrottan. Vad som sedan händer är att — ingenting händer. Annat än att de båda huvudpersonerna pratar och älskar och äter och pratar sig igenom sitt förhållande fram till den ofrånkomliga skilsmässan. Det pratas som sagt alldeles för mycket i romanen — eller rättare sagt Erik pratar. Kersin tiger däremot, tiger för det mesta, biter på naglarna och får något skyggt i blicken.

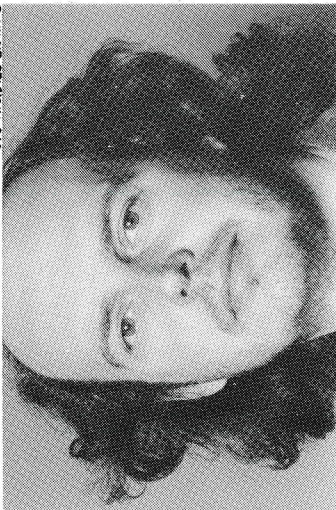
Den pratglade Erik noterar visserligen detta faktum och anställer emellanåt en del invecklade observationer runt Kersins tystnad och nagelbitande, men i längden kan inget hindra hans svada och ändlösa utjutelser, därtill är han alltför uppfylld av sin egen olympiska förtärlighet. Att leva tillsammans med denne obarmhärtige pratmakare blir snart för mycket t o m för Kersin. Hennes oro och ångest och skygghet och nagelbitande och tystnader tilltar och slutligen drar hon sig ur detta verbala tingbo — en utdragen skilsmässa vilken naturligtvis framkallar än fler upprörda utjutelser och oratorieliknande utbrott från Erik innan han äntligen accepterar fullbordat faktum.

Vad innehållet i övrigt angår är det nästintill omöjligt att tala om — ty något sådant finns inte. Vad som finns är tomrum, ett tomrum som fylls ut med ord, citat, ändlösa monologer, ekon av andras tankar (i brist på egna) och ett oansvarigt jonglerande med andras idéer som blott avslöjar att Gellerfelt möjligen läst mycket, men förstått alltför lite och i alla hän- delser icke förmått att ur detta stoff vaska fram ett material som syntetiskt kan utnyttjas i det egna skrivandet. Vad psykologin i boken angår är den beskaffad på ett sätt som förräder ett småborgerligt själsliv av gängse slag. Bokens erotiska skildringar är visserligen anatomiskt närsynta men likväl förunderligt osensue- lla, på ett sätt som får åtminstone mig att tänka på verktygsådor och meccanobyggsatser.

Vemod och känslor av utanförstående är bokens mest frekventa emotioner. Problemet med Gellerfelt är nämligen att han är helt oförmögen att ge några som helst övertygande språkliga uttryck för dessa känslor av vemod. Att i snabb följd upprepa ord som vemod, regnåta gator, neon, förintelse, gåtfullhet etc innebär inte automatiskt att känslorna ifrågasätts till läsaren. Därtill krävs nämligen gestaltning — och gestalta är en konst som Gellerfelt — ännu — icke behärskar hur många "romanstrukturer" han än "bollar med" i sina dar. "Gestalta", det är något som i det här sammanhanget betyder att omvandla objektiv verklighet till fiktion, att skapa karaktärer som lever och andas och som i sig förkroppsligar de problem och passioner som präglar tidevarvets människor. Men det är inte vad Gellerfelt har gjort. Han har vänt tidens frågor och den objektiva verkligheten ryggen. Han har stuckit huvudet i sanden i likhet med så många andra litterära strutsar i vårt land just nu. Han är blind och dövd för den åska som vandrar genom tidevarvet.

Att livnära sig på andras tankar

Jag nämnde inledningsvis den gellerfetska tanken om upprepningens och den litterära imitationens determinerande närvaro i världslitteraturen. Och det är klart, att för en osjälvständig konstnär utan egen låga är det naturligtvis en bekväm metod att livnära sig på andras tankar och blott förmedla gnistorna från andras eldar. Men att upphöja denna ofullkomlighet till universell lag är ett tvivelaktigt sätt att lösa konstens problem. Det är i varje fall ingen väg att rekommendera för den som vill skapa en litteratur för morgondagens värld. Och dessutom: är det verkligen sant att hela världslitteraturen blott är ett enda stort eko av sig själv som rullar och klingar genom tidsåldrarna? Vad jag kan förstå måste frågan reservationslöst besvaras nekande. Vid närmare eftertanke inser man också lätt att inte kan vara så att all litteratur blott är imitationer, efterapningar och ekon av annan litteratur. Ty det ligger i ekots natur att det alltid är ett eko av någonting. Och detta något som ekot kommer ifrån kan inte också vara ett eko

Johan Günther

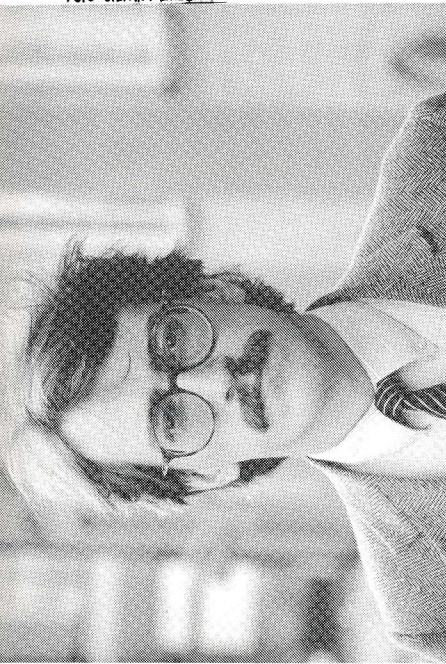
ty då skulle man hamna i vad som på filosofispråk kallas infinit regress. Och har man nu väl medgivit att det faktiskt finns en första röst som ropar sitt litterära meddelande till mänskligheten, så finns det naturligtvis inget som hindrar att även andra röster gör sig gällande vid flera tidpunkter i historien; här och nu exempelvis. Och vad det förflutna angår, vem vill förneka att exempelvis Tolstoj och Dostojevskij var originella och nyskapande författare? Eller Strindberg? Eller för den delen Joyce, evangelisten nummer ett i den gellerfelftska väckelsen? Nu är Gellerfelt själv inte helt ointressant i förhållande till sin egen text. Ty om det verkligen vore så att det litterära verket blott är en ekogrota för andras tankar och tal så kunde man näppeligen föreställa sig ett mer illustrativt och konklusivt exempel än hans egen roman. Ty allt här är lån och avbildningar av andras tankar och metoder. Språkligt har naturligtvis Joyce stått fadder för romannen, men även Simons ande svävar tung och ohämmad över boksidorna. Och i den strida ström av ord som forsar fram mellan Eriks läppar har jag icke funnit en tanke, som bär originalitetens och fräschörens stämpel. Välkända namn och begrepp från de senaste årens idéebatt passerar revy: Adorno och Popper och Gödel, Escher, Bach och hermeneutik och relativitetsteori och kvantmekanik och Nietzsche och Aries och Durrell och Proust och Borges och självreferens och hemlöshet och tomhet

och.... det hela formar sig till sist till ett slags intellektuell ritual för invigda andar, ett gläpårspel där bara skenet räknas men inte kärnan, bara benämningarna men inte de tankar som ligger bakom ordens riddar.

Johan Günther är av allt att döma en tvillingssjäl till Gellerfelt. Mellan Günthers höstbok *Ödlands tideräkning* och Gellerfelts finns flera korrespondenser; samma personer — eller olika inkarnationer av samma person kan ske — uppträder i bägge verken, författarna själva gästspelar så i den andres verk; här om någonsin opererar den gellerfelftska ekoeffekten i full skala. Vad Günthers bok angår vore det ohederligt av mig att påstå att jag begripit den. För mig framstår den som alltigenom gåtfull. Jag anar dunkelt att det rör sig om en identitetskris mot bakgrund av tidens förvandlingar. Det är mycket möjligt att boken är djupt tänkt och djupt känd av sin författare, men till mig har han åtminstone inte lyckats förmedla sina insikter. Men det definitiva interpretationsarbetet får således anstå tills vidare.

En litteratur med hörselskydd

Det språkliga och andliga kaos som tycks vara den grundläggande upplevelsen hos många unga författare möter oss i en något modifierad form i Niklas Rådströms senaste bok, en novellsamling med titeln *Landskap*. Rådström har en något mer distingerad och självfull fram-

Niklas Rådström

toning än herr Günther och Gellerfelt. I sina noveller har han lämnat den stockholmska vardagen och tristessen långt bakom sig; han gör anspråk på en större kringssyn än den som rymms inom stadens tullar. Novellernas berättarattityd är mestadels flandrens, stämningsslaget är kontemplationens och känslor av utanförstående och icke-inblandning dominerar. Vad som förenar Rådström med de tidigare nämnda författarna är känslan av hemlöshet, upplevelsen av tidens frågor och oro som ett ständigt närvarande hot vilket författaren måste kringgå och undfly.

För min känsla andas dessa noveller en stor tröthet och resignation. Språket är en smula ålderdomligt, precist och omständligt; här har vi en författare som har filterflorna på när han tassar omkring i sin diktade värld, som vore han rädd att minsta buller, minsta skrik eller vrål från den verkliga världen där ute skulle få hans eget universum att störta i spillror. Det är nästan svårt att föreställa sig att författaren är en samtida; berättelserna är nära nog kemiskt fria från alla referenser till en nutida verklighet och problemerkrets. Och med referenser avser jag då inte omnämnandet av mantalsskrivningsort eller folkbokföringsnummer, eller den ena eller andra formen av diskbänksrealistiska inventarieförteckningar, utan ett medvetande om vilka krafter och konflikter, vilka motsättningar och mänskliga passioner som trycker sin prägel på den epok i vilken

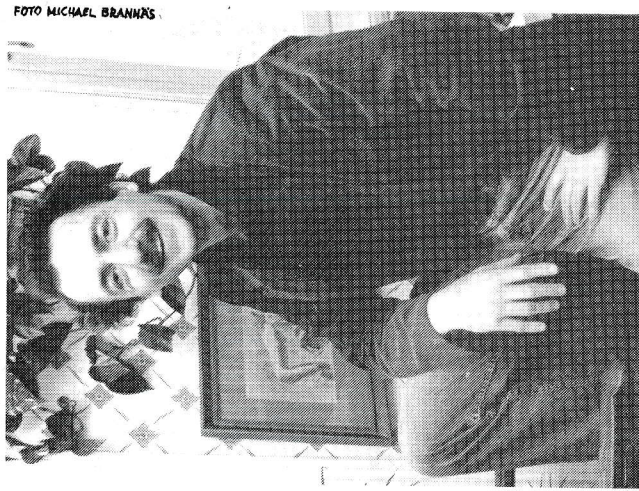
författaren verkar. Kort sagt, vilka problemen är och var dom finns. Dessa problem måste inte nödvändigtvis finnas utpekade inne i texten, men de måste finnas implicita i författarens medvetande, påverka hans val av frågeställning och färga verkets moraliska och psykologiska klimat. Men så är inte fallet i dessa berättelser. Inga skrik och rop tränger in från världen där utanför. Inga bullrande människomasor tillåts rubba den estetiska balansen. Det är, kunde man säga en litteratur med hörselskydd.

Brunners roman en av höjdpunkterna

Att från dessa andens och själslighetens högre sfärer hamna i Ernst Brunners sällskap, är som att från en gyllene molnbädd falla ned i en komposthög, eller som att avsluta en elegant och snirklande skridskodans med en präktig rova; vilket är just vad Brunner gör i sin senaste bok *Dans på rovor*. Det är närmare bestämt en riktigt rejäl rysk rova det handlar om, eller en hel serie rovor som utförs av bokens huvudperson, Earnie Olsson, under det läsår han tillbringar som gäststuderande i litteraturvetenskap vid Leningrads universitet. Men studiet året blir en mardröm, stensatt med trakasserier och förföljelser från de ryska myndigheternas sida; den ryska universitetsbyråkratin framstår som den utan all jämförelse mest studiefientliga institutionen i Europa. Livsfientligheten i övrigt är det heller inget fel på; t o m försäkringskassan i vårt eget land framstår som ett

mönster av välvilja och godhet vid en jämförelse. Vad Brunner skildrar är inget annat än ett socialt system i full upplösning. Men denna gång är det inte "strukturerna" som förvittrar utan den mänskliga gemenskapen i en given social verklighet. Upplösningen tränger in i alla nivåer och sfärer; lag och ordning gäller ej längre, korruption, mygel och fiffel florerar, icke ens de mest intima av personlighetens sfärer förblir obesmittrade av det pågående förfallet. Gästgiverande Earnie Olsson är blott det öga författaren använder för att ge sina drabbade närbilder av förfallet. Ty Ernst Brunner har själv sett det han skildrar; boken har en dokumentär grund som ger den dess ohyggliga sprängverkan. Brunners särt ligger i hans påtagliga koncentration på tillvarons biologiska och köttliga sidor. Den söndervitrande värld Earnie Olsson genomvandrar är en värld av kroppar och kroppsliga reaktioner, av dofter, körtlar, slem och humusämnen, av närgånget observerade förändringar i kroppen och det där till kopplade medvetandet, en värld av äggviteämnen, komposter och molekyler. I sin omätliga apit på livets kroppsliga och fysiologiska sida framstår han som något av en nutida arvtagare till Rabelais. Men denna lovsång till förruttnelsen har en litterär funktion genom att den avspeglar även det samhälleliga förfallet. Den biologiska förruttnelsen blir en metafor för den sociala ordningens förruttnelse. Språket i boken är ett kapitel för sig; mer experimentivt dynamiskt och åskådligt än någon annan författares i samma generation. Brunners besatthet och verbala energi i förening med ärendets angelägenhetsgrad gör hans roman till en av förra årets litterära höjdpunkter.

Earnie Olsson lämnar Leningrads universitet som en knäckt människa. Huvudpersonen i Göran Häggs nya roman *Doktor Elgrantz eller Faust i Boteå* lämnar sitt universitet — det i Umeå — som en annan människa även han. I Häggs bok tränger vi rakt in i den svenska andens centrala nervsystem — universitetets värld nämligen. Men så värst mycket andlighet verkar det inte finnas där. Kanske är kunskapsfientligheten vid det ryska lärosätet inte helt unik. Göran Hägg skulle nog mena att det i väsenliga avseenden är lika illa här som där.

Ernst Brunner

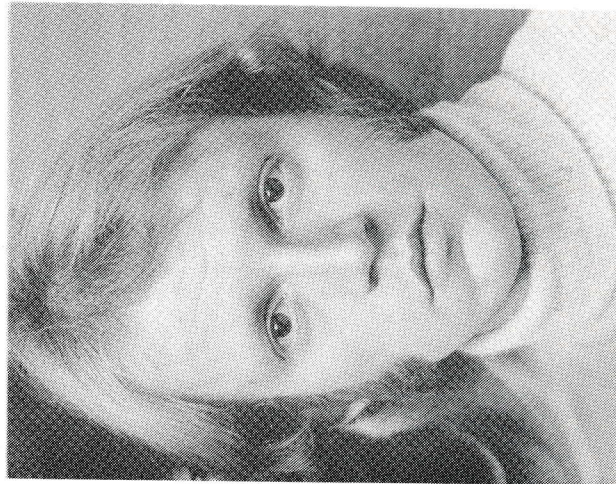

FOTO LUTFI BAKIK

Göran Hägg

Boken utspelas på universitetet i Boteå (Umeå) dit dess huvudperson Mårten Elgrantz anländer för att vikariera som universitetslektor i litteraturvetenskap. Elgrantz hamnar mitt upp i ett veritabelt ormo av karriärism, akademiska avundsamhet, trendkänslighet och intellektuell opportunist; den reellt existerande universitetetsvärlden visar sig vara en vrångbild, en karikatyr av det ädla sökandet efter sanning och kunskap. Elgrantz själv är en något kluven gestalt med god anpassningsförmåga och knappast mer ädel än de flesta. I ett avgörande ögonblick tillåter han sig dock en härresande avvikelse från den obekymrade opportunist som den akademiska etiketten föreskriver. Exit Elgrantz med andra ord och några år senare återfinns vi Mårten Elgrantz som chef för LEKIS-institutet för Litteratur Estetik och Kultur i Industrisamhället.

IKEA-realism

Detta kunde ha blivit en stor och förlösande satir över svenskt utbildningsväsende, med inträngade analyser av spelet i dessa andens och kunskapens högborgar, med rakbladsvassa porträtt av de typer och karaktärer som svärmar genom korridorer, i sammanträdesrum och föreläsningssalar i våra normalsvenska universitet. För den som tillbragt några år inom universitetets hank och stör står det helt klart att här finns ett outömligt stoff för den som ville skriva Den Stora Svenska Satiren om svenskt universitetsliv. Kanske var det också det Göran Hägg ville. Men det är sannerligen inte det han gjort. Vad han har gjort är istället ett utkast till en sådan bok, en torso där den stora drabbande satiren fått lämna plats för en betydligt mer förmäld berättelse som sida upp och sida ned förkunnar tristessens, gråhetens och ledans evangelium. Och detta beror, tror jag, på att han — än en gång — helt kapitulerat för yligheten och tristessen i den verklighet han satt sig före att skildra. Universitetetsvärldens verkliga eller inbillade tomhet har så till den grad överväldigat honom att hans eget språk liksom blivit nedsmittat och färglöst i motsvarande grad. I Göran Häggs värld är det alltid måndagsmorgon. Himlen är alltid disigt

grå, människorna är alltid håglösa och glämliga. Alla är på väg till arbeten de egentligen hatar. Deras drömmar om en eventuell framtid lyckas är småskurna och modellerade på IKEA-katalogens själösa interiörer. Denna upplevelse av universell leda är tyvärr en mycket dålig utgångspunkt för romanskivande. Romanens form och gestaltning kunde kanske betecknas som realistisk — IKEA-realism skulle jag vilja säga — men det är i så fall en realism till döds, en realism som sorgfälligt undviker alla komplikationer och skuggor i karaktärsteckningen, en realism som konsekvent skyr alla de höjder och djup som möjliggör stora dramatiska konflikter, en realism som nivellerar varat till ett enda grämlerat enahanda. Här kan man verkligen tala om att form och innehåll ömsesidigt betingar varandra; slätstruket innehåll växelverkar med torftigt språk.

Boken har överhuvudtaget en mycket rapdisk karaktär. Scenerna är korta, schablonmässigt tillverkade efter samma (IKEA-realistiska) mall. Fördjupningarna är få; vardagsrealistisk dialogförening dominerar. Och så lite erotisk naturligtvis, skildrad med all den torftiga och själödödade tristess som IKEA-teoremat föreskriver. "Tack det räcker" som en av de kvinnliga kontrahenterna uttrycker sig i ett laddat ögonblick av genital stimulans. Man kunde tro att hon avböjde ännu en kopp kaffe, men det är alltså kärlek det handlar om. Eller "parning" som det kallas på IKEA-teorets tungomål. Och mönstret är det samma boken igenom; hur man än vrider och vänder på bokens scener och karaktärer så är det ständigt samma känsla som varierar; småskuret är bäst. Hägg kunde kanske försvara sig med att det inte är hans fel att verkligheten ser ut som den gör. Det är inte jag som ritat universitetet i Boteå; Skjut inte på mig, jag är ju bara pianisten! Men författaren är aldrig enbart pianisten — han är i själva verket den enda ansvarige bakom det verklighets partitur han presenterar i sin roman. Det kan aldrig vara litteraturens uppgift att nöja sig med att dubblera verklighetens originalutgåva; verkligheten är istället författarens startplatta från vilken han tränger vidare mot en högre och

mer universell sanning. Konsten är ju inte samhällets skugga utan dess själ.

Ändå finns det undantag, enstaka pärlor som avslöjar att det kunde ha blivit något annat av boken. Se på Dahlkvist! Där har vi ett lysande uppslag till en av folkhemmets mest vanliga och tacksamma typer. Den evige universitetsbohem. Bidragstjuven. Poet in spe med mängder av dikter "härinne" (pekfinger mot pannan). Rödvinsvis. Fjärrstyrd av sin frånvarande morsa som är det ständigt levande hot utan vilken han inte kan leva. Eller docent Johansson på institutionen: evigt missförstådd och gnällande. Intriger bakom varje dörr. Hella institutionen har bara den enda uppgiften att komma åt och krossa honom. "Har du hört det senaste!" är den eviga fråga med vilken han öppnar samtal med Elgrantz. Men även Johansson förblir ett utkast, en torso. Varför all denna tvekan? Varför all denna rädsliga? Varför denna ovilja att ta det riktigt stora språnget mot en förlovsande satir av svensk nutidsverklighet.

Ulf Lundell och hemlösheten

En som definitivt inte tvekar eller svävar på målet är Ulf Lundell. Det har han väl egentligen aldrig gjort men i sin nu aktuella bok, *Hjärtats ljus*, gör han det mindre än någonsin. Här är det ett jävla ös från första stund, fuzza-de gitarrer och ständiga lappkast mellan leda och lycka. Lundell har velat göra någonting i det här sammanhanget så ovanligt som att fånga den sig förvandlande Moder Svea i någon av hennes aktuella inkarnationer och hälsotillstånd. Han är en blågul folkhemsrealist av modern slag som ger oss framför allt femtitalsgenerationens syn på Sverige och sven-skarna. Men naturligtvis är synvinkeln oerhört speciell; pop- och rockmusik, sprit ångest och extas, en ständig klappjakt på nya sensationer och upplevelser — och som sagt ett jävla ös; men nog finns här identifikationspunkter alltid för ungdomsuppror och 68-epokens hemlösa själar. Ty hemlöshet är vad det handlar om, nödvändigheten av att finna nya engagemang och förfästen nu när tidsandan tagit sitt språng in i verklighet så långt bort från 60- och 70-

Analys av verkligheten - Konstens sanna uppgift

"Överallt är det fråga om verklighet, sanning, hjärta, rent sinne för natur och för vad som egentligen rör oss. Det går en åska genom tidevarvet — och alla bokstäverna i alfabetet ryssa undan."

Så skriver Carl Jonas Love Almqvist i ett efterlämnat manuskript från 1835. Av det ovan sagda framgår väl att många av samtidens unga författare inte i onödan utsätter sig för några hemska rysningar från tidevarvets åska. Hørselskyddet är ordentligt påsatta. Skönadarna sitter trygga i sina vadderade rum.

Men det måste finnas en annan litteratur med ett annat seende, en dynamisk, progressiv och framtidsblickande litteratur där författarna inte sticker sina huvuden i sanden utan bearbetar sin tids djupaste dramer och konflikter och förvandlar dem till stor konst i vilken han lever och lider, hatar och älskar på tillvarons högsta höjd. För en sådan författare är ansvaret mot tiden avgörande; han måste lära känna den egna tidens ålder, upptäcka brännpunkterna och avslöja de eventuella sprickorna i samtidsmönstret. Ansvaret mot tiden avhåller honom från att retirera in i de privata hallucinationernas glaskupor. Han måste ut och andas tidevarvets luft. Ty litteraturen kan inte i längden avsvära sig kontakten med tidens realiteter, gör den det avlider den i tvinnsot, - ofelbart, ofrånkomligen. Allmer intensiva och exalterade men esoteriska analyser av språkets natur är ett dåligt surrogat för den analys av verkligheten som är — eller borde vara — konstens sanna uppgift. Språket är ett nog så intressant fenomen att utforska — för filosofen. Den abstraherade själen är också ett intressant ämne — för psykologen. Men författarens metod är syntetisk; för honom finns ett större, mer globalt samhörighetsmönster att utforska, där jaget och språket inte uppträder som objekt utan som det litterära projektets plattformar. Andan och själen i samtidens liv, passionerna, konflikterna som tränger ner i människans sinnen — se där det ymnighetshorn ur vilket samtidens författare kunna ösa!

Men hur kommer det sig då att den unga litteraturen så illa besvarat tidens utmaning? Det torde finnas anledning att återkomma till denna och andra besläktade frågor. Tills vidare kan vi begrunda visdomen i ett annat yttrande av Carl Jonas Love Almqvist:

"Vår tids lynne är redan, och blir allt mer, en fördrän på verklighet."

Behandlade böcker:

Ernst Brunner: *Dans på rovor* (Bonniers)
Mats Gellerfelt: *I höstens sköra ljus* (Bonniers)
Johan Günther: *Ödlans tideräkning* (Alba)
Göran Hägg: *Doktor Elgrantz eller Faust i Boteå* (W&W)
Ulf Lundell: *Hjärtats ljus* (W&W)
Niklas Rådström: *Landskap* (W&W)

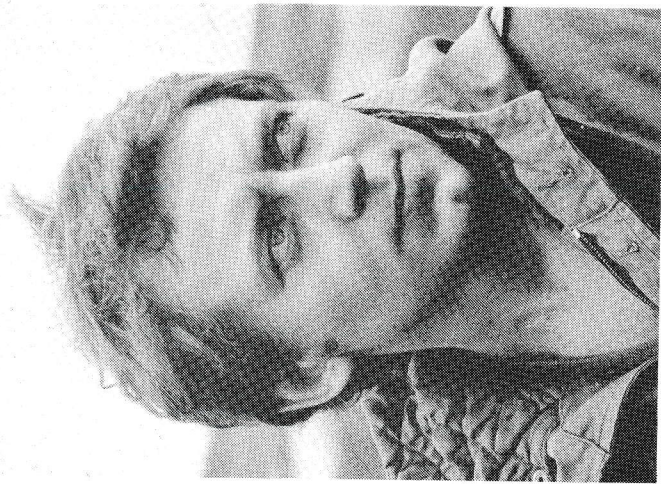

FOTO JOAKIM STRÖMHOLM

Ulf Lundell

talens glada backanal som tänkas kan. Romanens huvudperson, journalisten Odd Nessakometz är en i grunden ensam och isolerad människa som mer eller mindre ofrivilligt dras in i de stormar och krafter som hans bäge mer turbulent vännar författaren Leo Forsman och rockartisten Finn Walden alstrar. Berättelsen om denna trios tragikomiska äventyr och förvecklingar har blivit en mycket underhållande berättelse, låt vara med en tragisk grundton. Lundell lyckas faktiskt tränga in i sina karaktärs psyken och han brottas heroiskt med tidens kaotiska krafter utan att låta sig överväldigas av dem. Därtill är hans vitalitet alltför stor. Dessutom kan han faktiskt skriva och redan det är i det här sammanhanget skäl nog för ett hedersomnämmande.

REGISTER

Innehåll

Lars Andrée, Ledare
Margareta Zetterström
Anne Lidén, Sven I
Anders P.

Håkan Åg
Jan Lind
Ebbe Sch
A Gunnar
Sven O Berg
Jan Myrdal, Åke
Lars Andrée, Mc
Åke Bergman.
Bokanmälning

Jean-Paul Sartre Friheten

SÄTT IN 20 KR PÅ FÖRR OCH NU:s POSTGIRO 35 60 72 - 9 så får du VÅRT REGISTER (från 1-74).

På samma sätt kan du beställa hela vår utgivning från nr 1-74 för 350kr (inkl. frakt).

Vill du beställa enstaka nummer å 20 kr + frakt? Skriv då till Förr och Nu, Hornsgatan 170, 2 tr, 117 28 Stockholm.

Den svenska arbetardiktens betydelse

av Sven O Bergkvist

□ Författaren Sven O Bergkvist skriver om den svenska arbetardiktens betydelse. Han ställer också frågan: Är det möjligen så att arbetardikten nu är på avskrivning? Eller är det så att en ny esteticism skymmer sikten?

Talar man om folkets kultur kan man rimligen inte negligera den svenska proletärdikten. Tvärtom gäller det att framhäva den och peka på den stora betydelse den haft för många människor i landet. Det är speciellt nödvändigt i en tid när den s k »nyesteticismen» lättvindigt och med god draghjälp i olika massmedia breder ut sig och skymmer sikten för andra litterära riktningar.

Det finns en del frågor att ställa i sammanhanget: Vilka möjligheter har arbetardikten att överleva i det nya klimatet? Hur kommer den nya arbetarlitteraturen att gestaltas? Finns det några påtagliga tecken till en sådan överhuvudtaget? Var har vi romanerna om dagens förhållanden på arbetsplatserna? Är det inte lika angeläget numera att skriva om aktuella arbetarverkligheter som det var när proletärförfattarna debuterade?

Kring 1920 och under 30-talet trädde en lång rad författare in på den litterära scenen och speglade egna erfarenheter och upplevelser av skiftande arbetsmiljöer. Det var inte längre självklart att dikt skulle skrivas av akademiker vid skyddade skrivbord i kulturella huvudorter. Plötsligt luktade det skogskåda och lagård

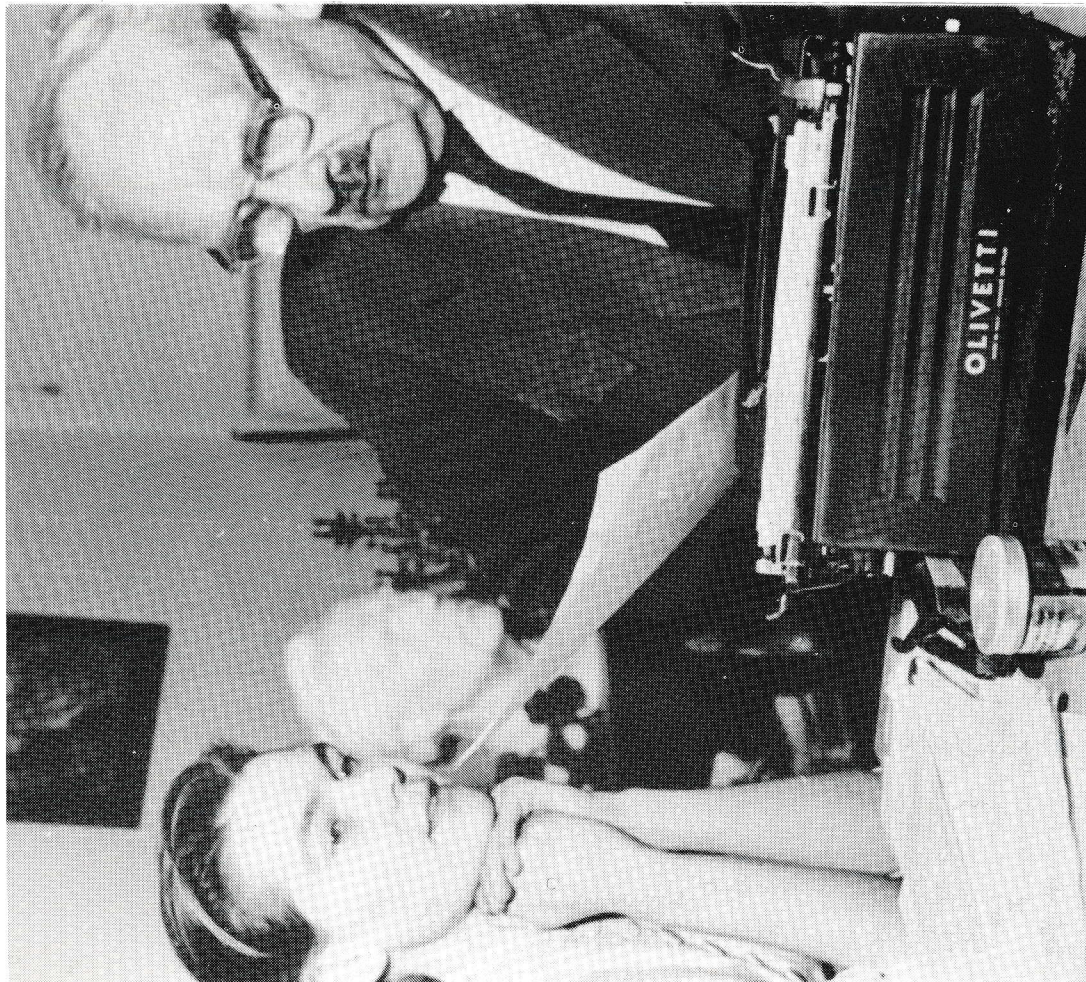
av boksidorna, sot och bolmande fabriksrök...

Hedenvind portalfigur

Man kan tala om Gustav Hedenvind-Eriksson som en portalfigur när det gäller proletärlitteraturens speciella genre. Naturligtvis finns det andra namn att nämna i sammanhanget: Pelle Molin och Olof Högberg, Martin Kock, Maria Sandel, Karl Östman, Otto Dahlkvist och Elf Norrbo — för att nämna några.

Och ytterst finns också i den här bilden tjänstekvinnans son, August Strindberg, som i Röda rummet skildrar arbetares fattigdom och elände och som låter satirens piskor vina över de i grunden borgerliga arbetarföreningarna.

Men en avgränsning av ämnet måste ske och det kan därför vara naturligt att nämna Hedenvind-Eriksson först. Denne skogsarbetare, rallare, sjöman och lantbrukare kom också att betyda åtskilligt för arbetardiktarna som debuterade senare t ex Rudolf Värnlund, Eyvind Johnson, Jan Fridsgård, Moa Martinson och Ivar Lo-Johansson. Även vissa ur gruppen Fem Unga såg Hedenvind-Eriksson som en förgrundsfigur, men där var meningarna mer delade. Där fanns en positiv inställning

Gustav Hedenvind-Eriksson läser för sin dotter.

Foto Arbetarrörelsens arkiv.

till Hedenvind-Eriksson — som hos Gustaf Sandgren som med en axelryckning avfärdade arbetardikten överhuvudtaget och fann den meningslös.

Artur Lundkvist berättar i en levnadsteckning att han redan i sjuttonårsåldern i en tidsskrift kom att läsa något av Hedenvind-

Eriksson — något som genast tände hans fantasi. Lundkvist lyckades rätt snart komma över ett par böcker av författaren och läsningen både förbryllade och fascinerade honom:

»Jag mötte där något hemlighetsfullt avlägset och ålderdomligt tillsammans med något

nytt och särpräglat. Hedenvind-Eriksson blev strax en av mina förebilder, genom kraften i sin fantasi och sitt språk, men inte mindre genom sitt exempel som självlärd diktare...»

Hedenvind-Eriksson var långt ifrån någon lättåtkomlig författare, vare sig på det personliga planet eller i sina böcker. Ofta pendlar han i sina romaner mellan saga, symbolik och realism. Grundmönstret i t ex *En fallen skog* är verklighetsnära och samhällskritiskt. Men det rör sig inte om någon enkel dokumentation. Diktartantern stegras till stor dramatik och får samtidigt en folkromantisk ödesprägel. Boken är ingen lättplacerad proletäroman, lika lite som *Vid Eli vågor*, *En dröm i seklets natt*, *Tiden och en natt*, *Järnets gåta* och andra av hans verk.

Hedenvind-Eriksson gjorde visserligen bekantskap med den framflyttande arbetarrörelsen och arbetade också praktiskt med organisationsarbete, men som diktare hade han sitt eget originella grepp på frågorna, var egensinnig och gick sina egna vägar.

Det finns hela tiden motsättningar hos Hedenvind-Eriksson: Motsättningen mellan drömmaren och verklighetsmänniskan, mellan diktaren och kroppsarbetaren, mellan utopisten och skeptikern. Hans böcker visar ibland upp en klivenhet som det kan vara svårt att orientera sig i. Och stilen är ofta lite snårig och svårtillgänglig.

Men i hans produktion finns också böcker med befriande berättarglädje — man kan ta exempel som *Silverskogen sydväst om månen*, *Guld och mjöl*, *Gästbuder* och *Snöskottning i paradiset*, böcker som i snabb följd kom ut i början av 50-talet, och hit kan också räknas hans självbiografiska *Med rullarkärra mot dikten*.

Men något bredare genombrott nådde Hedenvind-Eriksson aldrig, inte ens med de senare böckerna. Han var och förblev enslingen. Men hans betydelse som portalfigur för proletärdikten var stor och avgörande för många som kom efter i denna speciella genre.

Gustav Sandgren dödförklarade

Men alltså inte för alla. Svensk proletärdikt har dödförklarats mer än en gång och det är

inte bara fördomsfulla borgerliga och akademiska kritiker som tillhandahållit de fyra skov-larna mull och svarat för mäsas och gravtal. Kuriöst nog har akten utförts också av kritiker och författare som själva kommit ur arbetarlednen och som skrivit just om arbetarmiljöer. Gustav Sandgren — i likhet med Artur Lundkvist en i gruppen Fem unga — har redan nämnts som ett exempel; för denne romantiker och livsdyrkare var arbetardikt som begrepp bara en slapp konstruktion.

Och detta hävdade Sandgren just när Ivar Lo-Johansson hade utgivit *Godnatt jord* och statarnovellerna. Efter att Moa Martinson publicerat sina viktiga böcker om jordproletärerna, *Kvinnor och äppelträd*, *Sallys söner*, *Mor gifter sig*, *Drottning Grågyllen* etc.

Hennes radikala hållning i *Kungens rosor* bör Sandgren ha varit medveten om:

»Något bättre genom fackföreningarna har en del arbetargrupper fått det, men det ger endast till resultat att vi går miste om de verkliga värdena, som en allmän resning mot stat och kyrka skulle föra med sig. Vi blir insyltade i det som är, men man drar hartassen över det förtryck och penningvälde som florerar. Penningfolket gör här som de behagar med landets pengar. Kung och riksdag har inte mycken makt. Jag tror att jag något så när har bedömt läget rätt...»

Men Sandgren själv ur arbetarleden, var kallsinnig till arbetardikten och det som var underlaget för den. Till saken hör att Jan Fridegård redan publicerat sin trilogi om Lars Hård och att Eyvind Johnson givit ut sin Olofserie och att Harry Martinson skrivit om socienbarnet Martin.

Sandgren hävdade likaväl i en artikel i Dagens Nyheter 1938 att den svenska arbetardikten var död och att den för länge sedan skulle varit begravnen om inte en del marxistiska akademiker och litteraturkritiker falskeligen framställt den som levande.

Erik Blomberg gav svar på tal

Sandgren fick svar på tal — just av en radikal akademiker, nämligen Erik Blomberg, som i Social-Demokraten slog fast att ryktet om proletärlitteraturens bortgång var betydligt över-

drivet. Han menade att den dikt som under ett decennium spirat ur proletära verkligheter in-
neburit en nytändning av den svenska litteratu-
ren som helhet.

Blomberg tillbakavisar tesen om att arbetar-
dikten — som Sandgren menade — skulle vara
någon liten hobby för de radikala akademiska
kretsarna. Genom att skildra samhället som
det var, hävdade Blomberg, hade arbetarför-
fattarna bidragit till att övertyga också andra
samhällsgrupper om det berättigade i vissa av
arbetarklassens krav. Han konkretiserar ge-
nom att citera ett uttalande av Jan Fridegård
— ett uttalande som gjordes i samband med
Fridegårdens roman *Offer*, som handlar om en
ung flicka som lämnas att förblöda under en
fosterfördrivning utförd av en fumlig kvacka-
re:

»Liknande och värre saker händer stundli-
gen överallt. Det finns en hemsk nöd som spe-
lar som en skränorkester bakom samhällets
förloft.»

Denna hänsynslösa samhällskritik stämmer
inte, poängterar Blomberg, med Sandgrens
»potatis- och jordgubbsdyll och inte heller
med den monistiska kulturpolitiken i storf-
nansens huvudorgan. Inte att undra på att
Sandgren i den tidningen blev välkommen med
»sin lilla skymnings saga» om den svenska pro-
letärdiktens totala förfall och successiva av-
slocknande.

Erik Blomberg höll på den eldfångda sven-
ska arbetarlitteraturen. Han menade att prole-
tärdikterna radikaliserats efterhand som läget i
världen skärpts. Därför, ansåg han, möttes de
av allt kraftigare mothugg från kritiken: i en
opportunistisk tid hade arbetarförfattarna va-
rit inoportuna nog att söka bevara sitt andli-
ga oberoende. Men det fanns alltså de inom ar-
betarfolkets egna led — Sandgren var inte en-
sam — som ansåg att det där med arbetardikt
bara var boss.

Här kan vara på sin plats att konstatera att
sambandsheten mellan författare med arbe-
tarspråk — och skildrare av arbetsmiljöer
— inte alls var någon homogen grupp. Det
fanns en hel del motsättningar både ideolo-
giskt och ifråga om de rent litterära greppen.
Det märks inte minst inom gruppen Fem

unga, som måste betraktas som en ganska till-
fällig konstruktion; där har vi livsdyrkare och
romantiker som Gustav Sandgren och Erik
Asklund och mer dubbelbottnade författare
som Harry Martinson och Artur Lundkvist.
Men där finns också Josef Kjellgren — i sam-
manhanget den mest utpräglade arbetar- och
proletärförfattaren bland de Fem unga.

Man frågar ju ofta författare om anled-
ningen till att de började skriva. När det gäller
Josef Kjellgren har han själv berättat om sina
första impulser i förordet till *Folket i Bilds* ny-
utgåva 1941 av hans luftfärdberättelser som ut-
gavs under titeln *Pank och fågelfri*.

Så här skriver han: »Uppriktigt talat tror jag
att jag kom konsten på spåren inom arbetarö-
relsen. Jag hade nämligen under en tid förtro-
endeposten som sekreterare i min fackföre-
ning. Och där tvingades jag på skaplig svenska
formulera massor av protokoll och rapporter.
Min tid som fackföreningssekreterare blev
ganska kort, ty jag har aldrig haft ro att stanna
alltför länge på ett och samma ställe. Men se-
dan dess har jag fortsatt att skriva protokoll
och rapporter. Jag har så att säga blivit en
slags skönlitterär fackföreningssekreterare...»

»Protokollförare» och författare

Man kan kanske inte helt bortse från att det
här yttrandet är något av en eftertionalise-
ring. Lite nostalgi finns där kanske också. Men
det är ändå inte oviktigt vad Kjellgren fram-
håller. I flera av sina böcker är han »protokoll-
förare» utan att därför göra avkall på de litte-
rära ambitionerna. Det framgår av hans roma-
ner och berättelser om de arbetsmiljöer han
upplevde, framförallt då i egenskap av sjö-
man. Men det finns bekräftat också i hans
mest kända romaner, t ex *Människor kring en*
bro, som handlar om när Västerbron i Stock-
holm byggdes. Kjellgren gick grundligt tillvä-
ga. Han samlade in arbetsjournaler och bygg-
nadsrapporter, intervjuade arbetsledare och
ingenjörer. Arbetarna kände han ju redan —
och nu gav de honom nytt och spännande
stoff. Han lyckades få ut romanen samma år,
1935, som bron invigdes. Han var också den
givne reportern när det gällde att skildra den
uppmärksammade invigningen. Självfallet var

han den rätte eftersom han följt brobygget i al-
la dess skiftande faser. Han kunde f ö med till-
fredsställelse höra hur en av invigningstalarna
citerade ur den roman han själv skrivit.

Men boken är inte bara en skildring av Väs-
terbron och dess tillkomst. Det handlar också
om de människor som måste lämna sina gamla
och billiga bostäder för att ge plats åt brobyg-
get. De bostadskvarter som uppfördes i brons
närläget blev av annan och modernare art och
fick plötsligt s k status. »Urinnevännarna» hade
inte längre råd att betala hyrorna. Romanen
vill också visa brobyggets rent sociala följder
— och här kan man dra jämförelser med för-
hållanden i dagsläget och konstatera att boken
har allmängiltig prägel.

Litterär rapportör — det var Josef Kjellgren
även i många andra sammanhang. Man kan
nämligen hans luftfärd genom åtta länder som
skildras i boken *Pank och fågelfri*, där han de-
taljerat skildrar alltifrån svenskt bottenhavs-
fiske till brandvaktsliv i Bryssel och kvälls-
promenader i byn Guiscard i Frankrike. Mitt i
våldets och världskrigets tid vill Kjellgren ge —
som han i ett sammanhang uttrycker det — en
hälsning från de år då Europas gränser ännu
låg öppna för en ensam vandrare.

Josef Kjellgrens kämpaseger

Som så många andra av sin generations förfat-
tare råkade Josef Kjellgren ut för tuberkulo-
sen. De hårda sanatorieåren satte sina spår.
Under drygt tio år turnerade han mellan sana-
torier, dessa vita fatigfolkslott. Kjellgrens vä-
sentligaste verk tillkom under de svåra sjuk-
domsåren. Dit hör hans sista bok, *Nu seglar*
jag, i vilken han skildrar en svår operation på
ett mycket initierat sätt — det blev hans slut-
rapport. Hans sega livsvilja och aldrig sviktan-
de mod övergav honom inte. Långt in i dödens
skuggor behöll han sin tro på livet. Under de
svåraste yttre förhållanden nådde hans literä-
ra rapporter sin fulländning. Det var när arbe-
taren och sjömannen förnam den sista land-
känningen. Det var en kämpaseger han utför-
de. Han uppnådde väl aldrig samma litterära
status som flera av sina andra 30-talskolleger.
Han kom ofta i skymundan och han är det
dessvärre fortfarande. Det är inte rättvist. För

bland arbetarförfattarna var han något av en
segrare, trots sjukdom och personliga bekym-
mer.

Josef Kjellgren skrev genuin arbetardikt.
Något som alltså generationskamraten Gustav
Sandgren tog avstånd ifrån på samma sätt som
både socialistiska och borgerliga kritiker under
den tid det gällde. Undantag fanns — en och
annan var förutseende nog att inse proletärdik-
tens stora betydelse för vår litterära utveckling
och för vår kultur överhuvudtaget. Erik Blom-
berg var kanske den främste förespråkaren för
arbetarförfattarna. Till skillnad från t ex den
inflytelserike Torsten Fogelqvist som redan
1933 — i en recension av Moa Martinsons
Kvinnor och äppelträd — hävdade att nu fick
det vara nog med proletärromaner.

Men så lätt kom man inte undan den fram-
brytande arbetardikten. Efter 1933 kom
många viktiga verk av författare som utifrån
egna bistra erfarenheter skildrade proletära
verkligheter som tidigare inte ansetts värda att
uppmärksamma i litteraturen. En del författa-
re kom också att betyda mycket också rent
konkret i samhällsombandningen. Ivar Lo-
Johansson bidrog genom sina statskildringar
att avskaffa ett orättfärdigt unyttjande av ar-
betare — och arbetarfamiljer — inom gods
och lantbruk. Människor som varit praktiskt
taget livegna fick värde som individer och inte
bara som trälar och hjon.

Ivar Lo: »hans böcker lär överleva»

Ivar Lo-Johansson visste vad han talade om.
Han föddes och växte upp i en fattig lantbru-
karfamilj i Sörmland. Någon studiegång utö-
ver vanlig folkskola var det inte tal om i den
miljö som blev hans. Läroverk och gymnasium
var i första hand till för herrskapsbarn.
Lantarbetare- och torparnen fick skaffa sig
kunskaper bäst han kunde — och det både vil-
le och kunde han och hans läshunger och aptit
på livet var stor, allt medan han slet hårt med
alla möjliga knog. Han var lantarbetare,
skogs- och byggnadsarbetare och sedemera
»luffande journalist» ute i Europa med ambi-
on att skriva om arbetare »i alla länder». Nå-
got som naturligtvis var en omöjlig uppgift.
Men resultat blev det i alla fall. Han lyckades

förnya reseskildringen och ge den en vardaglig och social sida som t ex i *Kolet i våld*, om de engelska gruvarbetarnas värld, och *Nedersingen till dödsriket*, som handlar om förhållandena i Londons East-End. Till den här bilden hör också *Vagabondliv i Frankrike* och Mina städers ansikten.

Ivar Lo-Johansson har alltid arbetat »i block»: reseskildringarna utgör ett, statarberättelserna ett annat, stridsskrifterna ett tredje, där han gjorde upp med avarterna inom idrotten och tog itu med de bedrövliga förhållandena i *Ålderdoms-Sverige*. Skildringen av Zigenarnas liv — som han följde på nära håll — hör också hemma i det blocket.

De självbiografiska böckerna är ett annat block, liksom den långa sviten av noveller — när det var illa ställt med novellen som genre och när förläggarna och tidningsredaktörerna ryckte på axlarna åt sådana alster, då började Ivar Lo-Johansson skriva noveller. Det är typiskt för honom att efter slutfört förnyelsearbete lämna över till andra, och själv börja någon annanstans på den litterära åkern. Och i och med de påbörjade mer renodlade memoarerna, *Pubertet* och *Asfalt*, har han vid 80-årsgränsen påbörjat ytterligare ett block.

Hur många gånger än arbetardikten dödförklarats så nog fortsätter Ivar Lo-Johansson på den väg han som ung författare slog in på.

Vad gör man då med en litterär stormästare som Ivar Lo-Johansson? Sven Delblanc ställde frågan i ett sammanhang. Det mesta har ju nestorn gjort — och mestadels har han legat steget före. En stor dagstidning, en reformriksdag, ett helt ämbetsverk skulle kunna yvas över hans gärning, menar Sven Delblanc.

Vad ska man ta sig till med Ivar Lo-Johansson? Ha ihjäl honom med åtteklubb? Ja, men hans böcker lär överleva. Återstår inte annat än att tillgripa några ord av Goethe: »Kärlek är vår enda räddning när vi möter överlägsna förtjänster hos vår nästa.»

Hedenvind-Eriksson, Moa Martinson, Rudolf Värnlund, Jan Fridegård, Ivar Lo-Johansson — många var de författare som från bottenlägen kom att sätta sin prägel på 20- och 30-talets svenska litteratur. De efterföljande decennierna blev något av ett genom-

Ivar Lo-Johansson.

brott för proletärdikten. I varje fall blev den på ett helt annat sätt accepterad än i början. Och de nämnda författarna arbetade vidare med nya verk. Arbetardikten levde och utvecklades. Tvärtom vad så många olyckskorpar hade siat.

Var man själv kommen ur arbetarmiljö och debuterade som författare under 50-talet hade man sina förebilder i dessa proletärdiktare.

Ahlin och Tåbb med manifestet

Går vi till de författare som debuterade på 40-talet hade vi i det hänseendet mindre att hämta. Litteraturen fick en annan inriktning. Men visst skapades det romaner med anknytning till arbetslivets problematik. Lars Ahlins debutbok *Tåbb med manifestet* handlar om den arbetslösa ynglingen som driver omkring och söker förankring. Det han tyr sig till i sin misär är en marxistisk tro och på fickan har han *Kommunistiska manifestet*. Det för honom emellertid in i det ena dilemma efter det andra.

Åke Runnqvist har i sin bok *Arbeterskildrare från Hedenvind till Fridell*, sammanfattat

Ahlins dilemma på följande sätt:

»Denna tro (på manifestet) vållar honom emellertid också svåra konflikter, eftersom han frestas att sluta upp med det deprimerande ihärdiga sökandet efter arbete och slå sig till ro med tanken att han inte arbetar. Detta skulle befria honom från känslan att stå utanför den gemenskap han vill tillhöra, men det skulle också hänföra honom till det 'trasproletariat' i Marx' mening, denna drivande massa utan värde i klasskampen.»

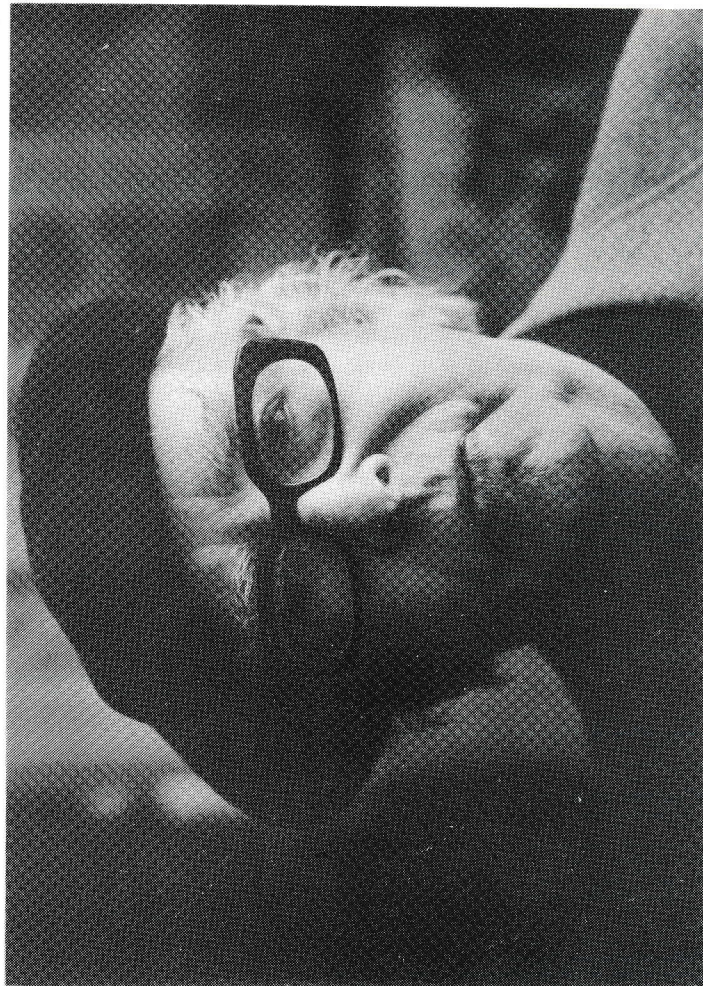
Ahlin accepterade inte den tidigare proletärdiktens två huvudlinjer: statarskolan och den självbiografiska. Han ville i stället gestalta den verklighet arbetarrörelsen genomfört. Idéerna intresserade honom mer än arbetslivet som sådant. Därför kan man tala om Ahlins *Tåbb med manifestet* som den första egentliga socialistiska idéromanen här i landet. Han gick sin egen väg när han — också i senare böcker — försökte gestalta de speciella psykologiska

problemen hos sina huvudfigurer, oavsett om de var arbetare eller inte.

»Avvikande» i sammanhanget var också Stig Dagerman som även han i flera av sina böcker — t ex *Nattens lekar* och *Bränt barn* — skildrade proletära bakgrunder med psykologiska och symboliska medel. En grupp sköförfattare använde sig av både realism och psykologiska undertoner i flera av sina verk. Här kan man nämna namn som Gösta Pettersson, Harry Ahlberg, Per Ander Fogelström och Gustaf Rune Eriks.

Fridells brandfackla

Den som förde den mer renodlade realistiska arbetardikten vidare var Folke Fridell. Det hände något viktigt när han 1946 publicerade *Död mans hand*. Romanen anknöt till 30-talets fräna och avslöjande arbetardikt, men Fridell gick ett steg längre än de flesta av sina tidigare kolleger genom att ställa alldeles konkreta

Folke Fridell. Foto Lars Bengtsson.

krav i den aktuella debatten om arbetsliv och arbetsmiljöer — krav som skulle få allt större aktualitet och som fortfarande är högst aktuella. Det var romanens Fyll-Larsson som under ett nattskift i riveriet och apropå »arbetets förbannelse» myntade de berömda orden: »Man borde nog vara med och dela och bestämma. Det skulle nog hjälpa.»

Rivar Bohm, huvudpersonen och författarens alter ego, utvecklade tankgången: »Kanske skulle det lindra eländet om man fick vara med och dela både vinst och ansvar? Det måste ju finnas rivare och i ett kooperativt företag skulle de få en mer värdnad ställning? De så väl som andra?»

När Rivar Bohm sedan under ett sammanträde med chefer och ombudsman mer direkt framför sina idéer möts han först av generad tystnad — och sedan av befriande skratt. Och där står han med sin värk i magen för att sedan tassa i väg som »en hospitaldäre med ett släpande hjonljud vid strumplåsten».

Vara med och dela och bestämma... Fridell kastade in en brandfackla som tände den svenska debatten om arbetaren och arbetarens värde och värdighet. Han följde upp problematiken i en rad andra romaner och skrifter som kom att innebära en förnyelse av arbetardikten.

»Kungsleden» mellan skogslojorna och sanatorierna

Vad hade 40-talet att bjuda på i det här hänseendet? Otto Karl-Oskarsson skrev en viktig roman om skogsarbetarnas villkor, *Kall blåst över Öxträset*. Samtidigt tog han upp den folksjukdom — lungtuberkulos — som vid tiden ännu var förhärskande. Det gick menade Otto Karl-Oskarsson »en kungsled» mellan de eländiga skogslojorna och sanatorierna, de vita fattigfolkssloten. Birger Vikström behandlade i romaner och noveller samma frågor på ett djupt allvarligt men samtidigt humoristiskt sätt. Också båda dessa författare har tillfört vår folkliga kultur åtskilligt väsentligt.

Nils Parling förde med sin debutroman *Motorsågen* skogsarbetskildringen vidare. Han berättar realistiskt och sakkunnigt om övergången från primitiva arbetsvillkor med såg-

svans, yxa och barkjärn fram till den moderna teknikens intåg. Motorsågen som redskap skulle bli revolutionerande och förlösande. Men motorsågen höll inte vad den lovade: arbetet blev om möjligt ännu riskablare och de trasiga ryggarna inte färre. Och konflikterna mellan arbetare och arbetsköpare kvarstod.

»Kastar man en kapp i hundgården...» Kurt Salomonson förnyade arbetardikten på ett annat område. Nu gällde det gruvindustrin. I romanen *Grottnorna* — och även i senare böcker — skildrade han utifrån egna erfarenheter arbetet i gruvan och föregrep också problem som senare skulle bli mer synliga: de förödande silikosskadorna och den förflyttning av silikossjuka arbetare som Boliden-företaget företog i början av 50-talet. Kurt Salomonson skriver i *Tryckpunkter*. 23 *författare i egen sak* (1967):

»Att ett storbolag ansåg det förenligt med sina etiska principer att bedriva människohandel förvånade mig inte precis, det har ju stora bolag gjort i alla tider och i alla länder, men att ett fackförbund kunde se som sin uppgift att spela under täcket med ifrågasättande bolag och till och med stödja aktionen blev för mej en ny uppskakande erfarenhet.»

Den autentiska händelse romanen bygger på åstadkom förbittring och bestörtning inom en mindre krets, men fö väckte den ingen uppmärksamhet. De flesta kritiker som bedömde boken var positiva till det rent litterära utförandet men ställde sig tvivlande till att boken byggde på verkliga förhållanden. En sådan här händelse var otänkbar i vårt land, menade man. Att Arbetsgivarföreningen och facket representanter i sammanhanget var lika goda kalsupare gick också tämligen spårlost förbi i massmedia etc. Salomonson trampade på åtskilliga ömma tår med *Grottnorna*, *Mannen utanför* och andra romaner. Han tog det som en bekräftelse på att han inte varit ute i ogjort väder. »Kastar man en kapp i hundgården så skriker den hund som blivit träffad.»

Kurt Salomonson förnyade arbetardikten under 50-talet genom att konkret visa upp en förnedrande arbetarverklighet och genom att

kritisera och avslöja arbetsköparna och fackets lömska intrigspel.

Två andra författare hör hemma i den här bilden: Karl Rune Nordkvist och Ove Allansson. De har båda upplevt verkligheten sas underifrån, arbetet, vardagslivet, orättvisorna, motsättningarna. Nordkvist är väl hemmastadd i de mellannorrändska avkrokarna, Allansson i sjöfart och västkust. Båda är kontroversta emellan och mellan arbetare och arbetsgivare.

Flera av de här nämnda författarna — från Ivar Lo-Johansson till Ove Allansson — har fört arbetardikten vidare. Uppenbart är ju att det blir allt färre författare som skriver om självupplevda erfarenheter av arbete och arbetsliv. Man kan tala om ett visst uppsving för arbetardikten i slutet av 70-talet. Men i stor utsträckning skrevs den av författare som debuterade på äldre dar och behandlade gårdagens arbetsverkligheter. Man kan här nämna namn som Erik Johansson, Eskil Andersson, Sigge Skoglund. Först som äldre fick de tillfälle att förverkliga drömmen om att skriva. Huvudrollen av deras liv hade gått åt till annat, tex hårt och slitsamt kroppsarbete, och det har varit naturligt för dem att skriva om sina upplevelser om en arbetarepok som ligger ganska långt borta i tiden. I huvudsak gäller det också författare som Gunnar Adolfsson, Herta Wirén och Linnéa Fjällstedt.

Dagens arbetarlitteratur?

Men var har vi den arbetarlitteratur som handlar om dagens problem och förhållanden? Det finns inga statare längre och knappast några torpare och lantarbetare som Ivar Lo-Johansson, Jan Fridegård och Moa Martinson skildrade. Inga skogsarbetare som Eyvind Johnson och Otto Karl-Oskarsson m fl berättade om. Knappast några industriarbetare som dem Folke Fridell behandlade.

Men det finns lantarbetare i dag också i de stora jordbrukens rationella maskineri. Vi har en ny sorts skogsarbetare som jobbar i väldiga tekniska vidunder som kallas processorer och där man och hustru går olika skift för att klara utgifterna för villa, färg-TV och semester till

Kanarieöarna. Industrin är förvandlad. Stressen har snarare ökat än minskat. Miljöerna överhuvudtaget med alla de nya gifterna har skapat nya problem. Utslagningen på arbetsmarknaden blir mer och mer grym och påfallande.

Var finns de författare som tar upp dessa frågor och problem utifrån egna insikter? Villkoren när det gäller arbetsliv och arbetsmiljöer är i stark förändring — men var finns arbetarskildrarna? Är det möjligen så att arbetardikten är på avskrivning? Eller är det så att en ny esteticism skymmer sikten?

Visst kan man nämna namn på arbetarskildrare också i yngre generationer — tex Jan Fogelbäck, Per Holmer och Kjell Johansson — men på det hela taget är det skralt med uppföljare till en litterär genre som betytt så mycket för så många under flera decennier och som inte kan tänkas bort när vi talar om folkets kultur.

Nåja, som redan har visats har ju arbetardikten blivit dödförklarad mer än en gång. Det trista budet har varit högst överdrivet. Förhoppningsvis är det sak samma nu och förhoppningsvis har vi att se fram mot ytterligare en nytändning under 80-talet. För nog måste det vara angeläget för framtiden att få dagens arbetsmiljöer och problemen på arbetsplatserna litterärt speglade — lika angeläget som det var för de första proletärförfattarna att gestalta sina skiftande verkligheter.

Nobelpriset åt Ivar Lo!

U.E.R. des Langues Vivantes Etrangères
Esplanade de la paix, 14032 Caen cedex. Tél. 94.81.40

Ph. BOUQUET

Caen le 15/11/1984

Till Svenska akademins Nobelkommitté

Som professor i skandinaviska språk med litteratur vid universitetet i CAEN (Frankrike), vill jag föreslå att 1984:s Nobelpris i litteratur tilldelas

IVAR LO-JOHANSSON

för ett helt liv i konstens och samhällets tjänst, ett verk som ständigt förnyats under ett halvt sekel och som på ett djupt idealistiskt sätt förvarat människans värde även i den dagliga gärningen.

Caen, den 15. januari 1984

Professor Philippe BOUQUET

I Förr och Nu nr 3/83 skildrade Philippe Bouquet sina vedermödor som översättare och introduktör av svensk litteratur i Frankrike. Bouquet, som är professor i skandinaviska språk vid universitetet i Caen, har till franska översatt olik verk av Josef Kjellgren, Stig Dagerman, Ivar Lo-Johansson etc. Nyligen utkom hans översättning av Dagermans drama *Den dödsdömda* på förlaget Actes Sud. Bouquet har också skrivit en diger avhandling om svensk proletärlitteratur och är något av expert i ämnet. När han i december i fjol besökte Sverige påpekade han i intervjuer i pressen hur unik denna svenska proletärlitteratur är i ett internationellt perspektiv. Främst prisade han Ivar Lo-Johanssons stora och rika författarskap.

Sven Ljungberg, en enveten bildbyggare

av Anne Lidén

Ivar Lo-Johansson och Sven Ljungberg.

Foto RAINER ULONSKA 1983

□ Nu lockas de unga konstnärerna och intellektuella åter att fly in i romantikens esteticism till svart dödsmystik och skimrande ljusmetafysik. Därför känns det än mer angeläget och glädjande att få fira Sven Ljungbergs 10-årsjubileum med Förr och Nu, skriver Anne Lidén.

I tidskriftens första provnummer 1974 presenterade konstnären Anneli Jordahl Sven Ljungberg som ett vitalt exempel på den realistiska konstens mångfald och styrka. Hans djupa rötter i hantverket och folkkonsten, hans långa akademiska skolning och förtrogenhet med den klassiska konsten, hans breda erfarenhet och höga produktion förankrade i moraliska ställningstagande framstod som en inspirerande förebild. Under de tio år som gått sedan dess har en strid ström av konstverk lämnat hans hand; grafiska blad, illustrerade böcker, målningar och monumentalutmyckningar, förutom alla stridbara debattartiklar om politikens och byråkraters kulturpolitik. I de självbiografiska böckerna *Parvus*, *Pictor*, *Debut* och *På Öland* har han skildrat sin utveckling

som konstnär i text och bild. Ända sedan den första tiden på Tekniska skolan i Stockholm på 30-talet har Sven Ljungberg intagit en skeptisk hållning till alla slags »genvägar» vare sig det gällt undervisningsmetoder eller konstnärliga modenyer. Han har aldrig lockats med när modeprofeter har skapat kanon av någon isolerad del av bildmediet, utan hela tiden framhållit den mångsidiga helheten. Bildens element djup och volym, yta och proportion, färg och form, figur och tendens hör ihop. Han försvarade 20-talsnaivisternas enkla charm mot den rigida ornamentikläran på Tekniska skolan. När färgromantikerna på 40-talet upphörde färgfläckarnas symboliska egenvärde, kämpade Sven Ljungberg med en överlagd kolorit där färgen var jämbördig öv-

riga delar. Det omedvetna och spontana höjdes sedan till skyarna, men han höll envist fast vid materialkännedomens krav. Sven Ljungberg hade fast mark under fötterna och gav sig inte ut på symbolistiska eller förändligade irr-färder.

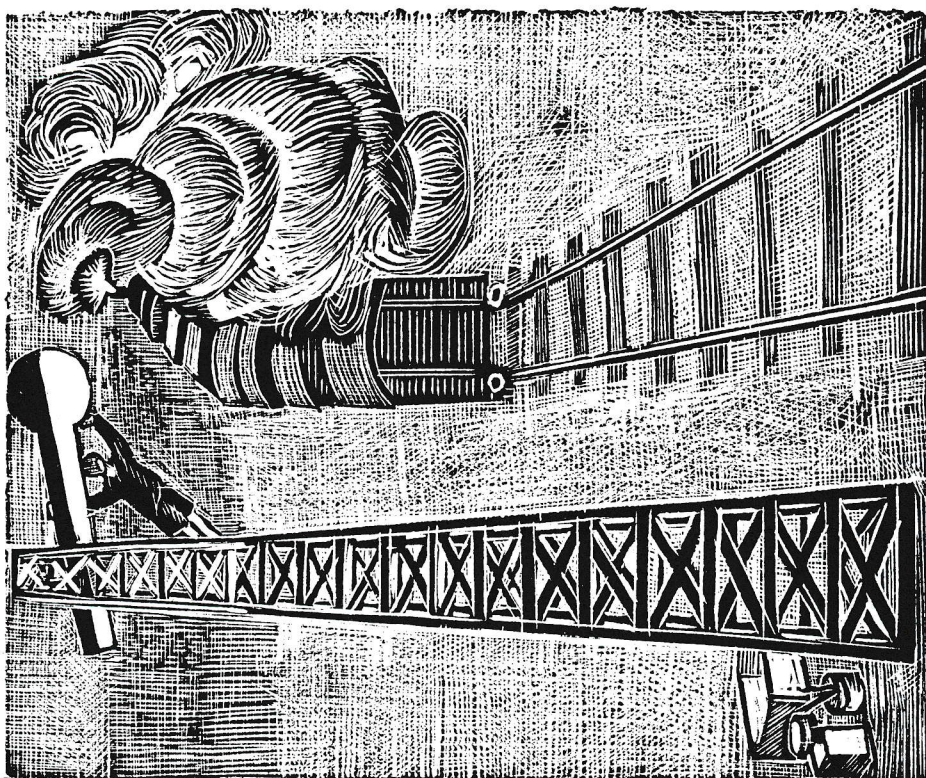
Femtiotalisterna upphöjde den lekfulla dekorativa ytan med mönster av linjer och former till allmän lag, men konkretisternas krav på abstraktion erinrade alltför mycket om Tekniska skolans stiliseringsövningar. De unga liberalernas glada attacker på 60-talet mot den folkliga moralen inom folkrorelserna väckte inget gehör hos Sven Ljungberg. Mot den flabbiga amerikaniseringen målade han i iskallt ursinne rivningsraseriet och den kommersiella funksarkitekturen i sin hemort Ljungby. 70-talets uppror mot traditionen och konstnärens individuella ansvar fick honom inte att delta i några entusiastiska gruppexperiment. Istället valde han att gestalta sitt stora kunnande om konst i den självbiografiska bokserien med krävande originalgravyrer. De borde vara läroböcker för alla som sysslar med bilder! När det statligt understödda bildningsföraktet breder ut sig på 80-talet skapar Sven Ljungberg jättelika guldmosaiker i kyrkor, lyfter fram de nationella gestalterna och utvecklar sin grafik i god tävlan med de gamla italienska mästarna.

Vid sin 70-årsdag i höstas kunde han se tillbaka på ännu ett produktivt decennium. En trött medelålders intellektuell undrade hur han kunde hinna med så mycket och fick det lakoniska svaret: »Man arbetar ju hela tiden.» Det kommande året 1984 tyder inte på någon nedtrappning. En stor kyrkomosaik i Småland, nya bokgravyrer till Ivar Lo-Johansson, en retrospektiv utställning med målningar i Ålborgs museum i Danmark, en stor retrospektiv utställning av 800 originalgravyrer på Nationalmuseum planeras, förutom utgivningen av den nya stridsskriften om kulturpolitiken *Vi vet bäst* med Ljungby som förebild. En ung konsthistoriker i Uppsala utbrast spontant när vi diskuterade Sven Ljungbergs utsmäckning av Gottsunda kyrka i Uppsala »Han är ju så ung så det är inte skrivit så mycket om honom ännu!» Jag kunde inte låta bli att dra på mun

På följande sidor bokillustrationer av Sven Ljungberg.

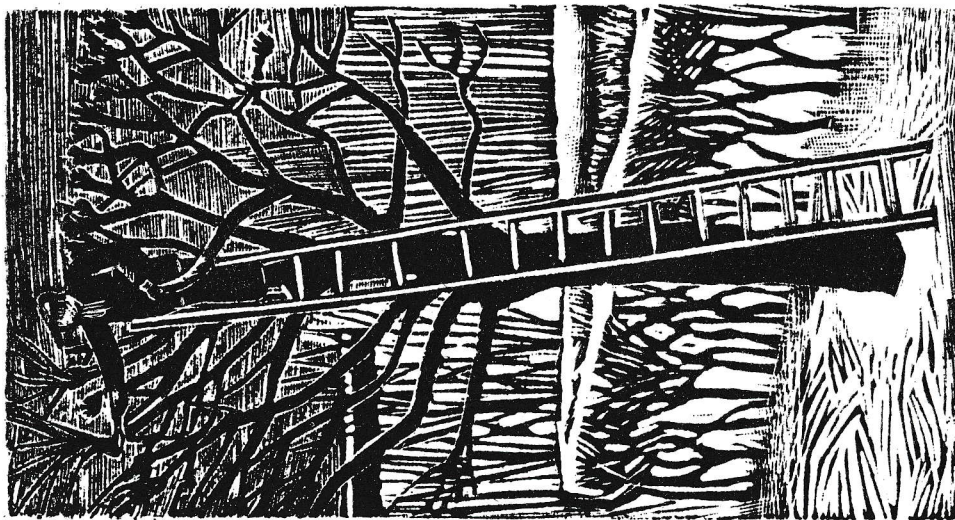

Trägravyr ur *Tyngst i Småland*.

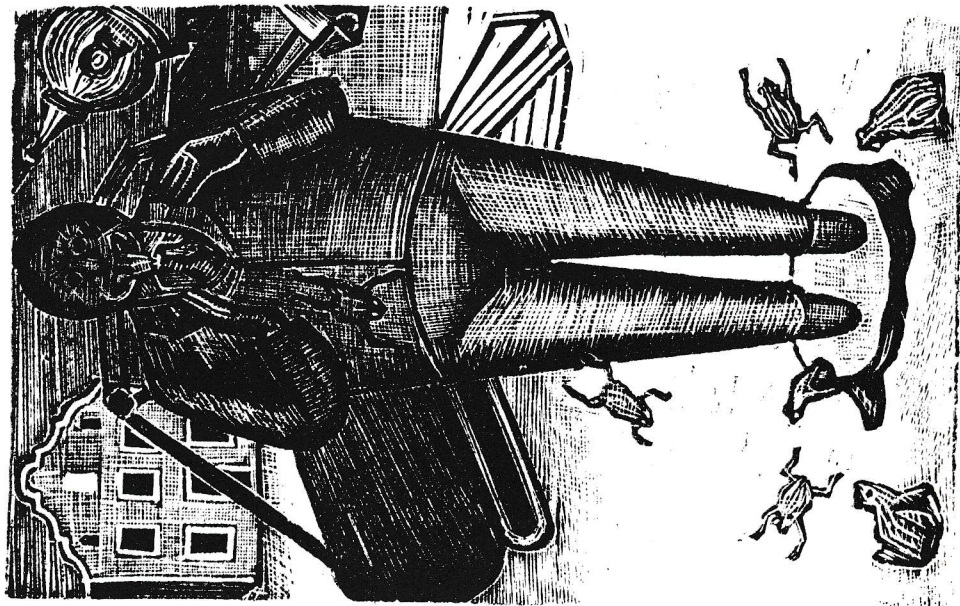

Trägravvyr ur *Parvus*, 1971.

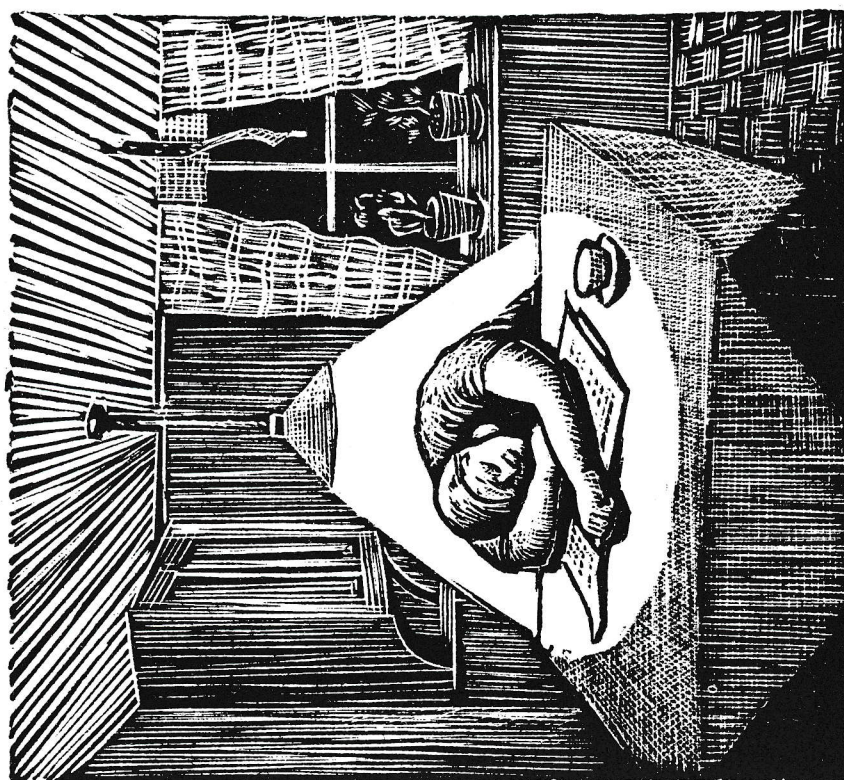
Trágravur ur *Vi vet bást*. 1984.

Trágravur ur *Vi vet bást*. 1984.

Trägravyr ur *På Öland*. 1980.

Trägravyr ur *På Öland*. 1980.

Dikten inget sällskapsnöje

av Marianne Fors

□ Norstedts kommenterade nyutgåva av Stig Dagermans samlade skrifter — elva fina volymer — är nu avslutad, skriver Marianne Fors. Som en röd tråd i författarskapet går inte bara ångesten utan också det friska upprорот.

»Du har icke frihet att vara en sill, och det må du väl icke klandra.

I övrigt så var precis som du vill — dock icke olik oss andra.»

Dagermans *Dagsedlar* är ofta slående träffsäkra. Medkänslan med de arma och utsatta är äkta, liksom vreden mot de orättvisa och maktiga. Där finns inget hycklande, ingen falsk sentimentalitet. Denna äkthet, i kombination med det precisa och enkla språket, är en förklaring till Dagermans storhet.

Trots att Dagermans dikter i regel kommenterar dagshändelser, är många av dem fortfarande aktuella. *Samtal mellan levande och döda* skrevs inför ett opinionsmöte mot Franco-regimen 1952, men dess budskap gäller också idag: »Men det var inte bly som tog våra liv. Det var andra män. Förbanna inte blyet. Förbanna dem.»

I flera dagsedlar visar Dagerman att han är humorist. Detta syns även på andra ställen. Vill man tex läsa något annat om barnuppfost-

ran än Anna Wahlgrens hopkok, kan man med fördel läsa artikeln *Fördrabsesvär*. Den är hejdlöst rolig i sin enkla självklarhet.

Utgångspunkten för en diktare måste vara friheten. I artikeln *Diktaren och samvetet* redogör Dagerman för sin syn på författarens uppgift. Han går till angrepp mot det förenklade synsätt, som gör gällande att social dikt måste förstås av alla utan ansträngning. Artikeln är en polemik mot de »socialagenter» som talar om sig själva som representanter för »folk», samtidigt som de kräver dikter stöpta i en viss form, dikter som inte längre är budskap utan enbart ett sällskapsnöje.

Dagermans fantastiska förmåga till koncentration i språket kommer bäst till uttryck i det lilla formatet. Flera noveller är språkliga mästerverk. I romanerna kan det ibland bli lite för mycket av det goda. Det är också i romanerna, samt i dramatiken, som Dagermans omtalade ångest är mest utpräglad. Någon allmänt dödsfixerad ångest, utifrån en tro på

Foto tidningen Arbetaren.

Stig Dagerman.

människans inneboende ondska, är det dock inte. Det ångestladdade är snarare ett försök att väcka människorna, en protest mot cynismen och likgiltigheten.

Norstedts kommenterade nyutgåva av Stig Dagermans samlade skrifter — elva fina volymer — är nu avslutad. Som en röd tråd i författarskapet går inte bara ångesten utan också det friska upprорот.

»Det är alltid av trots som den väsentliga konsten skapas, den som räddar människan åt livet.»

Stig Dagerman. DAGSEDLAR. 230 s. Norstedts 1983. Pris: ca 79:-

ISBN 91-1-821542-4

Stig Dagerman. DIKTER, NOVELLER, PROSAFRAGMENT. 324 s. Norstedts 1983. Pris: ca 115:-

ISBN 91-1-821522-X

Stig Dagerman. ESSÄER OCH JOURNALISTIK. 398 s. Norstedts 1983. Pris: ca 110:-

ISBN 91-1-821532-7

Det puritanska arvet

John Bunyan, John Milton och vår tid

av Lars Åke Augustsson

□ Med puritanerna, liksom med aporna, är vi alla släkt, skriver Lars Åke Augustsson. Puritanismen blev en rörelse som i praktiken kom att kämpa för ordets och tankens frihet. Augustsson ger under vårvintern ut en essaysamling i ämnet.

Puritan?

Det ordet mötte jag inte i det arbetarhem där jag växte upp, knappast heller i köpingens folkskola. Det var först på sextioalet jag hörde någon bekymra sig över puritanismen inom den vänster man självklart räknade sig tillhöra. Puritaner var visst sådana kamrater som var alltför renlärliga eller ställde alltför stränga krav eller steg upp alltför tidigt om morgnarna. Men det tog år innan jag äntligen slog upp ordet.

Roten var latinets *prurius*, ren. Men öknamnet kom av engelskans *pure*, med samma betydelse. Puritaner hade man börjat kalla de mest nitiska protestanterna under den elisabetanska tiden i femtonhundratalets senare hälft. Men i nästa århundrade hade de visst gjort revolution? Puritanerna var ledande i det parlament som på 1640-talet gjorde uppror i Guds och frihetens namn mot kungamakten, och under ledning av Oliver Cromwell och hans rytteri av troende småfolk drevs de kungliga kavaljerer-

na på flykten. Efter segern hade de visst halsuggit kungen, avskaffat överhus och biskopar och vänt hela landet upp och ner? Under Cromwells ledning uppträdde man en slags republik, och fastän monarkin återuppträdde år 1660 blev gamla England sig aldrig mer likt. Ingen kunde härnäst styra landet mot parlamentets vilja; och England växte till världsmakt och världens första industrination och blev en spegel för hela Europas framtida utveckling.

Puritanismen hörde visst inte bara Englands historia till? Varje svar ledde till en ny fråga. Den engelska revolutionen i sextonhundratalets mitt handlar också om vår tid, om vårt Europa. Om demokrati och utopi, reform och revolution. Den handlar om dig själv och ditt ansvar inför tillvaron; inför vad den tidens människor kallade Gud. Med puritanerna, liksom med aporna, är vi alla släkt.

Puritanismens två sidor

Har man sagt att puritanerna röjde vägen för vårt samhälle, har man samtidigt sagt att de beredde vägen både för ont och för gott. I vår del av världen finns en oerhörd frihet och en oerhörd ensamhet. Du är fri att tjäna pengar på dina medmänniskor, du är fri att fly från verkligheten in i dagdrömmar och droger, men du är också fri att tala för en annan, solidarisk och socialistisk ordning av samhället.

Dessa frihetens två ansikten finns gestaltade av puritanismens båda främsta författare: John Milton och John Bunyan. En elitär revolutionär, en lekmanapredikant. En tjänsteman högt upp i statsapparaten, en kopparslagare från en småstad i Medlands. Båda skrev de sina stora verk efter den puritanska revolutionens nederlag, men förutsättningen för deras skapande var den »sjudande frihet» som rätt under de år kring sextonhundratalets mitt då ordet var friare i England än någonstans tillförne i Europa.

Man kan få höra om puritanerna att de var misstänksamma mot allt som verkade »bara» konst, allt som verkade lättsinnig förströelse. Det är sant att de var motståndare till teaterspektakel (och hånades både av Shakespeare och Ben Jonson). Men samtidigt var det inom och utom den officiella kyrkan en rörelse som kämpade för envars rätt att läsa och tolka bibeln utan förmedling av präster och andra ämbetsmän. Därför blev puritanismen en rörelse som i praktiken kom att kämpa för ordets och tankens frihet, och i den kampen enades de med den opposition mot censuren som samlats både inom kultur och vetenskap.

När parlamentet öppnet revolterade mot kungamakten år 1641 föll hela censurväsendet. Nära 2000 pamfletter utkom detta år, mot 22 året före. Under de tjugo år som förflyt fram till 1660 utkom i snitt tre pamfletter, broschyrer eller andra småtryck dagligen. För första gången kunde billiga tidningar av alla politiska riktningar spridas; bara år 1645 utkom 700.

År 1644 utgav John Milton till yttrandefrihetens försvar sin berömda stridskrift *Areopagitica* (en anspelning på den för sin rättvisa berömda domstolen på Areopagen, dvs Areaskullen, antikens Athen).

»Mig tycks det som såge jag en ädel och mäktig nation resa sig, lik en stark vaknande ur sin sömn och skakande ut sina oöverbärande lockar, Mig tycks den lik en örn skriande av ungdomlig kraft; dess ögon bländas icke, utan upplyses, av solens strålar vid middagstid; dem låter fjällen falla från sina ögon och renar dem i själva den himmelska klarhetens källa.»

Och han såg hur »Folket, eller dess flertal, är fullt upptaget med att reformera de högsta och viktigaste angelägenheter.» »Allt Herrens folk har blivit profeter.»

John Milton, född 1608 och uppvuxen i Citys penningaristokrati och därefter grundligt lärd och berest, var fostrad att se sig själv som medlem av en elit. Sedan republiken utropats, blev han den nya statens sekreterare för de utländska tungomålen. Hans första uppgift blev att försvara, på sitt bästa latin, riktat till resten av Europa, folkets rätt att ställa sina härskares inför rätta.

I denna republikanska statsapparat var tidens tre stora poeter — Milton, Andrew Marvell och John Dryden — under någon tid tjänstemän. Denna nya och delvis revolutionära administration. Samman med James I:s bibelöversättning och inte minst den enklare och direktare predikostilen i de religiösa pamfletterna bidrog den till att skapa en ny engelska. En klar och ekonomisk prosa som blir världs litteratur hos John Bunyan och Daniel Defoe.

Revolutinärens besvikelse

Den verkliga historien om John Milton kanske börjar först sedan han lämnat sin post i staten. Sedan han drabbats av blindhet och sedan den utveckling han varnat för i sin sista skrift till republikens försvar besannats i all sin bitterhet.

»Skall vi aldrig bli gamla nog att uppnå klockhet, att på ett riktigt sätt använda de stora auktoriteterna, erfarenheterna, exempler? Är det då en sådan utsäglig lycka att tjäna, en sådan glädje att gå under öket? att skramla med våra kedjor, smidda av undergivenhetens inbillade lag, vilken är än outhärdigare och hopplösare än de som påtvingats oss av brottslig orätt och våld?»

Den blinde John Milton såg klart på neder-

John Milton (1608 - 74) vid sextio två års ålder.
Porträttet är tecknat och stucket av W. Faithorne.

laget när kungadömet återupprättades 1660; när jublande människomassor hyllade den från sina mätresser och middagsbord återvändande vällustingen Charles II; när knivarna släpades för att göra upp med dem som dömt hans företrädare till döden. Milton själv svävade i uppenbar livsfara och räddades bara av sina förbindelser och av sin blindhet.

Men ingen skulle mera storslaget än han tolka uppröret och dess nederlag. Först och främst i det stora europeiska eposet, *Paradise Lost* utgivet år 1667. Där blir myterna ur Första Mosebok till en skildring av människans uppror mot makten, paradiset tolkas som något som måste gå förlorat därför att Gud skapat människan till en förnuftig varelse.

se, och nederlaget och utdrivandet försöker diktaren på ett heroiskt sätt rättfärdiggöra. Puritanernas dröm att här på jorden, här i England upprätta ett rättfärdighetens rike måste överges. Eller som det heter i ängelnas sistareplik i eposets tolfte bok:

»To whom thus also th' Angel last repl'd:
This having learnt, thou hast attained the summ
Of wisdom; hope no higher, though all the
Starrs
Thou knewst by name, and all th' ethereal
Powers,
All secrets of the Deep, all Natures works,
Or works of God in Heav'n, Air, Earth or Sea,
And all the riches of this World enjoydst,
And all the rule, one Empire; only add
Deeds to thy knowledge answerable, add Fa-
ith,
Add Vertue, Patience, Temperance, add Love,
By name to come called Charitie, the soul
Of all the rest: then wilt thou not be loath
To leave this Paradise, but shalt possess
A Paradise within thee, happier farr..»

(I Frans G. Bengtssons tolkning *Det förlorade paradiset*, 1927:

»Och Ängeln talte nu, för sista gången:
'Sen detta du har lärt, du summan vet
av vishet; tro ej mer dig gavs, om ock
du visste stjärnors namn och änglarnamn
och djupets gåtor, allt Naturens verk,
allt Gud har satt kring Himmel, Jord och hav,
och ägde Jordens hela rikedom
och makt som din allena. Lägg blott till
de gärningar som passa till din kunskap,
och tro och dygd och tålmod; samt ömhet,
som en gång skall få namnet kärlek, själen
i alla dygder; sorgsen skall du då
ej lämna detta Paradis: du äger
ett bättre inom dig, långt mera lyckligt.»

I eposet *Paradise Regained* (Det återvunna paradiset) tryckt 1671 hämtas motiven från Nya Testamentets berättelser om Jesu frestelser i öknen, och utvecklas och upprepas av ståndstagande från världslig makt och hyllas

än uttryckligare en inre frigörelse. Men revolutionären får sista ordet. I versdramat *Samson Agonistes* (Ungefär: Den kämpande Simson) utgivet samma år, låter Milton sin huvudperson trotsa också den högstes bud. I det slutliga valet mellan Guds makt och uppröret låter Milton Simson, blind liksom diktaren själv, dra templet över sig själv och dör hellre än förga sig.

John Milton var revolutionens man också efter dess nederlag. Samtidigt var han bittert besviken på sin samtid och de flesta av dess människor, lika syndfulla och värda att förgås som de avgudadyrkande filisteerna i Gaza. Han var en av de många upprorsmän som såg sig sviken av folket självt.

Samtidigt var han alltså medveten om att han inte var någon av dem, sa sig själv levat »av andra mäns svett». Man kan säga att som han ropade fick han svar. Djärvt hyllade han dygder som personlig frihet, eget ansvar, rationellt tänkande. Men han har få ord för kollektiva dygder som broderskap, solidaritet, kärlek och jämlikhet. Då visar puritanen John Bunyan att det är möjligt att gå vidare.

Predikant och puritan

Jag har märkt att när man här i Sverige talar om John Bunyan möts man av två varandra uteslutande reaktioner; inte olika dem som möter en om man talar om vilka puritanerna verkligen var. Antingen vet folk inte vem man talar om; eller tror de sig veta det alltför väl.

Åtskilliga svenskar har växt upp med Bunyans mest kända verk, *Pilgrim's Progress*, som på svenska brukar kallas *Kristens resa*. I drygt nitio upplagor av växlande kvalitet har den spritts och nöts framför allt inom den frärligösa rörelsen. För många har den varit en pålitlig vägvisare till himmelriket, och för somliga av Guds barnbarn har den tvärtom framstått som en skenhelig sagobok, något man smått lärt sig hata.

Men för mig som kommer ur en helt avkristnad miljö har den blivit en bok som gör en vuxen. Lika lite som Swifts *Gullivers resor* är det fråga om någon sagobok, om man med det menar harmlös idyll. Men den står Swift nära i

sin förening av fantasi och äventyr och isande realism. John Bunyans verk är för mig — och för oss som delar detta sekulariserade samhälle — inte en moralistisk bekräftelse utan en moralisk utmaning.

John Bunyan vann sitt livs erfarenheter som hantverkare och lekmanapredikant. Född i Elstow söder om Bedford 1628, tvångsmönstrad till (en förmodligen parlamentarisk) armé vid sexton års ålder, vid nitton års ålder kringvandrande kopparslagare liksom fadern varit, med ett trettio kilos städ buret på ryggen.

Kanske var det under åren i armén, bland de puritaner han bör ha hört predika, han greps av syndamedvetandet. Kanske var det under påverkan av en from hustru och under sina tunga plikter i en orolig tid som han drevs fram till en inre kris. I 1650-talets början sökte han sig till baptisterna i Bedford och var vid decenniets mitt en av deras mest betrodda predikant.

Sent i den rojalistiska restaurationens år 1660 greps han för att ha hållit konventiklar och blev för sin vägran att upphöra med sitt predikande sittande i Bedfords länsfängelse i tolv år. Fastän regimen hårdhet växlade, fastän han fick läsa och skriva, var dock fängelse och ensamhet de avgränsande villkoren i hans liv. Under dessa år av fysisk fångenskap befriades hans språk och fantasi. Han skrev en syn-dabekänneelse som blivit en klassiker bland de så vanliga puritanska andliga självbiografier-na: *Grace Abounding to the Chief of Sinners* (*Överflödande nåd till den störste syndare*; svensk övers. av E Wärenstam 1946.) Den är en länk i traditionen mellan Augustinus och Rousseau, en förening av hantverkarens vardag och människans eviga frågor om ångest och nåd.

Under fängelsetiden skrev han också förmodligen det mesta av den allegori som skulle ge honom världsrykte, och vars första del utkom år 1678. Den gjorde honom redan under livstiden berömd och eftersökt som predikant, och det var i det ärendet han blev liggande sjuk och dog i London 1688. Redan då var hans pilgrimsallegori på väg ut i världen, i England påstår man den är världens näst bibeln mest

spridda bok. Numera nog i konkurrens med några av Lenins eller Maos skrifter.

Kristen och envar

Man kan kalla det ohistoriskt att, som jag nu kommer att göra, läsa Bunyans texter med blick för vad de har att säga oss över tidens och teologins avstånd. Men med Bunyans franske biograf, Henri Talon, kan jag svara: »En människas är aldrig fullt ut fången i sin tid. Envar är synlig i Kristen liksom i varje sannfärdigt framställd karaktär.»

Kristens resa handlar om, för dem som till äventyrs är helt obekanta med verket, gestalten Kristens väg från sin hemstad Fördärv till Sion och himmelen. En väg som går via Den tränga porten, Misströstans träsk, Fångelighetens marknad och många andra symboliska platser. Han möter figurer som Medgörlig, Världslig vishet och Trofast. Han förs inför domaren Dygdehat, blir fången hos jätten Förtvivlan, löses av nyckeln Löftet. Och till slut vaknar berättaren och finner att allt var en dröm!

Kristen lever i all sin tveksamhet. Han frågar sig om priset för frälsningens frihet verkligen är värt att betala? Han är kluven mellan sin ensamhet inför Gud och sin gemenskap med mänskligheten; han måste lämna sin familj och sitt hem för att rädda sig själv, sin själ. »Av ett eller annat skäl läto de mig vandra allena.»

Trots all sin trosvishet står Kristen inför frågan om människans fria val. Läser man allegorin på ett alltför fromt sätt och betraktar utgången som given av Gud, begriper man knappast varför den blivit världsreliteratur. Det finns en djup spänning i verket, möjligheten av Kristens misslyckande finns närvarande berättelsen igenom. På en av de sista raderna påminner ju berättaren om att »det fanns en väg till helvetet t.o.m. från himmelns port.»

Lika ständigt aktuell som de existentiella frågorna är naturligtvis skildringen av Fångelighetens marknad; inget under att detta uttryck blivit en del hela västerlandet språkliga symbolvärld. Där är ju bokstavligen talat allt till salu: »gods, yrken, ämbeten, hedersposter, tit-

John Bunyan drömmar om Kristens långa resa.
Stick av Robert White.

som står någonstans halvvägs mellan Fångelighetens marknad och Tvivlets slott?

För oss kan *Kristens resa* aldrig vara någon naiv uppbyggelsebok. För mitt profana sinne framstår den som ett stycke skoningslös realism. Bunyan lär att du förmodligen kommer att gå åt helvete; och om du trots allt lyckas beror det bara på dig själv.

Det kan tyckas som om puritanismens störs-te prosaist kommer till samma bittra slutsatser som dess störste poet. Människan är obotligt fri och isande ensam. Men John Bunyan för-mår gå vidare, kanske inte konstnärligt, men mänskligt, än John Milton. I sitt sista stora verk visar han att individens frigörelse är en förutsättning för kollektivets frigörelse; att människan också är obotligt gemensam.

Pilgrimsväg till gemenskap

Pilgrim's Progress II utkom år 1684. Den brukar översättas som *Kristinnas resa* och underskattas som en mer eller mindre pliktskyldig fortsättning på allegorins framgångsrika första del.

Men det är fel; *Kristinnas resa* är ett självständigt verk med ett alldeles eget konstnärligt värde. Den handlar om hur Kristens hustru och deras barn följer efter honom på pilgrims-färden och om deras väg i sällskap med många andra, framför allt en ung kvinna med nyckelbegreppet Barmhärtighet som namn. Förvisso saknar färden den stora dramatiken i *Kristens resa*, färden går långsamt genom hela livet, och dess takt är avpassad också för de svaga och de lytta, de som beskyddas av den starke riddaren *Greatheart*.

Om allegorins första del var präglad av puritanens egen avgörelse, hans förmåga att stå världens herrar emot och stå ensam, är denna andra del präglad av församlingens liv och predikantens erfarenheter. Den är skriven av en folkledare som är stark och förtrostatsfull nog att låta de andra vandra i sin takt. Resan är lång och vi måste länge samsas på vägen.

Framför allt är det en berättelse om kvinnor. I första delen förekom, eller rättare sagt skymtade, bara horor, gnatig hustru och ånglages-talter. Men nu blir kvinnorna Kristinna och

lar, länder, konungariket (—) liv, kropp, par, själar, silver, guld, pärlor, ädla stenar och jag vet icke vad mera.»

Det är för sin fräckhet att fråga efter varan Sanningen som Kristens vän Trofast dömes till döden av en jury bland annat bestående av »herr *Blind*, herr *Oduglig*, herr *Ondskefull*, herr *Vallust-vän*, herr *Lösaktig*». Är inte sanningens straff döden på många håll också i vår tid?

På fångelighetens marknad är hela vår värld till salu och därmed värd att förkasta. In-te bara skökorna och brottslingarna, utan också hustrurna och barnen. Man vad gör vi sena tiders klenrogna barn, som saknar den nyckel Löftet som Kristen finner i sin ficka? Vi som saknar hans mål som helgar alla medel? Vi

Barnhärtighet bärare av budskapet om solidaritet och tolerans, ett budskap lika nödvändigt som Kristens budskap om ditt personliga ansvar inför Gud. Även om man inte får glömma detta, att Kristinnas resa blev så mycket behagligare för att Kristen banat vägen!

Arvskifte

John Bunyan och John Milton skrev båda sina stora verk efter den puritanska revolutionens nederlag. Båda betonar personlig avgörelse och individens frihet; grundelement i allt av demokratisk tradition.

Men redan titlarna på puritanismens två största diktverk säger något om var författarna skiljer sig åt. Visst klingar *Paradise Lost* helt annorlunda än *Pilgrim's Progress*? (»Progress» som ju betyder både »färd» och »framåtskridande».) Det visar på nödvändigheten att gå vidare från puritanismen, denna puritanism som är något långt mera avgörande i Europas historia än regler rörande nykterhet, flit och sedlighet.

Övertygelsen om individens frihet och enhet kan leda fram till en revolutionären Miltons besvikelse på folket. Den kan leda till den religiösa revolutionären Oliver Cromwells besvikelse på de heligas inre splittring. Dess övertygelse om de heligas utvaldhed kan och har rättfärdigat terrorkrig på Irland, utrotning av indianerna och dagens fascistiska styre i Sydafrika. Det är samma övertygelse om elitenas, de som menar sig vara mera medvetna, rätt att styra sina mindre upplysta medmänskors som är officiell partiideologi i dagens fascistiska Sovjetunionen.

Det vore lögn att förneka deras släktskap med Kristen, för vilken målet var sådant att det helgade alla medel. Men vi som inte har något sådant mål måste också se att Kristens öde förmåls med Kristinnas. Det personliga ansvaret är ett ansvar också inför de andra, du kan inte rädda dig själv utan att vara solidarisk. »Medlidande anstår pilgrimer» säger man på ett avgörande ställe. Det är den delen av arvet från puritanerna vi bör vara angelägna om.

Det gäller inte bara moral utan också konkret historia. Det var ur dessa folkliga frikyrkor och ledna av sådana predikanter som Bu-

nyan som vad vi har av bristfällig demokrati har växt fram. Det är ur denna kärlek till medmänniskan som varje socialism värd namnet måste växa. Kristinna säger att det inte finns någon rak väg till målet: »Ibland är vår vägen, ibland smutsig; ibland går den utför och ibland uppför. Vi är sällan säkra.»

Det enda vi vet är att vi går den i sällskap med många. Jag frågar mig om inte puritanismens radikala krav på kärlek till nästan är något av det som gör den fruktad också i våra dagar.

Stormakternas kamp om intressesfärer sedan andra världskriget

av Åke Kilander

□ Supermakternas kamp om intressesfärerna pågår ständigt och förs med alla medel, skriver Åke Kilander. Kuba 1961, Dominikanska Republiken 1965, Chile 1973, Grenada 1983, Ungern 1956, Tjeckoslovakien 1968, Afghanistan 1979 ... I samtliga dessa fall kunde angreppen äga rum under anmärkningsvärt milda reaktioner från den andra supermakten och i vissa fall med dess vetskap.

Det finns gott om exempel i historien på mellanstatliga överenskomelser, som riktat sig mot andra stater i erövringssyfte. Spanien och Portugal delade tex den sydamerikanska kontinenten mellan sig i ett fördrag 1494. Kina delades upp mellan kolonialmakterna genom en rad ojämliga fördrag osv.

»Intressesfärer» — eller »inflytelsesfärer» — är emellertid ett mer sentida begrepp. I ett modernt uppslagsverk (Encyclopædia Britannica, 1975) beskrivs en inflytelsesfär som

»... en stats anspråk på exklusiv eller dominerande kontroll över ett främmande område eller territorium. Sådan kontroll kan vara ekonomisk, militär eller politisk.

Uttrycket kom i bruk under 1800-talet när de europeiska kolonialmakternas expansion i Afrika och Asien närmade sig sin fullbordan. Det används numera allmänt för att beteckna supermakterna Förenta staternas och Sovjetunionens inflytelsesfärer.»

Det var således i slutet av 1800-talet, dvs då

stormakternas kapplöpning för att erövra nya kolonier började ersättas av deras inbördes kamp om bytet, som begreppet intressesfärer togs i bruk. Då ökade drastiskt stormakternas behov av att reglera kampformerna mellan sig för att undvika oönskade krig sinsemellan och för att ta tillvara gemensamma intressen mot kolonialfolken.

Intressesfärer kan politiskt och diplomatiskt befästas på olika sätt. Formen varierar.

Monroe-doktrinen

En sfär kan tillkännagivas genom en ensidig proklamation. Den sk Monroe doktrinen proklamerades tex av Förenta staterna 1823 och förklarade hela den amerikanska kontinenten vara av intresse för Förenta staternas säkerhet. Doktrinen har modifierats något genom åren, men är i huvudsak fortfarande i kraft.

Under kolonialepoken skrevs ofta intressesfärerna in i fördrag mellan stormakterna eller mellan en stormakt och en underkuvad makt. Ett klassiskt exempel är överenskommenheten 1907 mellan Storbritannien och Ryssland om delningen av inflytandet i Afghanistan och nuvarande Iran.

Men ju mer folken utsattes för de imperialistiska kriget och ju mer koloniernas kamp för nationellt självbestämmande utvecklades, desto mer förkastliga blev intressesfärerna i världssopinionens ögon. Till detta bidrog inte minst publiceringen av Tsarrysslands hemliga överenskommelser med andra makter. Lenin lät till stormakternas stora förfäran — ge ut dem 1917. Uppgifter om intressesfärer mellan stormakter sker därför numera som regel hemligt. De kan vara skriftliga eller muntliga eller rentav endast underförstådda.

Hemliga överenskommelser av detta slag förbjöds visserligen i såväl NF:s som FN:s stadga. Det markerar världssamfundets moraliska fördömande. Men naturligtvis är paragrafer som förbjuder hemlig diplomati till sin natur omöjliga. Efterlevnaden kan ju inte kontrolleras. Därmed blir också detta ämne mycket svårt — föremålen för studierna finns ju för lång tid framåt i hemliga arkiv och är

oåtkomliga för oss. Metoden för att studera intressesfärer i nutid måste därför huvudsakligen bli induktiv. Genom att studera stormakternas faktiska handlande får man sluta sig till vilka avtal som rimligen måste finnas för att förklara deras handlande.

Hemliga avtal i Jalta

Den jugoslaviska historikern Vladimir Dedijer, som under en lång tid studerat intressesfärer, har i text kommit till slutsatsen att det — utifrån supermakternas handlande — måste ha slutits vissa hemliga avtal om intressesfärer i Jalta mellan Roosevelt och Stalin. Likaså, hävdar Dedijer, tyder mycket på att det finns en överenskommenhet mellan Sovjetunionen och Förenta Staterna om Kuba, vars innehåll inte ens Castro till fullo känner till.

Men det är viktigt att studera intressesfärer även om det är svårt. De har stor betydelse och kan verka under förvänsansvärt lång tid. I Brasilien talas idag portugisiska till skillnad från övriga sydamerika. Det är delvis en följd av fördraget från 1494. Monroe doktrinen är 160 år gammal. Och när Storbritannien och Sovjetunionen under andra världskriget besatte Iran, ryckte trupperna fram exakt till den gränslinje, som avtalats 1907.

Den nuvarande uppdelningen av världen i intressesfärer utkristalliserades i sina huvuddrag under andra världskrigets slutskede. Kriget innebar en drastisk omfördelning av makt mellan stormakterna. Förändringen bekräftades på det politiska planet genom olika överenskommelser mellan segrarmakterna. Krim- eller Jalta-konferensen var endast en — om än den kanske viktigaste — av en rad möten och konferenser, som hölls under kriget. Den politiska kampen om intressesfärer pågick i själva verket under hela kriget och parallellt med den militära kampen.

Den sk antikominternpakt slöts mellan Tyskland och Japan 1936. Italien anslöt sig några månader senare. Pakten innehöll en fördelning mellan fasciststaterna av bytet i de kommande angreppskrigen.

Icke-angreppspakten mellan Tyskland och Sovjetunionen i augusti 1939 innehöll ett hemligt tilläggsprotokoll, där parterna intressesfärer och gränser angavs »i händelse av en territoriell-politisk omgestaltning», som det hette. Blå tillföll de baltiska staterna och Finland Sovjetunionen medan Polen delades. Sfärerna respekterades ända till det tyska angreppet på Sovjetunionen i juni 1941. Tyskland kunde angripa tex Danmark och Norge och Sovjetunionen kunde anfälla Finland utan inblandning från den andra parten. Och när Tyskland anföll Polen, gick sovjetiska trupper in från öster till den avtalade gränslinjen.

Tyskland inbjöd Sovjetunionen till antikominternpakt.

I november 1940 erbjöd Tyskland Sovjetunionen att inträda i antikominternpakt. I förhandlingarna erbjöds Sovjetunionen en intressesfär, som bl.a. innehöll Iran och Afghanistan. Dessa planer avbröts emellertid av det tyska angreppet på Sovjetunionen den följande sommaren.

Förenta Staterna accepterade i praktiken fasciststaternas anspråk på intressesfärer ända till angreppet på Pearl Harbor i december 1941.

Angreppen på Sovjetunionen och Förenta Staterna tvingade fram ett vidgat samarbete mellan de icke-fascistiska staterna. Den antifascistiska fronten blev starkare och segern kunde skönjas.

På ett fartyg i Atlanten i augusti 1941 träffades President Roosevelt och Churchill. I den sk Atlantdeklarationen enades de om de principer på vilka en framtida fred borde byggas. Inga territoriella erövringar skulle eftersträvas av segrarmakterna och sedan »nazismens tyranni slutgiltigt krossats» skulle det vara möjligt för alla nationer att »leva i säkerhet inom sina egna gränser». Våld skulle inte brukas i de mellanstatliga relationerna och man förutsägs »ett permanent och mera omfattande system för allmän säkerhet». Principerna låg senare till grund för Förenta Nationerna. Sovjetunionen och en rad andra nationer anslöt sig till Atlantdeklarationens principer i

januari 1942.

En serie möten och konferenser följde sedan mellan ledarna för de antifascistiska staterna. I Teheran i december 1943 träffades för första gången de »tre stora» dvs Roosevelt, Churchill och Stalin. Andra och sista gången var i Jalta i februari 1945. I Potsdam sommaren 1945 hölls den tredje större konferensen där samtliga de tre allierade stormakterna deltog. På dessa konferenser avhandlades naturligtvis krigföringen och frågor som Tysklands och krigsförbrytarnas behandling liksom ockupationszonerna och planerna på Förenta Nationerna. Särskilda konferenser hölls i Bretton Woods i juli 1944, där efterkrigstidens finansiella system fastställdes, och i Dumbarton Oaks på hösten 1944, där ett utkast till FN-stadga diskuterades.

»...våra angelägenheter på Balkan».

Men på konferenserna diskuterades inte bara hur fascismen skulle krossas och de höga principerna skulle upprätthållas efter kriget. Där diskuterades också på stormaktens vis. Ett välkänt exempel finns återgivet i Churchills memoarer om andra världskriget. På mötet med Stalin i Moskva i oktober 1944 föreslog Churchill enligt egen utsago: »Låt oss ordna våra angelägenheter på Balkan. Era arméer står i Rumänien och Bulgarien. Vi har intressen och delegationer och agenter där. Låt oss inte trampa varandra på tårna i småsaker. Vad Storbritannien och Ryssland beträffar, hur vore det om ni fick nittio procent av makten i Rumänien, vi fick nittio procent i Grekland och vi tog hälften var i Jugoslavien?»

Medan detta tolkades tog jag ett halvt ark paper och skrev:

Rumänien

Ryssland 90%

Övriga 10%

Grekland

Storbritannien (jämte Förenta Staterna) 90%

Ryssland 10%

Jugoslavien

50/50%

Ungern

50/50%

Bulgarien

Ryssland 75%

Övriga 25%

AKL

Jag räckte papperet till Stalin sedan han hade hört tolkningen. Det blev ett ögonblicks paus. Så tog han sin blåpenna och ritade en stor kråka på papperet och sköt det tillbaka till oss. Det hela var avgjort på kortare tid än det tar att beskriva det. /.../

Sen blev det återigen tyst en lång stund. Papperet med anteckningarna låg kvar mitt på bordet. Slutligen anmärkte jag: 'Folk kanske tycker att det är cyniskt att bestämma om saker som rör miljontals människors öde på detta nonchalanta sätt. Ska vi inte ta och bränna upp papperet?' 'Nej, behåll det ni!' sade Stalin. Det gjorde jag.» Denna överenskommelse förefaller att ha följts till skillnad från mycket som senare avtalades i Jalta.

»Rysslands forna rättigheter»

Under Jaltakonferensen fördes diskussioner både på regeringschefsnivå och mellan utrikesministrarna och ländernas delegationer. Dokumenten från konferensen är relativt knapphän-

diga. En kommuniké undertecknades av de »tre stora», som huvudsakligen behandlade Tysklands ställning och gränsdragningarna i det framtida Europa samt planerna på ett Förenta Nationerna utifrån Atlantdeklarationens principer. Ett mer detaljerat protokoll i samma frågor undertecknades av utrikesministrarna. Dessutom kom Roosevelt, Churchill och Stalin överens om villkoren för Sovjetunionens inträde i kriget mot Japan. Där refereras — vilket är anmärkningsvärt — till »Rysslands forna rättigheter, som kränkts genom Japans förrådiska anfall 1904» och sägs kort och gott att »Kurlerna skall överlämnas till Sovjetunionen», öar som juridiskt aldrig tillhört Ryssland.

Under dessa konferenser — och i Jalta i synnerhet — utkristalliserades ett mönster för efterkrigstidens intressesfärer. Stormakternas demokratiska vetorätt i FN:s säkerhetsråd är ett resultat av dessa intressesfärer i krigets slutskede.

Säkerhetsrådets fem permanenta medlemmar motsvarades av lika många stormaktssfärer.

1. Förenta Staternas sfär som omfattade i stort sett den amerikanska kontinenten dvs det som senare skulle bli Organisationen av Amerikanska Stater (OAS).

2. Den brittiska sfären, som omfattade samväldesländerna.

3. Den franska sfären, som omfattade de franska och belgiska kolonierna främst i västra Afrika och Madagaskar (senare de sk Brazzavillestaterna).

4. Den sovjetiska sfären motsvarande det som senare blev COMECON.

5. Den sino-japanska sfären, som motsvarade »Great East-Asia Co-Prosperity Sphere» dvs ungefär »Den stora östasiatiska sfären för gemensamt välbefinnande». Den utgjorde Japans krigsmål för herraväldet i östasien och delar av sydöstasien. (Vid tiden för Jaltakonferensen var Japan ännu långt ifrån besegrat).

Mönstret av intressesfärer idag och vid tiden för krigsslutet skiljer sig i många avseenden. Det finns likheter tex gränsdragningarna i Europa och olika delöversenskommelser, som säkert verkar fortfarande. Men för världen som helhet är mönstret mycket förändrat.

Kolonialsystemets sammanbrott

Den största förändringen som ägt rum är kolonialsystemets sammanbrott. Andra världskriget innebar en sprängartad utveckling av koloniernas befrielsekamp och under de följande decennierna erövrade de flesta av dem sitt nationella självbestämmande. De bildade nya stater, som numera har majoritet i Förenta Nationerna och som tex genom den icke-allierade rörelsen är en viktig politisk kraft i världssamfundet. Samtidigt har de brittiska och franska intressesfärerna krympt avsevärt och det portugisiska kolonialväldet har korsats.

Koloniernas frigörelse var ett stort historiskt framsteg, men innebar ingalunda en total befrielse från imperialismen. Den fann andra former för att kontrollera intressesfärerna. Under kolonialepoken kunde en stormakt skicka en truppstyrka för att erövra ett område och göra det politiskt beroende. Där kunde stormakten

direkt utbilda och betala legotrupper — ofta från minoritetsfolk för att därigenom kunna utnyttja etniska motsättningar i det erövrade området. Numera utövas det politiska inflytandet mer indirekt. Formellt självständiga regeringar binds på olika sätt upp ekonomiskt och militärt samt genom ojämlika avtal om »vänskap och samarbete» eller »ömsesidigt bistånd». Vapen ges som regel inte bort längre utan säljs och resulterar i beroendeskapande skuldbördor. En imperialistisk avlönar och utbildar idag sällan direkt sina legotrupper i andra länder utan verkar genom »militära rådgivare» och ekonomiskt »bistånd». En imperialistisk makt kan också genom understöd till och infiltration av befrielseströmmar mot andra imperialistiska makter få ett dominerande inflytande i nya områden.

Sovjetunionens utveckling till supermakt

Tiden efter andra världskriget kännetecknas också av Förenta Staternas minskande inflytande och av Sovjetunionens utveckling till en supermakt, som är militärt jämbördig med Förenta Staterna. Supermakterna har kämpat om intressesfärerna sinsemellan och successivt trängt ut andra och mindre stormakter. Några exempel:

— Motsättningarna i Europa ledde till bildandet av NATO och WP, där respektive supermakt hade ett dominerande inflytande.

— Den kinesiska revolutionen minskade drastiskt Förenta Staternas inflytande i Asien.

— Sedan den japanska ockupationsmakten besegrats i Korea överfölls landet av Förenta Staterna, som sedan Koreakrigets slut haft stora militära förband stationerade i landet.

— Genom två stora krig har Frankrike och Förenta Staterna trängts ut ur Vietnam, Laos och Kampuchea, som nu tillhör den sovjetiska inflytelsesfären.

— I länder som Indien, Iran och Afghanistan har omvälvningar ägt rum, som Sovjetunionen kunnat utnyttja för att förskjuta intressesfärerna till sin fördel.

— Det brittiska och franska inflytandet i västasien minskades kraftigt under 1950-talet och togs över främst av Förenta Staterna. I samband med Suezkrisen 1956 började Sovje-

tunionen på allvar ta upp kampen med Förenta Staterna i området och dess inflytande växte med krigen 1967 och 1973. Sovjetunionen har nu vänskaps- och samarbetsavtal med Syrien, Sydjemen och Etiopien.

— Revolutionerna på Kuba och i Nicaragua gav Sovjetunionen möjlighet att vinna inflytande även på den amerikanska kontinenten.

—Angolas och Guinea-Bissaus frigörelse från Portugal innebar också att de kom under starkt sovjetiskt inflytande. I Angola finns tex ca 20 000 kubanska soldater stationerade. Dock bör man inte betrakta länder av detta slag som direkta sovjetiska marionetter. Där finns också starka nationella intressen, som på sikt säkerligen är starkare än imperialismens. 1981 avtog tex Guinea-Bissau en sovjetisk begäran om att få upprätta en flottbas i landet. Och under 1973 — 1974 utvisades tex de sovjetiska »rådgivarna» ur Egypten, Somalia och Sudan.

Supermaktens kamp om intressesfärerna pågår ständigt och förs med alla medel. Den äger naturligtvis rum genom ekonomiska och militära medel och påtryckningar, men också på det kulturella, ideologiska och politiska planet. Supermaktens intressen främjas genom olika former av propaganda, utrikespolitiska utspel — inte minst på nedrustningsområdet, genom stöd till lämpliga organisationer i andra länder, export av filmer och TV-program, bjudresor för journalister och författare osv, osv. Ofta tar deras rivalitet sig uttryck i blodiga krig genom ombud. När kampen avgörs och maktbalansen förskjuts i den ena eller andra riktningen, förefaller supermakterna anpassa sina politiska överenskommelser — eller tysta samförstånd — efter det nya läget. Intressesfärerna har ökat i betydelse efter andra världskriget. Atomvapnets tillkomst innebar ingalunda att imperialismen upphörde att vara aggressiv eller orsaka krig. Men massförstörelsevapnen har givit supermakterna ett mycket starkt rationellt skäl att undvika en direkt militär konfrontation med varandra. Hemliga överenskommelser om intressesfärer är ett sätt att undvika en sådan önskad konflikt. (Därmed inte sagt att de i längden kan förhindra krig mellan supermakterna; stormaktsöver-

skommelserna kring sekelskiftet kunde ju inte förhindra första världskriget.) Observera att inget krig hittills har förts direkt mellan kärnvapenmakter. Däremot har otaliga krig förts mellan stater, där den ena haft kärnvapen men inte den andra. Kärnvapen har hittills endast använts mot en stat som inte haft kärnvapen.

»Avspänningens» baksida

Det talas mycket om »avspänning» mellan supermakterna i vår tid. Många tycks anse att förhandlingar och samförstånd mellan supermakterna och deras underlägenhet att stödja folkrättsligt legitima försvarskrig alltid och entydigt är något gott. De menar att det är en möjlighet att undvika en total konfrontation mellan supermakterna. Det är fel. Resonemanget bortser från »avspänningens» baksida.

Supermakterna slår hänsynslöst ned antiimperialistiska uppror inom sina sfärer. Och deras samförstånd berövar folken och de angripna staterna möjligheten att spela ut supermakterna mot varandra och utnyttja motsättningarna mellan dem. Förenta Staterna internerade på Kuba 1961 och i Dominikanska Republiken 1965, tog över Frankrikes krig i Vietnam, bidrog till att störta Allende i Chile 1973 och ockuperade Grenada 1983. Sovjetunionen slog ned upproret i Ungern 1956 och ockuperade Tjeckoslovakien 1968. När Förenta Staterna utmanövrerats i Afghanistan och dess ställning hotades ockuperades landet 1979. I samtliga dessa fall kunde angreppen äga rum under anmärkningsvärt milda reaktioner från den andra supermakten och i vissa fall med dess vetskap. Mönstret går igen även för mindre och med supermakterna allierade imperialistmakter.

Storbritannien krossade den grekisk befrielseörelsen i slutet av 1940-talet och besatte Malvinerna 1982. Frankrike förde ett långvarigt krig mot Algeriet innan det vann sin självständighet 1962. Och Frankrike internerade i Chad 1983. Israel invaderade Libanon 1982. Vietnam ockuperade Kampuchea 1978. Listan kunde göras mycket längre.

Överenskommelser om intressesfärer är principielt oförenliga med nationernas själv-

bestämmanderätt och staternas oberoende i världssamfundet dvs med FN-stadgans grundsatser. De är odemokratiska eftersom de rör framtiden för andra länder vars folk ej tillfrågats. Överenskommelser om intressesfärer innebär att mindre stater och nationer lämnas att klara sig själva mot stormakternas imperialism. Alla möjligheter att upprätthålla en kollektiv säkerhet skjuts definitivt i sank.

I en intervju i *Der Spiegel* i år (17/83) sade Jurij Andropov beträffande Afghanistan:

»Vi har en lång gemensam gräns och det är oss inte likgiltigt vad slags Afghanistan som ligger där. För att det skall bli lättare att förstå kan man säga så här: Det är inte USA likgiltigt vilken regim som råder i Nicaragua. Och ändå befinner sig Nicaragua långt från USA. Men vi har gemensam gräns med Afghanistan och vi försvarar våra nationella intressen när vi hjälper Afghanistan.»

Farlig »förståelse»

Denna förståelse för Förenta Staternas intressen i Nicaragua bör fylla oss — och folket i Nicaragua! — med misstänksamhet. Det kan mycket väl vara en klarsignal till Reagan att vidta lämpliga åtgärder för att tex »skydda amerikanska liv» i Nicaragua, som det brukar heta. Det finns inget skäl att böja sig för sådan utpressning från supermaktens sida. En sådan »avspänning» är rent bedrägeri.

Det finns bara ett sätt att värja sig mot imperialismens intressesfärer. Det är att försvara den nationella självbestämmanderätten. Genom att solidariskt stödja kampen för oberoende vare sig det är i Grenada och Nicaragua eller i Afghanistan ökar vi också vår egen säkerhet. Genom att i Sverige stärka vår motståndskraft och vårt försvar mot framför allt sovjetiska påtryckningar och provokationer handlar vi också i andra folks intresse. Den dag nationerna förmår försvara sin självbestämmanderätt och folken sin frihet spelar det faktiskt ingen roll vad supermakterna avtalar.

BOKANMÄLNINGAR

Ansvärgiva:

Lars Andrée
Marianne Fors
Fridhemsgatan 46 B
852 42 SUNDKVALL

Tel. 060-11 70 24

Carl Jonas Love Almqvist. SESEMANA. Utg.
Per Mårtensson. Efterskrift Folke Isaksson.
307 s. Gidlunds 1983. Pris: ca 140:-
ISBN 91-7021-458-1

Ur Almqvists gigantiska verk *Om svenska rim* publiceras här för första gången de märkliga Sesemanadiktarna i sin helhet. Av Per Mårtenssons inledning och Folke Isakssons ytterst inspirerande efterord framgår klart den stora betydelse som dessa landsflyktsdikter har för förståelsen av ett av de allra märkligaste och största författarskapen på det svenska språket. *Sesemana*, efter originalet och matematikern H J Seseman, tillfällighetsdiktare, innehåller nonsens, pekorall och djupnande poem under den naiva ytan. Allt sammanhållet av en "kommentator" inför Jaktslottets vitttra akademi. Sären hos Almqvist skymtar i tokdikter om mat och ensamhet

"Det var hos Åkerhjelm på Dylta
Jag åt i år min första sylta"

Glest mellan syltor. Glest med kontakter, någon att skriva för och samtala med.

Trygve Lundh

Ill.: Kaj Stuart-Beck

Lars Andersson. VÄDERSTRECK. 168 s.
Norstedts 1983. Pris: ca 86:-
ISBN 91-1-831381-7

Nära tio år efter debuten med *Brandlyra* utges *Väderstreck*, en samling kritik och essäer från 1978-81 som ger en positionsbestämning av författarens politik, estetik och kritikerupdrag: en radikal intellektuell präglad av stort allvar. Han skriver underbyggt och därför intressant. Här finns en kritisk diskussion om fredsörelsen: ingen tar fem öre för besväret att utmåla ett kommande krig, konstaterar han. Vi som delar kritiken får frågan: var möter vi en levande föreställning om möjligheten att överleva som nation? Från resorna i skilda väderstreck berättar han om det för oss okända makedonska upprorsförsöket 1903. Ställd inför den aldrig färdigbyggda katedralen i Kirjubar diskuterar han revolution eller reformism. I *Dag Solstad och den ockuperade verkligheten* analyseras dennes viktiga romantrilogi om krigets Norge.

Lasse Linusson

Alf W Axelsson. LÅNGVIKS GLASBRUK.
Ett norrbottniskt industriäventyr 1798-1879.
Ill. 128 s. Norrbottens museum 1983. Pris: ca 50:-
ISBN 91-85336-27-0

"Någon måste försöka visa att det för mer än 150 år sedan existerade en industrikultur i Norrbotten med högfärdade slutprodukter..." Med denna programförklaring pekar Axelsson på, att historien om denna industrikultur både är okänd och — i huvudsak — oskriven. Långviks glasbruk är samtida med bl. a. en omfattande järnbruksverksamhet och en spirande skogsindustri.

Författaren vill genom historien om Långviks glasbruk belysa krafterna bakom denna industri kulturs uppgång och nedgång: tillgången på skog och arbetskraft, transportproblemen, konkurrensen, mellansvenska affärsintressen etc. Exemplet leder oss rakt in i dagens diskussion.

Skriften är faktsäddad med utdrag ur anställningskontrakt, domstolsprotokoll m m. De politiska och ekonomiska sammanhangen tecknas också: högkonjunkturen efter Napoleon kriget, befolkningsökningen, finska kriget, skatteköpen.

Skriften är en lovande upptäkt i en ny serie, *Bothnica*, utgiven av Norrbottens Museum.
Hans Olsson

FÄSTMANBREVEN. Hjalmar Bergmans brev till Stina Lindberg åren 1905-1908. Redigerade av Kerstin Dahlbäck och Erik Hjalmar Linder. 253 s. Bonniers 1983. Pris: ca 115:-
ISBN 91-0-046011-7

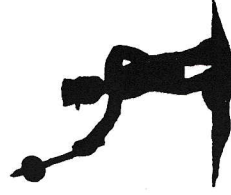
Livet är i stor utsträckning ett tvåpartsförhållande, och den utomstående som vill försöka bilda sig en uppfattning om ett (visst) sådant, måste lyssna på båda kontrahenterna. Hjalmar Bergmans brevbrevs framförda tankar till Stina Lindberg är därför rumphuggen.

Nu tror jag för all del inte att den stora allmänheten skulle visat något större intresse för det amorösa jollret ens om Stinas röst också

hörts, men bilden skulle tveklöst blivit mera hel. Hjalmar Bergmans skrifter är hur som helst högst konventionella och skulle kunna vara signerade av nästan vilken förälskad och sensibel gymnasist som helst.

Att — som baksidestexten gör — mena, att breven "är något av det märkligaste Hjalmar Bergman skrivit", är att grovt misskreditera ett stort författarskap.

Birger Andersson

Willy Brandt. ATT TA PARTI FÖR FRIHETEN. Min väg 1930-1950. Övers. Sven Åhman. 377 s. Norstedts 1983. Pris: ca 150:-
ISBN 91-1-833182-3

Från Oslo, dit han, aktiv inom det (vänster)socialistiska arbetarpartiet, fick fly som 19-åring i april 1933, deltog Brandt publicistiskt och praktiskt i motståndsarbetet, bl a genom livsfarliga kontakt- och informationsresor till Paris, till Berlin 1936 (med en flera månaders illegal vistelse) och till inbördeskrigets Spanien 1937. Kampen inklusive efterkrigsplanering fortsatte från Stockholm där Brandt levde från sommaren 1940 i "dubbel landsflykt". Att ta parti för friheten är en levande och gripande berättelse om en ofattbart ohygglig period och om många svåra och tragiska öden, ibland kanske tyvärr alltför allmänt hållen. Det är skrämmande att Brandt än i dag (för att inte tala om 1950- och 1960-talen) känner sig tvungen att politiskt och moraliskt försvara emigrationen och den där/därför förda motståndskampen. Boken leder in i dagens (och gårdagens) västtyska politiska situation.

Martin Grass

Ernesto Cardenal. TIMMEN OCH ANDRA DIKTER. Förord Ingemar Leckius. Urval och tolkning Ingemar Leckius och Mikaela Leckius. Tvåspråkig utgåva. 212 s. Nordan 1983. Pris: ca 76:-

ISBN 91-7702-067-7

Förlaget Nordans tvåspråkiga, välgjort vackra utgåvor av betydande latinamerikansk litteratur förtjänar uppmärksamhet. Turen har nu kommit till ett urval dikter av den nicaraguan-ske prästen, poeten, socialisten och nuvarande kulturministern Ernesto Cardenal.

Hans berömda *Psalmer*, en blandning av nutid och psaltarspråk, är slagkraftiga. Epigrammen, som inte sällan handlar om kärlek, lite blekare. Västkapitalismens människoplundring fokuseras i den märkliga *Bön för Marilyn Monroe*, och i en rad dikter återopas kontinentens egna historiska erfarenheter — inka, maya, etc — som en viktig och användbar utgångspunkt för "det nya Amerika". I museets glasmonter "kramar mumien alltjämt sin för-torkade hand/sin lilla påse med majskorn".

Cardenals poesi bidrar till att bereda den jordmån som kan få dem att gro, och växa.

Per Helge

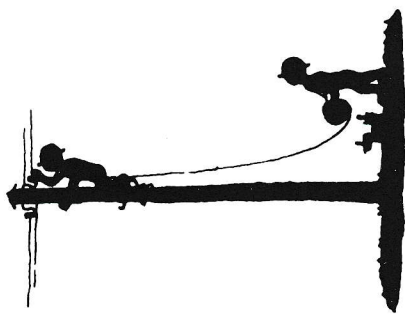
John le Carré. DEN LILLA TRUMSLA-GARFLICKAN. Övers. Sam J. Lundwall. 521 s. AWE Gebers/Bra Böcker 1983. Pris: ca 108:-

ISBN 91-20-07109-4

David Cornwell, alias John le Carré, vägrar att njuta sitt otium. Efter de framgångsrika berättelserna om George Smiley vidgar han nu vyer-na med *Den lilla trumslagarflickan* som åt-minstone skenbart belyser Mellanöstern-problematiken. I handlingens centrum ställs Charlie — den israeliska säkerhetstjänstens nya agent som ska infiltrera motståndarsidan — och genom Charlies upplevelser får läsaren tillfälle att studera terror på ömse håll. *Den lilla trumslagarflickan* är spännande och kunde gott rekommenderas om det inte vore för den pro-sionistiska tendensen som ibland för-därvat sakens sanning. Men man kan kanske inte begära hundra procentig objektivitet. John le

Carré är när allt kommer omkring ett barn av den europeiska medelklass som fortfarande är i färd med att betala sin skuld gentemot judarna — till priset av ett massakrerat och fördrivet folk.

Jan Fogelbäck

John le Carré. VINNARE OCH FÖRLORARE. Övers. Sam J. Lundwall. 387 s. AWE/Gebers 1983. Pris: ca 58:-

ISBN 91-20-07105-1

Ibland kan tillvaron hårdna för en gammal gråpanter. I den här romanen lämnar George Smiley — nestorn inom den brittiska underrättelsetjänsten — pensionärslivet för att återigen dansa på de storpolitiska bakgårdarna. Det kanske inte blir så mycket bevänt med själva dansen. Le Carré föredrar som bekant resonance framför dramatisk handling, men det finns ändå en suggestionskraft bortom mång ordigheten, ett engagemang som gör att man spånt inväntar upplösningen då den ryske superspionen Karla förhoppningsvis skall kapitulera. *Vinnare och förlorare* är säkert en romaniserad saga om agenternas liv, men genom George Smiley demonstrerar samtidigt författaren en sorts enveten humanism som är av bestående värde.

Jan Fogelbäck

Ditte Cederstrand. VAR HÖR DU HEMMA - PROLETÄR? Övers. Clara Nankler. 352 s. Proletärkultur 1982. Pris: ca 86:-

ISBN 91-7384-022-X

Ditte Cederstrand är en av Danmarks mest betydande socialrealister. Hon nämns ofta i sällskap med Martin Andersen Nexö. Men hon fick sitt verkliga genombrott först på 70-talet.

Denna roman är den tredje i en serie om arbetarfamiljen Strand, tidsmässigt är det däremot den första. I seklets början lämnar Peter och Cilja Strand Skåne för Köpenhamn. Men också där blir svårigheterna att skaffa det dagliga brödet övermäktiga. Peter lämnar familjen och tar sig till Ruhrområdet och dras in i den militanta tyska arbetarrörelsens kamp för sin rätt.

Det är ett mäktigt, glödande verk förlaget nu presenterar på svenska. Men de fuskar bort sin uppgift med ett onödigt enkelt band och dålig korrekturläsning.

Matz Davidsson

Per Clemensson, Kjell Andersson. SLÄKT-FORSKA! Steg för steg. Ill. Lennart Rydén. Foto Göteborgs historiska museum, Kungl. biblioteket m fl. 144 s. LT 1983. Pris: ca 90:-

ISBN 91-36-02057-5

Släktforskningen i Sverige underlättas av den goda tillgången på arkiverat källmaterial men också av det förhållandevis rika utbudet på handböcker i ämnet. Detta tillskott är ett handfast redskap i forskningsarbetet. Var och hur olika arkiv är tillgängliga, vad de kan ge för slags information och hur detta ska tolkas är huvudämnet.

Framställningen är ytterst åskådlig med av-fotograferade utdrag ur vitt skilda arkiv, samt följer en familj från Västergötland bakåt i tiden under 1700-talet för att konkretisera hur forskningen kan tillämpas. Råd ges också om systematisering och sammanställning av forskningsresultatet samt hänvisning till föreningar och sällskap i landet som släktforskar. Studieplan finns för cirkelstudier av boken.

Anders Tidström

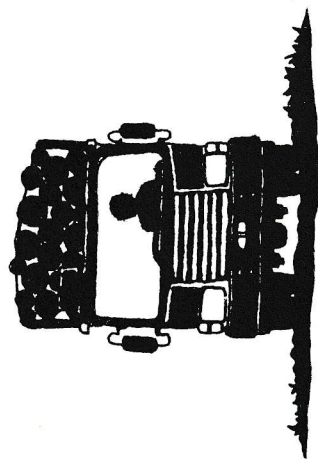
DEN SVENSKA BOKEN 500 ÅR. Red av Harry Järv o med Jan Gehlin, Erik Göthe, Greta Hjelm-Mielczyn, Lena Johansson, Sven Lidman, Sten G Lindberg, Åke Rasmusson, Per S Ridderstad, Sven Rinman, Per Rydén, Gunnar Svensson o Åke Åberg. 422 s. Liber 1983. Pris: ca 260:-

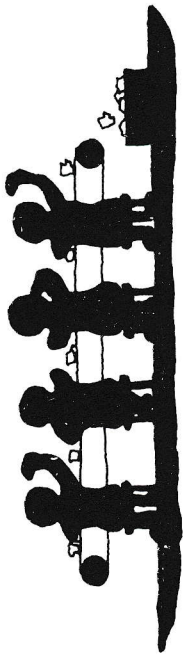
ISBN 91-38-90373-3

En samling essäer kring ett halvt årtusendes svensk bokhistoria. Här behandlas i stort sett allt och alla: boktryckeri, förlag, bokhandlare, författare, översättare, illustratörer, tryckfrihet, tidningar, uppslagsböcker, bibliotek och läsvanor. Skribenterna är kunniga, men flertalet väljer att ge en tämligen ylig historisk översikt av sitt ämnesområde. Detta kompenseras någorlunda av rikhaltiga litteraturlistor, som ger uppslag till vidare studier.

Ändå saknas ett för dagen avgörande problem inom bokens parmar. Hur förhåller vi oss till att de reella samhällsmötesplatserna trängs bort ur folkets medvetande genom att inte representeras i den nyskrivna litteraturen? Men det är ingen akademisk fråga. Den kräver ett personligt (an)svar!

Dennis Zackrisson

Umberto Eco. *ROSENS NAMN*. Övers. Eva Alexandersson. Efterord Lars Gustafsson. 559 s. Brombergs 1983. Pris: 185:-

ISBN 91-7608-1788

Rosens namn har blivit en bestseller men är bra ändå, medryckande och spännande. På ett benidiktinkloster i norra Italien inträffar mystiska dödsfall vilka en munk samman med sin medhjälpare ges i uppdrag att lösa. En mystisk labyrint och ett bibliotek står i undersökningens brännpunkt. Redan denna detektivhistoria är tillräcklig för att motivera läsnäret. Men därutöver finns en hel medeltidsvärld, som omedelbart förtrollar läsaren. Den medeltida världsbilden är fångad på kornet och skildringen av klostrets liv, de skolastiska debatterna, munkarnas olika personligheter och huvudpersonernas andliga kval genomförd med enastående autenticitet.

Berättelsen är välgörande fri från alla lättköpta allegoriska poänger. Årendet är snarast filosofiskt. Vad är sanning? Hur bör man leva? Hur ska vetande förenas med tro?

En större läsupplevelse än denna metafysiska thriller kan svårligen tänkas.

Kent Begler

Anders Ehnmark. *Arvskifte*. 5 politiska memoarer. 202 s. Norstedts 1983. Pris: ca 105:-

ISBN 91-1-831462-7

Arvskifte speglar vänsterns politiska omprövning under åttiotalet. Ehnmark är dock inte besviken; passiviteten är inte hans tillflyktsort. Nej, han ägnar sig i stället åt att analysera dagens läge och kritiserar det förflutnas handlingar och ställningstaganden — i syfte att gå vidare. Ehnmark gör sig av med leninismen men

Friedrich Engels. *DEN ARBETANDE KLASSENS LÄGE I ENGLAND*. Från egna iakttagelser och autentiska källor. Övers. en arbetsgrupp under ledning av Claes-Erik Danelius. 318 s. Proletärkultur 1983. Pris: ca 90:-

ISBN 91-7384-021-1

Engels var 24 år, då han 1845 beskrev den arbetande klassens vidriga misär i England.

Mördande effektivt vänder han motståndarnas vapen mot dem själva. Han anklagar borgarna för planlagt mord med stöd av deras egna undersökningar om folkets moraliska och fysiska förfall. Visar hur de få berikar sig på de mångaas slit och elände.

Engels var övertygad om att arbetarklassen snart skulle resa sig ur sin förnedring och skapa sig en bättre ordning. Men penningen råar och oordningen och utslagningen består. Rätt och brutalt som då med barnarbete i exempelvis Indien eller mer sofistikerat som här, där vi har råd att låta "de onödiga" suppa ihjäl sig under ordnade former.

Marie-Louise Persson

Erik Fichtelius. *STARTKAPITALET*. Fiffelroman. 180 s. Carlsson & Jönsson 1983. Pris: ca 96:-

ISBN 91-7798-005-0

Radioreportern Erik Fichtelius är en utmärkt pedagog, så också i denna skildring av hur ett par skojar utnyttjar den bristfälliga kontrollen av momsredovisning för att snabbt kunna bygga upp sin rikedom. Han behåskar ämnet väl och ger en provkarta på de turer som förekommit i branschen. Det är stundtals rappt och uppsluppet berättat. Men: romanens personer är glömda i samma stund du slår samman boken. De har sagt sina prydligt ordnade repliker och därmed gett sitt bidrag till lektionen. Ingen engagerande skönlitteratur, men läst som en handbok förmedlar *Startkapitalet* ändå kunskaper om skattelagstiftning och administration.

Lasse Linusson

Per Forsman. *VERKSAMHETSBERÄTTELSE*. SE. 328 s. Proletärkultur 1983. Pris: ca 98:-

ISBN 91-7384-030-0

Pseudonymen Per Forsmans roman *Verksamhetsberättelse* ansluter sig till svensk arbetarlitteratur. I stort sett är det en bra skildring av Sverige i ingången av 80-talet. Företagsnedläggningar och rationaliseringar, sportfäneri, en arbetarrörelse i förgubbning. Hans bild är så långt inte särskilt ljus. Den unge Robert däremot är bokstavligen ett hopp för framtiden.

Verksamhetsberättelse tillhör inte de större verken i vår arbetardiktning. Därtill är materialet alltför osovrat. Boken hade vunnit på en koncentration, med brännpunkten inställd på Robert. Forsmans ambitioner drar onödigt iväg med handlingen in på sidospår.

Men i en tid där vi efterlyser realism är den absolut läsbar.

Matz Davidsson

Nils-Olof Franzén. DREYFUSAFFÄREN. III. 280 s. Ordfront 1983. Pris: ca 135:-

ISBN 91-7324-193-8

"En rent politisk poäng kunde Mercier onekligen ta hem när han påminde om att socialisten Jaurès (som ju nu sedan något år var ivrig dreyfusard) vid en debatt i kammaren 1895 ingalunda hade anklagat regeringen för att ha visat alltför stor stränghet gentemot Dreyfus. Tvärtom, Jaurès hade i häftiga ordalag angripit regeringen för att inte Dreyfus hade fusligerats för sitt brott."

Tolv år varade Dreyfusaffären. Regeringar kom och gick. Människorna bytte ståndpunkt och kollegialitet. Några år var den ohyggligt tätta väv av lojalitet och konformism överheten dunkat samman kring sig masknäten.

Tack och lov komprimerar inte Nils-Olof Franzén i ett kompendium. Han lägger ut kronologin och fyller på med fakta.

Att effekterna blott blev en forskjurning i positionerna lämnar han därhän. *Dreyfusaffären* är en väl genomarbetad bok.

Lars Andrée

Carlos Fuentes. TERRA NOSTRA. Övers. Annika Ernstson. 793 s. Rabén & Sjögren 1983. Pris: ca 205:-

ISBN 91-29-55826-3

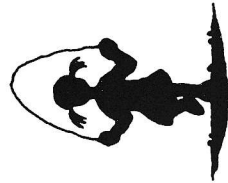
Ett enda liv räcker till för att en människa skall kunna förverkliga sina egenskaper. Alltså låter vi henne återfödas och uppträda i skilda tidsperioder och i olika förkladnader. Men en människa är inte nog. Jordklotet vimlar av människor, av händelser, av *historier*. För att visa att allting upprepar sig, fastän i nya former och med nya kvaliteter, så avskaffar vi kronologin, blandar det förlutna med framtiden och fantasin med verkligheten.

Sådan är Fuentes metod för detta, kvantitativt sett, gigantiska prosaverk. Och visst händer det att läsaren får en och annan upplevelse av tidlöshet och av hur Makten byter mask och därigenom behåller sitt inflytande. Men för övrigt?

Artur Lundkvist säger (uppskattande) i ett baksidescitat; "...bedövande överklig".

Jag håller med.

Martin Landahl

Jan Gehlin. SKÄRVOR AV EN SPEGEL. 207 s. Bonniers 1983. Pris: ca 105:-

ISBN 91-0-046013-3

Den transnationella kapitalisten, den akademiske karriärssossen, den höge byråkraten: vad som frapperar i de skönlitterära skildringarna inifrån maktens centra är ju karaktärernas porositet, invärtes tomrum, proteusförmågan att skifta gestalt efter stundens krav. Se här våra herrar, sjukhus och gasugns lika förträffliga administratörer.

Gehlin serverar nu en hög byråkrat, sådan denne valts och formats av systemet. Eugen Blom, märk namnet, når sitt krön den dag boken omspanner: överdirektör.

Envar som handlöst singlat rakt igenom vad han trodde vara levande människor känner igen Blom i hustruns karaktéristik: "Du är ett hål utan botten. Man rinner rakt igenom dig!"

Spegelskärvorna är Bloms reaktioner med ett antal personer, varav en oroande påminner om spegelns mörka baksida ("skuggan" skulle Jung sagt). Boken är bra.

Siwe Raadik

Stephen Jay Gould. DEN FELMÄTTA MÄNNISKAN. Övers Lars Werdlin. 358 s. ALBA 1983. Pris: ca 145:-

ISBN 91-7458-554-1

Rasism och klasshat förklarar sig ofta till vetenskap. Vita, besuttna nordeuropéer och amerikaner av hankön har i 150 års tid sökt bevisa sin egen inboende överlägsenhet. Att slavfolken i kolonierna, arbetarna i fabriker och kvinnorna i hemmen måste förtryckas då deras dumhet annars utgör ett hot mot den mänskliga civilisationen.

Gould gör en noggrann och väldokumenterad vederläggning av dessa försök; från Mortons och Brocas skallmätningar på 1800-talet till nutida IQ-testares förfinade statistiska analyser. I fokus står inte planlagda förfälskningsgar utan en förbluffande omedveten resultatpåverkan av klass- och rasfördomar. Därmed blir boken ett verkingsfullt vapen i kampen mot utsugning och förtryck.

Dennis Zackrisson

Lars Gustafsson. SORGEMUSIK FÖR FRIMURARE. 225 s. Norstedis 1983. Pris ca: 105:-

ISBN 91-1-831292-6

Sorgemusik för frimurare tar sin utgångspunkt i en trasslig kärlekshistoria mellan tre människor som alla var unga i 50-talets Uppsala. Inblandade är poeten Jan Bohman, fysikern Hasse och den lovande operasångerskan Anne-Marie. Dessa tres vitt skilda livsöden skildras sedan växelvis och parallellt fram till 80-talets början.

Den yttre, nästan thrillerartade, handlingen, kryddad med Gustafssons alldeles egna, träffsäkra språk och iakttagelseförmåga, samt hans förlösande tankspiddhet, gör läsningen både spännande och roande. På köpet får vi inblick i hur den svenska "tidsandan" har förändrats under dessa decennier. Eller: hur 50-talets möjligheter successivt isolerats i "den korporativa, grå och stränga fästning, som rests på den gamla kolonilottens mark".

Nå, Gustafsson, 50-talsdrömmarna sprack; innebär det nödvändigtvis att också vårt 80-tals drömmar kommer att spricka, (om de nu finns)?

Pär Gustafsson

Bengt Jacobsson. NILS MÅNSSON MANDELGREN - en resande konstnär i 1800-talets Sverige. Foto Bengt Kärrman. 229 s. LT/Bra Böcker 1983. Pris: ca 170:-

ISBN 91-36-88047-7

Artisten och fornforskaren N M Mandelgren var motarbetad och hänad av sin samtids kulturelit. Idag tillhör han de mer uppskattade svenska kulturhistoriska forskarna. Det är framförallt Bengt Jacobsson som i ett flertal skrifter m m har kastat ljus över den värdefulla dokumentation av 1800-talets Sverige, som Mandelgren genom sina teckningar åstadkom.

Jacobssons biografi är ett omfångsrikt praktverk med Mandelgrens teckningar, ämnesvis indelade, som dominerande inslag. De är alla återgivna i färg, om än många är sparsamt färgglada. Jacobssons text sätter in de avbildade byggnaderna, redskapen, textilierna etc i sitt sammanhang. Aptitlig och lättmält kulturhistoria. Dock ges en något missvisande bild av Mandelgren då en mycket stor del av hans livsverk nästan helt utelämnas: kyrkorna och medeltidskonsten.

Ingrid Schwanborg

Alf W Johansson. DEN NAZISTISKA UTMANINGEN. Aspekter på andra världskriget. 142 s. Tiden 1983. Pris ca 86:-
ISBN 91-550-2421-1

Albert Wiesener. ASTRID D.D.D. Ett offer för krigspsykosens under och efter den tyska ockupationen av Norge. Övers. Arne Klintemark. Förford Arvid Fredborg 218 s. Nordstedts 1983. Pris ca 90:-
ISBN 91-1-823461-5

Hans Dahlberg. I SVERIGE UNDER 2: A VÄRLDSKRIGET. III. 335 s Bonnier Fakta 1983. Pris ca 245:-
ISBN 91-34-50308-0

Alf W Johansson sammanfattar och reviderar: Versaillesfreden var klok, Weimarregeringen avskaffade sig själv, eftergiftspolitikerna var förfelad — men förfelad, Danmark till augusti 43 var ett exempel på framgångsrik kollaboration, motståndets omfattning och effekt har varit betydligt överdriven, nazismen var den djärvaste och radikalaste utmaningen *mot* den borgerliga, industriella liberala inriktade kapitalistiska världen.

Den nazistiska utmaningen är akademisk och drar inte några slutsatser, men effekten av revisionerna blir att kollaboration framstår som acceptabelt. För vem är detta evangelium? Författaren är lärare vid Militärhögskolan.

Astrid Dövels siste advokat har skrivit en mycket tänkvärd dokumentär om hennes förmenta angiveri under den tyska ockupationen av Norge. När Wiesener försökte få resning i målet avvisades det genom formalistiska manövrer. Boken fungerar som påminnelse om vikten av att ha klara lagar om landsförräderi även i fredstid och om det farliga i svenska myndigheters syn på grundlagar, dödsstraff och motståndskamp m m.

Dahlbergs krönika om andra världskriget är trots folkhemsk samförståndsanda nyanserad och faktarik. Uppgifterna om underhållningen, idrotten, vedhugningen och ransoneringen, tillsammans med det rika och intressanta bildmaterialet bör sprida boken i hem och skolor.

Mats Miljand

Gustav Jonsson. SPIKEN I PIANOT. Uppfostringsdebatt och socialvård 1930-1980. 182 s. Tiden/Folksam 1983. Pris: ca 80:-
ISBN 91-550-2784-9

Skå-Gustav Jonsson är en av förgrundsgestalterna inom svensk ungdomspsykiatri och socialvård. *Spiken i pianot* är en sammanställning av krönikor och artiklar som han publicerat under 50 år.

Titeln syftar på en missuppfattning av Gustav Jonssons uppfostringsmetoder som följt honom ända sedan 1940-talet: när barnen slår spikar i pianot ska pappa sitta med armarna i kors.

Boken ger en rapsodisk och aningen flyktig bild av hur ställningarna förflyttats inom svensk socialvård under 1900-talet. Den som väntar sig en sammanhängande framställning av Skå-Gustavs arbete och teorier blir besviken. En sådan får sökas på annat håll.

Det som egentligen säger mest om arbetet med de "svåra" ungdomarna på Skå är bokens appendix, *ABC på barnbyn*, som är en praktiskt inriktad programförklaring från 1948.

Eva Bäckstedt

Ingemar Karlsson, Arne Ruth. SAMHÄLLET SOM TEATER. Estetik och politik i Tredje riket. III. 373 s. Liber 1983. Pris: ca 145:-
ISBN 91-38-03020-9

Ingemar Karlsson och Arne Ruth har med *Samhället som teater* givit oss en väldokumenterad skildring av hur i Tredje riket politiken estetiserades och konsten politiserades. Rimligen kan kulturen här betraktas som både mål och medel. Det tyska folket, marscherande i kolonner kan ses som estetiskt mål men också som ett medel att bryta egennyttans individualism och massans kollektiva kraft.

Det jag saknar i essäsamlingen är ett försök att bedöma just kulturpolitikens roll som medel att uppnå det vi alla känner till, det tyska folkets stöd långt in i krigsperioden till nazistregimen. Delvis är ändå denna centrala fråga utgångspunkt för boken, men den kan inte besvaras av aldrig så utförlig dokumentering av politikers och intellektuellas syn på sig själva och samtiden.

Bertil Jonsson

KVINNLIGA FÖRFATTARE. Kvinnornas litteraturhistoria från antiken till våra dagar. Red. Susanna Roxman. III. 496 s. AWE/Gebers 1983. pris ca 175:-
ISBN 91-20-06751-8

Här är ännu en i raden av översikter av kvinnligt författarskap genom tiderna. Men *Kvinnliga författare* har vidlyftigare ambitioner än exempelvis *Kvinnornas litteraturhistoria*. Här vill man ge en samlad bild av västerlandets alla skrivande kvinnor från Sapfo till Erica Jong.

Denna målsättning leder dock till en egenomlig obalans. Kapitlen om antiken och medeltiden ger intryck av att vara uttömmande, förmodligen för att källmaterialet inte är så stort. Omvänt är förhållandet med 1900-talet. Här saknas flera viktiga namn och urvalet verkar nyckfyllt.

Dessutom saknar man genomgående analyser av författarnas texter. Framställningen riktar in sig på biografiska uppgifter. Men som komplement till gängse litteraturhistoriska handböcker är Roxmans bok välkommen, särskilt avsnitten om äldre tider.

Eva Bäckstedt

Andres Küng. VINDENS BARN. Om medlöpare förr och nu. 323 s. Timbro 1983. Pris: ca 130:-
ISBN 91-7566-030-X

Att folkpartister är lismande typer som försöker ställa sig in, är en vedertagen, spridd halvsanning.

Andres Küngs engagemang mot den ryska fascismen och för de undertryckta är värd all respekt. Men helhetsbilden av Küng blir minst sagt kantstött efter läsning av *Vindens barn*.

Slappt etiketterar han alla som någon gång försvarat Sovjetunionen, Vietnam, eller Kampuchea som medlöpare. Han varken argumenterar eller resonerar.

Küng är därrill inkonsekvent. Noam Chomsky klassas som medlöpare till Pol Pot. Om Jan Myrdal konstaterar Küng bara att han inte är överens i allt.

Enligt Küngs "definition" borde Myrdal vara medlöpare i kvadrat till Pol Pot.

Se upp med listarna som inte argumenterar. Enas med dem i konkreta frågor men minns att de är dåliga på principer, som den om nationellt oberoende.

Nils Funcke

Sara Lidman. DEN UNDERBARE MANNEN. 280 s. Bonniers 1983. Pris: ca 130:-
ISBN 91-0-045929-1

Berättelsen om norra stambanans tillkomst fortsätter i *Den underbara mannen*. "Olförenden" och handlaren Didrik är den som historien kretsar kring och förmodligen den sm avses i titeln. Eller är det möjligen det mystiska kranium som hittas i "hästarflarken" och som eventuellt suttit på sockenhjonet Hårds axlar? Skallen och Didrik möts på bokens sista sidor och detta möte räddar kommunalordföranden från att begå ett svårt brott.

En arbetare porträtteras i boken, rallaren Goliat, och jag får en känsla av att det mer är Lidmans uppfattning om 80-talets arbetare, än 1890-talets som ligger till grund för honom. Han får säga att rättvisa vore nog bra men när det nu är ogörligt får man sno åt sig vad man kan.

Språket är vackert, men kräver tillvänjning, det blir ibland litet för egensinnigt.

Rolf Hägglöf

Göran Lundin. **BUSSCHAUFFÖREN SOM FÖRSVANN**. Kriminalroman. 256 s. Ordfront 1983. Pris: ca 110:-

ISBN 91-7324-202-0

Göran Lundin är vid sidan av författandet busschaufför. Han rör sig således i hemvan miljö, när han låter en "kollega" försvinna under mystiska omständigheter. Den försvunna är politiskt engagerad långt up på vänsterkanten och när också en medlem från en rivaliserande politisk sekt hittas drunknad, anas en politisk vendetta. Men när kriminalinspektör Stenberg, expert på försvinnanden, har löst gåtan, önskar han att han inte lyckats.

Spåren leder in på förbjudet område. Mönstret känns igen från dagens samhälle, där de stora skurkarna återfinns inom polisen och samhällets toppar. För avslöjarna är det bäst att tåga om man inte vill riskera jobben eller livet.

Lundin är en god berättare och hans roman innehåller alla de ingredienser, som krävs för en bra "kriminalare": spänning, överraskningar och oväntad upplösning.

Bengt Dagrin

Niccolò Machiavelli. **FURSTEN**. Övers. Karin Hybinette. Efterskrift Erik Lönnroth. 141 s. Natur och Kultur 1983. Pris: ca 105:-

ISBN 91-27-02005-3

När *Fursten* skrevs 1513 var Italien splittrat. Machiavelli syftade med sin bok till ett enande av landet uppifrån — inte genom en folklig rörelse utan genom en stark stat. Alla hans råd och analyser gäller detta enda — hur en stark stat skall skapas som ersätter alla andra små och svaga. Det förutsatte vid sidan av centraliserad förvaltning en stark här, allianser med städernas borgerskap och ett mer eller mindre folkligt samtycke, åtminstone frånvaro av öppen revolt. *Fursten* kan med andra ord läsas som Balzacs verk — boken utgör en "kamratlig kritik" av och råd till härskarna på det att dessa skall förbli härska, vilket gör det möjligt för undersåtarna att i tid se vilka mål och medel som är att vänta.

Åke Bergman

Harry Martinson. **BOLLESAGOR**. Ur det efterlämnade materialet till Vägen till Klockrike. Sammanställning och efterskrift Inga-Lisa Munck. Förford Georg Svensson. 246 s. Bonnier 1983. Pris: ca 115:-

ISBN 91-0-045931-3

Efterskrap känns sällan fräscht. En obehaglig lukt av pengar brukar vidlåda.

Förhoppningarna på en bok som *Bollesaga* är därför inte allt för stora (Martinson avled 1978). Men den här gången skulle de kunna vara det utan att komma på skam. Förvisso borde inte allt varit med — en del känns tunt och tamt; tillräckligt mycket skulle ändå funnits kvar för att fylla ut, och med råge till, motivera volymen.

Vi får alltså träffa luffaren Bolle igen. Han med de många sanningarna om livet och tillvaron i ränseln. Han, den försynte protesteraren. Han som inkarnerar vår latentia dröm om friheten.

Håller resten samma höga kvalitet som det här, så må det tryckas! (En del av nu föreliggande texter har tidigare varit publicerade).

Birger Andersson

Jan Myrdal. **EN ILLOJAL EUROPE KÄNNELSER**. Övers. Jan Stolpe. 245 s. Norstedts 1983. Pris: ca 133:-

ISBN 91-1-833192-0

Till sist har Jan Myrdal skickat *Confessions of a Disloyal European* genom det stolpska ordbehandlingsprogrammet, och skrivaren hackade ur sig *En illojal europas bekännelser*. Det är alltså svensk originalversion.

Oväntat för mig gav omläsningen en stor portion Freud. *Men* "Nu på morgonen läser jag igenom vad jag skrivit. Det är ju helt ofarligt. Inte bara för läsaren; även för mig själv. Så här skulle jag kunna fortsätta. Spinna på med drömmar och själsliv. Det skulle inte kosta mig mer än det manuella arbetet." Och dissektionen fortsätter.

Myrdals roman har framkallat mardrömmar där själva uppvaknandet kommer att öppna för en än värre gastkramning. Smart har han hunnit ifatt sig själv via *Barndom* och *En annan värld*. Vårt 60-tals viktigaste bok blir kanske också 80-talets.

Lars Andrée

Jan Myrdal. **DEN TRETTONDE**. Skriftställning 13. 211 s. Askelin & Håglund 1983. Pris: ca 94:-

ISBN 91-7684-018-2

I serien av Skriftställningar har en ny del kommit, uppdelad i tre avsnitt *I ett nytt 80-tal, 1949-1975* och *Barndom*. I en sådan omfångsrik samling blir spännvidden stor; här finns både de pärlor och gråsten. Diskussionerna om fredsfrågan och krigshotet är utomordentligt klargörande, likaså materialet om litteratur och litterär metod. Dessa senare artiklar är viktiga genom att de lyfter fram den övergripande linjen i Myrdals författarskap. Litteraturs mål och metod är från början klar; sedan förtydligas och fördjupas Myrdals publicistiska profil under åren. Däremot är diskussionen med Liedman och en del resonemang om Strindberg och "tankelagarna" icke särskilt lyckosamma: dunkla och semantiskt oklara.

Som förlagsprodukt är boken undermålig; baksidestexten ger felaktig information om innehållet och det utlovade generalindex för hela Skriftställningsserien saknas.

Kent Begler

Yngve Möller. **MINA TRE LIV**. Publicist. Politiker. Diplomater. 346 s. Tiden 1983. Pris: ca 145:-

ISBN 91-550-2696-6

Mor med klappeträtt vid dammen. Fattiga som

de flesta i borstbindarbyn. Kommer i målarlära, deltar i sduk: protokoll, diskussion, recitation av Ture Nermans *Lögnen*. Brunnsvik och Alf Ahlberg som rakar skägget av Marx och Lenin. Utopisterna, Strindberg. Och Karlaby: "År människan själv skaparen av sin värld och sina förhållanden, så är hon också ansvarig för dem." Målar hus i Stockholm och hjälper till med *Studiekamraten*: kuvertklirring, korrektur. Många lysande medarbetare onämnda; 10.000 exemplar (ejal). Journalist, chefredaktör för Arbetarbladet, stadsfullmäktig, riksdagsman ("Förrädare!") telegraferade A Y Pers som höll ögonen på dubbelroller och själv åtog sig någon). USA-ambassadör med Hanoi-bomningsförhinder. Nog kunde Palme varit varsammare med orden? Osloambassadör, då. Och sedan otium i Lidingö. "Livets skimrande fest hade kulminerat". (med kong Olavs 75-årskalas).

Svenskmannagårning.

Siwe Raadik

Bengt Nordlund. **MOT HAVET**. Berättelsen om två år i Bohuslän. Författaren ill. 142 s. Liber 1983. Pris: ca 150:-

ISBN 91-38-90321-0

Från källorna till havet, genom två bohusländska sjösystem med gemensamt utflöde i Byfjorden vid Uddevalla, guidas läsaren i denna lilla, mycket vackra bok. Natur- och kulturhistoriska beskrivningar leder fram till dagens iakttagelser och varvas med ett rikligt kart- och bildmaterial. Teckningar och laveringar av författarens egen penna håller genomgående hög klass.

Den mest intresserade läsekretsen står nog närmast att finna bland dem som har anknytning till denna del av Bohuslän, men boken har också en annan tydlig förtjänst förutom den rent kunskapsförmelande. Den utgör ett gott exempel på populärvetenskaplig dokumentationskonst. Bengt Nordlund är överstoljant vid Bohusläns regemente men syns också väl skickad att leda den svenska hembygdsrörelsens trupper i konsten att levandegöra kultur-arvet.

Anders Tidsröm

Per Nyström. I FOLKETS TJÄNST. Historikern, journalisten och ämbetsmannen. Artiklar i urval 1927-1983. 308 s. Ordfront 1983. Pris: ca 108:-

ISBN 91-7324-192-X

Per Nyström har fyllt 80 år. Med anledning av detta har Ordfront givit ut denna vackra samlingsvolym, *I folkets tjänst*. Nyström är en av de främsta radikala socialdemokraterna ur den äldre generationen. Han har gjort en "omväxlande" karriär som lärare, historiker, journalist, politiker och landshövding. Vid sidan av sin offentliga gärning har han hunnit med en imponerande skrivverksamhet.

Urvalet av artiklar omfattar svensk historia, historisk materialism, Strindberg, artiklar mot fascismen under andra världskriget, socialdemokratisk idédebatt m m. I ett appendix finns såväl biografi som bibliografi och även kommentarer av Nyström där han redogör för bakgrunden till de olika artiklarna. Förord av Tage Erlander.

En gedigen bok, väl värd sitt pris.

Staffan Glassel

Per Odensten. VACLAV HAVEL OCH TYSTNADEN. 138 s. Norstedts 1983. Pris: ca 96:-

ISBN 91-1-831472-4

Den tjeckiske dramatikern Vaclav Havel är ett levande exempel på motståndets människor under olika diktators förttyck runtom i världen. Flerårigt fängslad, numera frisläppt, men med publiceringsförbud.

Odenstens försök till inlevelse i den fängslade Havels medvetande uttrycks i tänkta dagboksblad och dikter. Koncentrationen ligger på det nödvändiga i att stå emot nedbrytningen av språket, och därmed av människan själv. Mot den påtvingade tystnaden ställer Odensten ett välförgrenat språkligt tunnelsystem, om än osynligt, inne i de människor som likt Havel bär motståndet och håller det levande.

Ett ovanligt grepp, ett hederligt försök till handgriplig solidaritet är detta, även om språket sluter sig lite för krampaktigt för att resultatet ska bli riktigt lyckat.

Per Helge

Bengt Olvång. VÅGA SE! Svensk konst 1945-1980. Ill. i färg och svartvitt. 368 s. Författarförlaget 1983. Pris: ca 170:-

ISBN 91-7054-426-3

Det bästa med *Våga se!* är det rika bildmaterialet. Författarens ambition har, trots undertiteln, varit att presentera vänsterns konst från slutet av 60-talet och fram till 80-talet, de realister, satiriker och andra konstnärer som inte nämnts i andra böcker om svensk efterkrigs-konst. Tyvärr lyfter texten sällan över det rena uppräknandet, och den okritiska entusiasmen inför allt som kommit ur den så att säga officiella vänstern gör boken en smula tråkig att läsa. Det verkar som om Bengt Olvång har försökt att smälta ihop sina tidningsartiklar och konstrecensioner genom åren, men texten knakar ibland betänkligt i skarvarna. Boken kryllar av namn, och en absolut heltäckning är kanske inte möjlig, men jag saknar ändå flera intressanta konstnärer och misstänker dessvärre att de har tillhört fel vänster...

Ulla Wennberg

Håkan Pieniowski (foto), Maciej Zaremba (text). RRESZOW. Bland polska bönder. Förord Birgitta Trotzig. 158 s. Bildförlaget Öppna Ögon, Fotograficentrums förlag, Stockholm 1983. Pris: ca 130:-

ISBN 91-85906-15-8

Detta är en förfärligt bra bok om bönderna i Europas mest bonderika land. Den innehåller cirka 100 sidor vältagna bilder från familjen Kaniyas vardag och helger, från stugan och åkarna, från marknaden och bröllopfesten, med utmärkt återgivning i duplextryck.

Zaremba menar i sin text att ingenting av de senaste årens utveckling kan förklaras ordentligt om man inte går till de miljontals självägande bönderna och studerar deras förhållande till makthavare, kyrka och andra samhällsklasser. Zarembas kunniga och väl skrivna genomgång tyder på att han har fullkomligt rätt.

En eloge till förlag och medverkande för den här boken.

Lennart Ilke

Werner Rings. LEVA MED FIENDEN. Anpassning och motstånd i Hitlers Europa 1939-45. Övers. Paul Frisch. Ill. 368 s. Ordfront 1983. Pris: ca 150:-

ISBN 91-7324-188-1

Rings ger genom en systematiserad, inte landsvis eller kronologisk, framställning en värdefull — och skakande — helhetsbild av kollaboration och motstånd i de av Hitler-Tyskland ockuperade länderna. Anpassningsformerna: neutral kollaboration (Belgien och Holland), förbehållslös kollaboration (symbolfigur Quisling), kollaboration med förbehåll (Norge, Vichy-Frankrike), taktisk kollaboration (Danmark, juderåden, kommunistpartierna 1939-41) och motståndens former: symboliskt, politiskt, defensivt, offensivt motstånd (med exempel från samtliga länder), motstånd i borgen (getton och läger) bildar hans analyskategorier och disposition. Denna schematisering är användbar och givande även om gränserna mellan de olika förhållningssätten kunde vara flytande och några av Rings exempel kan diskuteras. Det norska administrationsrådet kan knappast jämföras med den franska Vichy-regeringen. Även kollaboration kunde vara en form av motstånd. — Illustrationer, noter och register höjer värdet av detta utmärkta och engagerade försök till en syntes.

Martin Grass

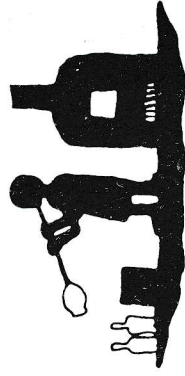
Osman Sahin. DEN RÖDA VINDEN. Övers. Cumhur Dogan Gür och Annika Ekström. Ill. Grafik Annika Ekström. 97 s. Mellanösterns förlag 1983. Pris: ca 73:-

ISBN 91-7754-000-X

I sin debutbok 1971, novellsamlingen *Den röda vinden*, berättar den turkiske författaren Osman Sahin om folket vid floden Eufrat i sydvästra Kurdistan. Fattigböndernas förtvivlade försök att skapa ett människovärdigt liv under det feodala förtrycket skildras bildrikt, men klart och enkelt utan sentimentalitet. De folkliga, religiösa sederna görs begripliga. Loken heter hunger.

Författaren växte upp som vallpojke i "Lejonbyn" utanför Adana, men flyttade sedan österut till en internatskola nära Diarbakir. *Den röda vindens* noveller grundar sig på hans erfarenheter som byllare i Kalemli utanför staden Siverek. Berättelserna har filmats och prisbelönats, men numera sitter författaren fängslad i Yalovafängelset söder om Istanbul. Det är därför glädjande att en direktöversättning till svenska av hans verk nu kommit till stånd. De grafiska vinjetterna är kongeniala.

Anne Lidén

Jean-Paul Sartre. VARAT OCH INTET. I urval och med inledning av Dag Osterberg. Övers. Richard Matz (Sartres text), Suzanne Almquist (Osterbergs text) 335 s. Korpen 1983. Pris: ca 96:-

ISBN 91-7374-039-X

Med fyrtio års försening kan nu svenska läsare ta del av Sartres *Varat och Intet*, det filosofiska verk som, sprunget ur världskrigets och ockupationens erfarenheter, haft en sådan betydelse i efterkrigstidens värld. Där de stora svenska förlagen sviker sitt ansvar har Korpen gjort en kulturgärning värd att uppmärksammas.

Men tyvärr finns samtidigt skäl att kritisera Korpens utgåva. Den är inte fullständig. Exempelvis saknas hela det viktiga kapitlet om Friheten. Boken är därtill försedd med ett knaster-torrt, substanslöst förord som avskräcker från vidare läsning och som kan hindra många från att upptäcka Sartres egen pregnans, humor och sinnlighet: "Om jag äter en rosa bakelse smakar den rosa; smörkrämens söttaktiga doft och feta konsistens är det rosa."

Margareta Zetterström

Harry Schein. OM KÄNSLOR OCH ANDRA FARLIGHETER. 235 s. Bonniers 1983. Pris: ca 128:-

ISBN 91-0-045954-2

Harry Schein har många strängar på sin tennishacket. En av dem är skribentens. Under 80-talet har han verkat som söndagskolumnist på Dagens Nyheters ledarsida. En tredjedel av dessa kolumner är nu samlade i bokform.

Schein är både spirituell och skarpsinnig. Han skriver, som han själv säger, om kultur, politik och pengar. Trots sin socialdemokratiska förankring tvekar han inte att gissla den svällande byråkratin, skattesystemet och fenomen som LO:s "kulturombudsman" och bristen på effektivitet inom den offentliga sektorn.

De originella synpunkterna och den aforistiskt eleganta prosan gör det till ett nöje att läsa om känslor och andra farligheter i Scheins tappning. Bokens pris är dock tyvärr orimligt högt.

Staffan Glassel

Margareta Sjögren. ELSA BESKOW OCH HENNES VÄRLD. Ill. 96 s. Bonnier Fakta 1983. Pris: ca 150:-

ISBN 91-39-50301-3

Elsa Beskow är jämte Astrid Lindgren den mest utlånade författaren på svenska bibliotek. Trots alla trender och psykoloskolor fortsätter generation efter generation av barn att få sin bildsyn präglad av hennes böcker. På samma sätt får vi som vuxna vår uppfattning om interiören delvis bestämd av Carl Larssons böcker. Båge dessa konstnärer hämtade inspiration från Morris och Walter Crane. Det är *kvaliteten* som gör dem populära.

Margareta Sjögrens skildring av människan Elsa Beskow och hennes livsgärning är efterlängtat, flyhänt skriven och ändå inte menlös; Ett välgjort arbete som bör få publik.

Svante Svensson

Vilgot Sjöman. LINUS OCH JEANNA. Roman. 416 s. Norstedts 1983. Pris: ca 150:-

ISBN 91-1-831312-4

Linus och Jeanna utgör en fristående fortsättning på berättelsen om Linus. Nu är det krigsår och den 17-åriga Linus möter en medelålders kvinna. Mellan dem växer först vänskap, sedan kärlek, fram. Romanen utgör en skickligt genomförd skildring av en tonårings brottning med frågor om religionen, sexualiteten och trohet och är samtidigt en berättelse om en konstnär i vardande. Porträttet av Jeanna visar en kvinna på en gång intellektuellt oberoende och samtidigt bunden av krympande föreställningar om vad hon och andra förväntar sig av henne. Berättelsen är slösande rik på uppslag — enbart personerna "Berget", "Den unge tysken", Erland m fl är var för sig stoff nog för en roman.

Åke Bergman

SKAPELSENS SEDELÄRANDE SAMTAL. DYALOGUS CREATURARUM MORALIZATUS, 1483. Kommentarer John Bernström. Övers. Monica Hedlund. 494 s. Gidlunds/Michaelisgillet och Bra Böcker 1983. Pris ca 150:-

ISBN 91-7021-4565

Om någon borde stå som författare till detta första svenska tryck är det troligen milanoläkaren Maynus de Mayneris. Denne dog 1370 och det var således en mer än 100-årig bestseller som Rostock-studenten Snell lät trycka i sitt nyuppsatta tryckeri på Gråmunkholm i Stockholm. Nu finns ett vackert faksimiltryck av KB:s fullständiga exemplar, försedd med smidig översättning av den latinska texten och textkommentarer.

I de sedelärande samtalen återfinns all världens skapnad. Berättelserna beledsagas av citat ur "klassikerna" och sensmoraler med knorr!

"En filosof berättar att han i en syn sett kejsar Nero bada i smält guld i helvetet och då kejsaren fick se en skara advokater, sade han till dem: Kom hit, fala släkte och bada här med mig, ty den bästa delen har jag sparat åt er!

Jan-Olov Nyström

Ragnar Sohlman. ETT TESTAMENTE. Hur Alfred Nobels dröm blev verklighet. Ill. 295 s. Atlantis 1983. Pris: ca 96:-

ISBN 91-7486-303-7

Per Sörbom (red). NOBEL OCH HANS TID. Fem essayer. Gunnar Brandell, Tore Browaldh, Gunnar Eriksson, Sigvard Strandh, Sven Tågil. Ill. 120 s. Atlantis 1983. Pris: ca 86:-

ISBN 91-7486-315-0

Sigvard Strandh. ALFRED NOBEL. Mannen, verket, samtiden. Ill. 340 s. Natur och Kultur 1983. Pris: ca 245:-

ISBN 91-27-01283-2

150-årsminnet av Nobels födelse 1833 uppmärksammades genom flera böcker. Ragnar Sohlman redogör i *Ett testament* för sin tid som nära medarbetare till Nobel. Den är klassisk och kom i faksimilutgåva.

Nobel och hans tid innehåller föredrag från ett Nobelsymposium. Eriksson tar upp tiden och idéerna som omgav Nobels verksamhet, Tågil diskuterar Nobels tankar kring krig och fred. Nobel hade överraskande "moderna" idéer av Nobels industriimperium och Brandell avhandlar förutsättningarna för Nobelpriset i litteratur. Föga förvånande finner han att litteraturpriset som sådant är försvarligt och att Akademien förvaltat sitt uppdrag hedervärt. Strandh skriver om Nobel som fri forskare och hans enastående mångsidighet som uppfinnare och produktutvecklare.

Detta återkommer i samme Strandhs stora biografiska arbete *Alfred Nobel - mannen, verket, samtiden*. F D Chefen för Tekniska museet har på ett imponerande sätt fångat storheten i Nobels gärning och samtid. Bilden av Nobel som den gamle dynamitarden förbleknar. Istället växer berättelsen om Nobel till en exposé över kapitalismens och industrialismens tid, när en man i sin person kunde omfatta alla tidens ideal.

Det är skrivet med entusiasm, som parad med kunskap och framtidstro är oemotståndligt.

Mats Miljand

Sigbrit Swahn. DEN UNGE BALZAC. Ill. Abstract. 255 s. Natur och kultur 1983. Pris: ca 190:-

ISBN 91-2701-293-X

Sigbrit Swahn är oaktat stor beläsenhet och trots gedigen förtrogenhet med ämnet principiellt yllig. Sorgfälligt undviker hon varje faktauppgift som skulle ge argument i den enda Balzacdiskussion som förts i Sverige. Var gång det hugger till glider berättelsen åt sidan. Hur strukturerade Swedenborg Balzacs tänkande? Nåja?

Elegant, roande och *fin* sammanförs en mångfald data från Balzacs uppväxt och ungdom med den senare bearbetning han gav dem i romanerna: "Den första pubertetsängesten hade slutat i ett komaartat tillstånd som tvingat modern att hämta hem honom från internatet." Scenen återfinns i *Liljan i dalen* och *Louis Lambert*. Den primära uppgiften att påvisa kontinuitet i Balzacs verk har tillfullo fullföljts av Sigbrit Swahn.

Inga Gustafsson

Svante Svensson. MOLEKYLERNA GENOMSKÅDAS. 125 s. Liber 1983. Pris: ca 55:-

ISBN 91-38-90324-5

Begrepp i den moderna fysiken har på det besynnerligaste sätt de senaste åren förts in som "förklaringar" till s k paranormala fenomen. Experimentalfysikern Svante Svensson låter inga Wu-Li-mätare dansa. Efter en kortfattad, klar och helt omammatisk introduktion till basala begrepp i atomfysiken beskriver han på ett nästan kärleksfullt pedagogiskt sätt en fysikers verktyg för studiet av atomen och de kemiska bindningarna. Molekylerna genomskådas för att beskrivas med må vara komplicerade men begripliga instrument, mystiskt är det inte.

I narkotikadebatten tillskrevs Nils Bejerot, då övriga argument tröt, en taskig människosyn. Med spänning emoter jag att Svante Svensson kommer att anklagas för skev atomsyn.

Bertil Jonsson

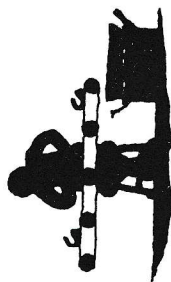
William C Vergara. VETENSKAP TILL VARDAGS (179 frågor och svar). Övers. Sven Hallén. Ill. 338 s. Tiden 1983. Pris: ca 115:-
ISBN 91-550-2704-0

Vetenskap till vardags ger svar på 179 frågor inom det naturvetenskapliga området. Så kan man få veta varför bröd möglar, hur kol-14-datering tillgår, när synålen uppfanns, vad som menas med Richterskalan m m. Artiklarna i boken ger ingryck av att första gången ha publicerats i en naturvetenskaplig spalt i någon amerikansk tidning eller tidskrift.

Tyvärr innehåller boken mängder av felaktigheter: Månens dragningskraft på jorden påstås vara mindre än jordens dragningskraft på månen. En typisk atom uppges ha radien 0,000,000,02 mm. Begreppet rörelsemängd kallas genomgående för kinetisk energi, vilket är något helt annat. Listan kan göras lång.

På grund av ovannämnda felaktigheter bör man sätta varningsflagg för boken. Populärvetenskaplig litteratur bör fackgranskas!

Thomas Ahlqvist

Koen Wessing. Eduardo Galiano. FRÅN CHILE TILL GUATEMALA. Latinamerikanska bilder. Ill. 97 s. Förlaget Hjulet, Stockholm 1983. Pris: ca 75:-

ISBN 91-86212-10-9

Fotografen och författaren av *Från Chile till Guatemala* har tydligt valt sida. Han vill skildra det latinamerikanska folkets kamp mot förtryckande diktaturer under de senaste 10 åren.

Här finns många ohyggliga bilder, folk som skjutits ner på öppen gata, lastbilsflak fyllda med lik och kvinnor som sörjer sina dödade män.

Exemplet Nicaragua får utgöra hoppet i dagens Latinamerika. Bilder på leende sandinister avslutar boken.

Tommy Arvidsson

Tore Zetterholm. DEN RÖDE BUDDHA. 237 s. Norstedts 1984/Bra Böcker 1983. Pris: ca 115:-

ISBN 91-1831-3922

Zetterholm har grundligt studerat Tibets och Kinas historia. 1981 utgav han Tibet - mellan Buddha och Marx och grovt sett behandlar denna roman samma spänningsförhållande. Den röde Buddha alluderar dels till kinesernas inmarsch och modernisering av Tibet men framförallt till den Buddha Dawa Changba tillber i klostret. Dawa försöker att finna en syntes i sitt brokiga liv som går från jordiskt förakt, via engelsk skolgång och kinesisk krass materialism till en sammansmältning av vishet och barmhärtighet. Men då är Dawas liv till ända. Zetterholm ger oss en livfull berättelse och nyanserar bilden av de kinesiska "erövrarna". Inga ordentliga förklaringar ges till inmarschen i Tibet, men i övrigt är boken oerhört späckad med fakta om lamor, religiösa seder och den politiska situationen fram till Maos död.

Trygve Lundh

Rolf Söderberg, Pär Rittsel. DEN SVENSKA FOTOGRAFINS HISTORIA. Ill. 344 s. Bonnier Fakta 1983. Pris: ca 330:-

ISBN 91-34-50314-5

Äntligen har den svenska fotografins första hundra år kartlagts. I *Den svenska fotografins historia* får vi följa fotografins utveckling från daguerreotypisternas första försök över sekelskiftets konstnärstid, då målet var att få fotografien erkänd som konst, fram till 1940-talets sakliga reportagebilder.

Varje kapitel upptar en epok eller stilbildning inom fotografien. I varje kapitel presenteras ett antal för den aktuella epoken viktiga fotografer. Läsaren stiftar bekantskap med ett 80-tal fotografer i både text och bild.

Boken innehåller många bilder, ungefär 400 stycken och de är återgivna i ett förstklassigt tryck.

Tommy Arvidsson